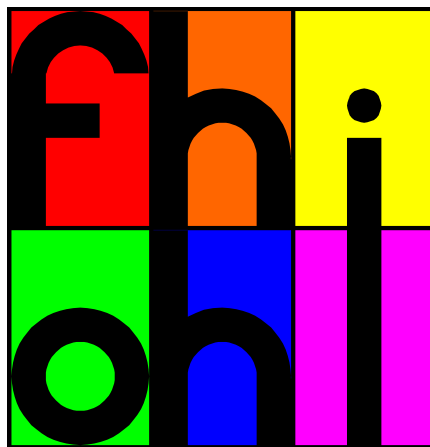


**Bjørn Smestad (red.):**

Ressursspakke for undervisning om  
**homofili i**  
**profesjonsutdanningene**  
versjon 2.0





## Innhold

Innhold .....	3
Forord .....	4
Forord til versjon 2.0 .....	4
Om FHiOHL .....	4
Del 1 Noen overordnede perspektiver .....	5
Begreper, myter og årsaker? .....	5
Tiltrekning, adferd, identitet .....	7
Heteronormativitet .....	7
Homofobi .....	9
Selverkjennelse .....	11
Å ”komme ut” .....	12
Om ord .....	14
Homohistorie .....	16
Homofiles levekår i dag .....	17
Del 2 Tverrfaglige perspektiver .....	21
Praksis .....	21
Pasienten/klienten .....	21
Familien .....	23
Barnet/ungdommen .....	24
Minoritet i annen potens .....	25
Våre kollegaer – arbeidsmiljøet .....	25
Del 3 Blikk på de enkelte utdanningene .....	27
Grunnskolelærerutdanningene .....	29
Førskolelærerutdanning .....	43
Sykepleierutdanningen og helsefagutdanninger .....	51
Journalistutdanningen .....	57
Sosialarbeiderutdanningene .....	59
Bibliotek- og informasjonsvitenskap .....	77
Del 4 Kommenterte lister over ressurser .....	89
Liste over relevante noveller, romaner, dikt, tidsskrifter .....	89
Liste over relevante filmer .....	90
Liste over relevante fagpersoner/organisasjoner .....	92
Liste over relevante lenker .....	92
Del 5 Antologi .....	93
Kjente homofile/bifile .....	93
Undervisningsopplegg om diskriminering .....	98
Meningen som alltid allerede er der .....	100
Fra en homofil lege .....	103
Homofil med etnisk minoritetsbakgrunn .....	104
Kartet som ikke stemte .....	105
Noen sitater .....	107
Utvikling av seksuell identitet hos unge mennesker .....	108
På gynekologisk poliklinikk .....	116
Sjekkliste for skoler .....	117
Retningslinjer for å svare elever som avslører sin seksualitet .....	118
Referanser .....	119

## Forord

I et brev til alle Norges høgskoler i 2002 ba Utdannings- og forskningsdepartementet om at fokuset på homofili skulle styrkes i utdanningene. Utdanningene for lærere og helse- og sosialfaglig personell ble spesielt nevnt. I januar 2005 tok FHiOHL i et møte med rektor ved HiO til orde for at det burde utarbeides en ressurspakke for profesjonsutdanningene ved HiO, og rektor bevilget et månedsverk til dette arbeidet. Det som foreligger her er resultatet av dette arbeidet. Opprinnelig var planen å dekke alle profesjonsutdanningene, men det ble snart klart at dette ikke var mulig med de tilgjengelige ressurser. Derfor er det allmennlærer-, førskolelærer-, sykepleier- og journalistutdanningene som behandles spesielt i denne utgaven. Vi satser på å arbeide videre med ressurspakka framover, og innspill er svært velkomne – gjerne til [bjorn.smestad@lui.hio.no](mailto:bjorn.smestad@lui.hio.no). Nye versjoner av ressurspakka vil dukke opp på <http://homoproff.blogspot.com/>

Det meste av arbeidet med pakka er gjort av undertegnede, siden det er jeg som fikk månedsverket på min arbeidsplan. Leif Askland har skrevet om førskolelærerutdanningen. Flere av FHiOHLs medlemmer har kommet med innspill underveis. Vi må også få takke LLH for tillatelse til å bruke materiale fra deres brosjyrer og Foreningen for partnerskapsbarn for tillatelse til å bruke en historie fra virkeligheten fra deres hjemmeside. Skeive medisinstudenter har avholdt to seminarer i løpet av året, LLH/Europride har arrangert en arbeidslivskonferanse sommeren 2005 og ikke minst arrangerte Nordlandssykehuset en homokonferanse. Alle har vært nyttige for dette arbeidet.

Bjørn Smestad,  
for FHiOHL  
(Foreningen for HiOs homser og lesber)

## Forord til versjon 2.0

I 2008 ble FHiOHL tildelt nye midler for å utvide ressurspakken. Denne gang fikk undertegnede et redaktøransvar, mens enkelte deler ble ”bestilt” fra ulike ressurspersoner. Forfatterne av disse delene framgår de stedene det gjelder. I tillegg har Hanne Børke-Fykse i Rosa Kompetanse lagt ned et stort arbeid i å forbedre de to første delene av ressurspakken. Jeg har også fått en lang rekke innspill fra andre ressurspersoner.

Det er et beklagelig faktum at pakken for en stor del begrenser seg til å behandle homofili og ikke inkluderer transseksuelle/transpersoner i særlig grad. Dette skyldes både kompetanse- og kapasitetsmangel, og bør rettes opp i en senere versjon.

Bjørn Smestad

## Om FHiOHL

**FHiOHL** (Foreningen for HiOs homser og lesber) er et faglig og sosialt nettverk for homofile lærere og studenter. Foreningen ble stiftet høsten 2004. Her er det åpent for alle initiativ som setter søkelys på tematikk knyttet til det å være homofil i HiO-landskapet. Foreningen har allerede tatt flere initiativ for å gjøre tilsatte og studenter klar over at verden ikke nødvendigvis er straight eller A4 – og at dette også bør vises i fagplaner, undervisning og sosialt miljø.

Hjemmeside: <http://home.hio.no/fhiohl/>

## Del 1 Noen overordnede perspektiver

Hva er det å være homofil eller bifil? Hva er det som gjør at vi i Norge i 2009 må gi ut et eget ressurshefte om en så liten del av befolkningen? Er det ikke greit å være homo i våre dager? Nå har vi jo til og med fått en egen ekteskapslov, det må da snart være nok nå?

Spørsmålene og innvendingene er ofte mange når man setter søkelys på homofile, lesbiske og bifile som egen gruppe. Mange mener nærmest ut fra godhet at det må være nok mas om dette nå, og at vi alle må kunne leve side om side uavhengig av hva vi gjør på soverommet. Så enkelt er det dessverre ikke. For det første handler det å være homofil og lesbisk om langt mer grunnleggende ting enn det vi gjør på soverommet. Det handler om å tilhøre en minoritet med alt hva det betyr for helse og samfunnsdeltagelse. Det handler om å møte et samfunn som fortsatt synes det er rart og pikant at man er homofil, og det handler om at store deler av befolkningen engasjerer seg i hva slags liv du burde leve og om du burde få gifte deg eller få barn.

Det handler om å tilhøre en del av befolkningen som blant annet er overrepresentert i forhold til vold, trakassering, rusmisbruk og psykiske lidelser, og sist men ikke minst handler det om at hver og en av oss må ta sjansen på at venner og familie fortsatt vil forholde seg til oss når de får vite at vi ikke er heterofile.

Dette heftet er derfor helt nødvendig, og vi ber deg om å ta det som står her i bruk. Ingen ting er absolutt, og ingen ting er uttømmende. Du må gjøre dine egne refleksjoner rundt temaet, dette er vårt bidrag til den prosessen.

*Din største gave til menneskeheten er å være den du virkelig er!*  
Stephen Paul

### **Begreper, myter og årsaker?**

Det finnes en rekke begreper, myter og årsaksforklaringer omkring mennesker som føler seg emosjonelt og/eller fysisk tiltrukket av personer av eget kjønn. Alt fra skjellsord som ”jævla homo” til politisk korrekte vendinger som ”likekjønnselskende” brukes om mennesker som oppfattes som *ikke-heterofile*. Hvordan man definerer seg selv blir i den sammenhengen ofte oversett. Man får gjerne påklistret en identitetskategori ut i fra hvordan andre opplever en.

Hvilke begreper man bruker om seg selv er imidlertid ikke tilfeldig og henger gjerne sammen med identitet.

### **Begreper**

Noen av de mest brukte begrepene i dag er homofil og homse, som gjerne brukes om og av gutter og menn, og lesbisk eller lesbe som stort sett brukes om jenter og kvinner. Bifil er et begrep som brukes av og om mennesker som ikke utelukkende føler tiltrekning til mennesker av et bestemt kjønn. For en god del av befolkningen er det slik at de forelsker seg i og tiltrekkes av både kvinner og menn. Ordet skeiv har også etter hvert blitt mer vanlig. Det er et begrep som ofte brukes av de som mener at eksisterende kategorier for kjønn, seksualitet og identitet er for trange og ekskluderende, og som ikke ønsker en ”merkelapp” på sin identitet.

Så har vi en hel rekke begreper av typen likekjønnsseksuelle, sammekjønns-elskende, sammekjønnsseksuelle og så videre. Dette er alle begreper som nok ikke er særlig kjent eller

mye brukt, men som det går fram av begrepsbruken er det alle ord som beskriver mennesker som lever med, forelsker seg i eller tiltrekkes fysisk og/ eller emosjonelt av personer av samme kjønn. For mer om ordbruk i dette feltet, se side 14.

Forskjellen på homofile og bifile er at homofile forelsker seg i og føler seksuell tiltrekning til personer av samme kjønn, mens bifile forelsker seg i både kvinner og menn. Ut over dette er følelsene de samme; homofile og bifile har akkurat de samme lengsler og behov som heterofile. Ønsket om nærhet, trygghet og harmoni i livet er helt uavhengig av seksuell orientering. En homofil forelskelse er like intens, like krevende, like vanskelig og like flott som en heterofil forelskelse.

En person kan godt være homofil selv om vedkommende aldri har hatt seksuelle erfaringer med en av samme kjønn. På samme måte kan en person ha homoseksuelle erfaringer uten senere å oppleve seg selv som homofil. Fordi grensene mellom homo-, bi- og heterofili ikke er skarpe, er det vanskelig å tallfeste hvor mange som er homofile. Ulike forskningsresultater viser at ca. 3 prosent av befolkningen enten lever homofilt eller oppgir å ha en homofil identitet. Hvor mange som lever ”skjult” uten å innrømme for seg selv og andre at de er lesbiske/homofile er umulig å anslå.

(Fra *Ta ansvar Vis omsorg*, en brosjyre fra LLH.)

## Myter

På samme måte som det eksisterer mange begreper rundt det å være ikke-heterofil finnes det også en rekke myter. Fortsatt lever forestillinger som at det alltid er en som er mann og en som er kvinne i forholdet, eller at alle lesber er mannshatere og alle homser legger an på alle andre menn bestandig. Det er også mange som tror at de kan se utenpå folk om de er heterofile eller ikke. Dette er selvsagt feil! Homofile, lesbiske, skeive eller bifile er akkurat så unike og ulike som heterofile. Homofile parforhold er like forskjellige fra hverandre som heterofile parforhold. Vi kler oss og ter oss ulikt, og har ikke noen egne koder verken for hvordan vi skal oppføre oss eller se ut. Når slike myter oppstår er det nok fordi det ofte er de stereotypiske homofile og lesbiske som trekkes fram for eksempel i media. Feminine menn og maskuline damer er prototypen på hvordan folk oppfatter at homofile og lesbiske er. Derigjennom deler de også ut identitetskategoriene homse og lesbe til kvinner og menn som bryter med de typiske kjønnsuttrykkene. Feminine menn får automatisk stempelet homo, uten at det behøver å stemme. Maskuline damer blir bestemt til å være lesbiske fordi noen tror det synes utenpå. Det er altså ikke slik at vi alle er like eller at det går an å se utenpå folk hvilken seksuell identitet de har!

Punkter hentet fra Wegling (1997) og Besner og Spungin (1995):

1. Det er alltid en som er mann og en som er kvinne i homoseksuelle forhold
2. Man kan se det på dem som er homofile; homser er feminine og lesber er maskuline
3. Homser er ikke ordentlige menn
4. Homser har sex hele tiden og legger an på alle de kommer i nærheten av
5. Lesber er mannshatere
6. Det finnes veldig få homofile
7. Homofile skyldes nevrotiske familiemønstre
8. Homofile befinner seg i noen få, utvalgte yrker
9. Barn av homofile vil selv bli homofile
10. Homofile har ikke langvarige forhold
11. Homser = aids
12. Heterofile har ikke – og har aldri hatt – sex med noen av samme kjønn.

Besner og Spungin (1995) har en gjennomgang av slike myter og tar seg bryderiet med å avlive dem.

## **Årsaker?**

Hvorfor noen er homofile, lesbiske eller bifile er det mange ulike meninger om. Det som er helt sikkert er at ingen vet sikkert! Vi vet for eksempel ikke om det er medfødt eller ikke. Ingen kan si at det er pga oppvekst eller biologi at noen blir homofile. Kanskje er det heller ikke så viktig? Det viktigste er vel at folk får lov til å leve som den de er uansett hvordan de definerer seg, eller hva de tror er årsaken til at de er som de er? Ofte kan det oppleves som både støtende og diskriminerende at samfunnet er så opptatt av å finne ut hvorfor noen har en annen seksuell identitet enn flertallet. Skal vi finne årsaken slik at vi kan gjøre noe med det? Uansett er vi i alle fall sikre på at homofili ikke er smittsomt. Det er altså ikke slik at man blir homofil eller lesbisk dersom man er sammen med folk som er det, eller dersom man får informasjon om temaet. Med åpenhet og informasjon blir det nok lettere å stå fram som den man er, men at noen skulle verves til å bli homofil er langt fra virkeligheten!

Besner og Spungin (1995) har et helt kapittel om dette.

## **Tiltrekning, adferd, identitet**

Det er vanlig å dele seksuell orientering inn i tre aspekter: tiltrekning, adferd og identitet. Disse aspektene er delvis uavhengige av hverandre og gjelder både for heterofile og homofile. Kanskje er det slik at mennesker har det best med seg selv og i verden når adferd, identitet og tiltrekning stemmer med hverandre? For homofile og lesbiske er det ofte slik at det tar tid før alle disse tre aspektene går hånd i hånd. Tiltrekningen kommer gjerne lenge før adferden, og det å komme fram til en sikker identitet som homofil/lesbisk eller bifil tar gjerne mange år. Mange kjenner seg tiltrukket av personer av samme kjønn, men har ikke identitet som homofile og har sex kun med folk av motsatt kjønn. Noen har sex med en av samme kjønn uten å definere seg som homofil, mens atter andre definerer seg som lesbiske/homofile selv om de lever i heterofile forhold. Mange har hatt, og kommer til å ha, sex med en av motsatt kjønn selv om de definerer seg som homofile og lesbiske, og mange har en klar identitet som heterofil eller homofil uten at de i noen særlig grad er seksuelt aktive. Nyansene er mange, og overgangene glidende. Noen velger derfor å se bort fra kategoriene, og isteden bruke ord som queer/skeiv. I dette ressursheftet har vi valgt å holde fast ved de tradisjonelle kategoriene,<sup>1</sup> og minner om at det er viktig å lese ord som homofile, bifile og lesbiske med bevissthet om de nyansene vi her har redegjort for. Se mer om ordbruk på side 14.

Det aller viktigste er å huske på at man ikke kan se utenpå folk hvilken seksuell orientering de har, og sannsynligvis er 3-5 % av befolkningen ikke heterofile.<sup>2</sup>

## **Heteronormativitet**

Et enklere uttrykk enn "heteronormativitet" er "alle er heterofile inntil det motsatte er bevist". Det handler blant annet om at når vi møter nye mennesker, vil vi ofte behandle dem som heterofile i utgangspunktet. Når det foregår klassediskusjoner i skolen forutsettes det ofte

---

<sup>1</sup> Om man skal bruke betegnelsen "skeiv" er omstridt internt i homomiljøet. Ungdomsorganisasjonen til LLH (Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner) heter Skeiv Ungdom, og identifiserer seg med Queer theory. LLH forholder seg imidlertid til mer tradisjonelle kategorier, og begrunner dette med at mange homofile og lesbiske har et sterkt (positivt) forhold til disse betegnelse, samt at de er forståelige for samfunnet for øvrig.

<sup>2</sup> For eksempel karakteriserte 93,6 % av respondentene seg som "heteroseksuell" i undersøkelsen presentert i (Anderssen & Slåtten, 2008)

(uten at det sies høyt) at alle i klassen er heterofile. Når en lege får en pasient, tenker han kanskje kun i heterofile baner. Dette fører til at homofile kan føle seg usynlige – inntil de forteller at de er homofile. Da føler de seg selvsynende, idet legningen oppleves som en spennende nyhet for omgivelsene. (Ohnstad, 1992) Dette kan også føre til at homofile holder tilbake informasjon om sin legning fra fagfolk som trenger slik informasjon for å gjøre en god jobb.

”Og det som kanskje egentleg er den største belastninga, det er såne veldig små ting, som at folk blir kanskje litt overraska viss eg snakkar om kjærasten min, og så spør dei, ”ja kva gjer han”, og så seier eg ”nei, det er ei jente”, og så blir dei litt sånn [sperrer auga opp] ... og så blir det veldig opp til meg å halde samtalen gåande, slik at det ikkje blir sånn kunstig pause, då. Og det har eg funne ut at det er det beste, liksom, å fortsetje å prate, og det er jo ikkje større sjokk enn at folk kjem på igjen i løpet av nokre sekund, men det er sånt som ein kan bli litt lei.”  
(”Hanne”, sitert i Hellesund (2006).)

At samfunnet er heteronormativt viser seg også i at følgende spørsmål av mange oppfattes som meningsløse. (Hentet fra Ekeland, Iversen et al. (2004).) (Samtidig peker de tilbake på en del av mytene vi beskrev på side 6.)

1. Hva tror du er årsaken til din heteroseksualitet?
2. Når og hvordan oppdaget du at du var heteroseksuell?
3. Er det mulig at din heteroseksualitet er en fase som du vil vokse ifra?
4. Er det mulig at din heteroseksualitet stammer fra en nevrotisk angst for det samme kjønn?
5. Er det mulig at det du trenger er en god homoseksuell elsker?
6. Heteroseksualitet er en historie om nederlag i et likekjønnsforhold. Kan det være at du har blitt heteroseksuell på grunn av redsel for avvisning av ditt eget kjønn?
7. Om du aldri har vært til sengs med en av ditt eget kjønn, hvordan vet du at du ikke ville foretrekke det?
8. Dersom heteroseksualitet er normalt, hvorfor er det uforholdsmessig mange psykiatriske pasienter som er heteroseksuelle?
9. Til hvem har du fortalt at du er heteroseksuell? Hvordan reagerte de?
10. Din heteroseksualitet angår meg ikke så lenge du ikke prøver å presse den på meg. Hvorfor prøver folk av ditt slag å påtvinge sin seksualitet på andre?
11. Dersom du velger å ha barn, ønsker du at de skal bli heteroseksuelle når du vet hva slags problemer de vil møte?
12. De fleste overgripere mot barn er heteroseksuelle. Anser du det for trygt å utsette barn for heteroseksuelle lærere?
13. Hvorfor gjør du så mye ut av det å være heteroseksuell? Hvorfor kan du ikke bare være det i stillhet?
14. Hvordan kan du tro at det er mulig å bli en hel person hvis du begrenser deg til tvangsmessig, utelukkende heteroseksuell sex, og er uvillig til å utforske og utvikle dine normale, sunne, naturlige og gudegitte homoseksuelle potensialer?
15. Heteroseksuelle går inn i begrensende stereotype kjønnsroller. Hvorfor klamre seg til slike usunne rollespill?
16. Hvorfor legger heteroseksuelle så mye vekt på sex?
17. Med all den støtten som finnes for ekteskapet, ser vi likevel hvordan skilsmisseprosenten øker. Hvorfor er det så få stabile forhold mellom heteroseksuelle?
18. Hvordan kan menneskeheten overleve om alle var heteroseksuelle (tatt i betraktning overbefolkningen)?



19. Det ser ut til å være få lykkelige heteroseksuelle. Det er utviklet teknikker som kan forandre seksuell legning dersom du ønsker det. Har du vurdert aversjonsterapi?
20. Hater eller misliker heteroseksuelle mennesker av sitt eget kjønn? Er det det som gjør dem heteroseksuelle?

Ulike begreper kan brukes for å kaste lys over fenomenet og effektene av det. Røthing og Svendsen (2009) trekker for eksempel inn begrepene marginalisering og andregjøring. Heteronormativitet i barnehagekontekst er behandlet i artikkelen ”Meningen som alltid allerede er der” (s. 100– i denne ressurspakken).

”En taus og likegyldig aksept kan være knugende”  
(Kronprinsesse Mette-Marit<sup>3</sup>)

## Homofobi

Homofobi (redsel for homofile eller for homofili) er et begrep som på flere språk benyttes for å beskrive negative holdninger og handlinger rettet mot homofile. Det finnes ingen konsistent definisjon av homofobi i psykologisk litteratur, men det anvendes ofte om en hvilken som helst negativ holdning, mening, reaksjon eller handling i forhold til homofile eller homofilt kjønnsliv. (Bernat, Calhoun, Adams, & Zeichner, 2001)

Når homofile selv har homofobe følelser på grunn av innprentede samfunns holdninger, oppdragelse og lignende, kalles det *internalisert homofobi*. Dette kan føre til selvfornektelse og/eller forakt, frykt for å bli identifisert som homofil, frykt for sanksjoner fra familie, kolleger og venner, frykt for mobbing og vold, skam- og skyldfølelse og i enkelte tilfeller selvmord/selvmordsforsøk. (Offerdal, 1997; Selle, 2007)

Å kjenne på en slik følelse er spesielt vanlig før og under prosessen med å komme ut av skapet (se avsnittet Å ”komme ut”, s. 12–).

Å snakke om ”homofobi” kan kanskje virke kunstig. Det er neppe snakk om en medisinsk tilstand av samme type som agorafobi, for eksempel. Men ordbruken understreker at ”homofiliproblemet” ikke er et problem som skyldes homofile, men derimot andres holdninger til homofile – det handler om fordommer, sosial kontroll og diskriminering. Edemo og Rindå (2004) velger å bruke homofobi om ”redsel for utydelige kjønnsgrenser”.

Hva er alternativet til homofobi? I Norge snakker vi ofte om toleranse og at vi nå har fått et så tolerant samfunn. Men er toleranse nok? Olsson og Tillberg (1996) mener at toleranse er det første steget i oppløsning av heteronormativitet: de andre er aksept, respekt og gjensidighet.<sup>4</sup> Å være stolt av at man er kommet så langt at man *tolererer* andre er kanskje litt pussig?<sup>5</sup>

”Vad är skillnaden i att bli tolererad och att tolerera och varför känns det sällan som en komplimang att bli tolererad?”  
(Edemo og Rindå (2004))

<sup>3</sup> Ved åpningen av Homokonferansen 2005.

<sup>4</sup> Sitert i (Birgander, 2004).

<sup>5</sup> Se undervisningsopplegg om å tolerere hverandre, s. 30.

Holdningene til homofili har bedret seg. Statistisk sentralbyrås holdningsundersøkelse fra 1982 til 1997 viste markert bedre holdninger til homoseksualitet.<sup>6</sup> Imidlertid har vi en del forskning som viser at holdningene fortsatt er negative hos mange, både i befolkningen generelt og i noen grupper spesielt.

I en holdningsundersøkelse i 2008 (Anderssen & Slåtten, 2008) hadde 16 % av menn og 5 % av kvinner negative holdninger til lesbiske jenter/kvinner, mens 28 % av menn og 5 % av kvinner hadde negative holdninger til homofile gutter/menn. Det var mer negative holdninger blant de eldre, de religiøst troende og de som mest støtter tradisjonelle kjønnsroller. Blant menn var også de med lav utdanning og fra mindre urbane strøk signifikant mer negative. I denne undersøkelsen påstår videre 24 % at de ikke kjenner noen lesbisk jente/kvinne og 17 % at de ikke kjenner noen homofil gutt/mann. Interessant nok er bekjentskap med homofile/lesbiske like lite utbredt blant de yngste (15-20 år) som blant de eldste (71-80 år) i undersøkelsen. Kun cirka en tredjedel av mennene og halvparten av kvinnene har *ikke* hørt ”homo”, ”homse”, ”lesbe” eller liknende brukt som skjellsord det siste året.

En undersøkelse blant elever i alderen 13 til 19 år utført i 1992 og 2005 viste bedre holdninger, men også i 2005 var homofil ungdom blant de minst populære ungdomsgruppene blant guttene. (Heggen & Øia, 2005; Øia, 1994)

Både internasjonale og norske undersøkelser tyder på at lesbisk, bifil og homofil ungdom er fem ganger mer utsatt for trusler og vold enn ungdom generelt. Voldsutøverne er ofte jevnaldrende venner eller bekjente. (Moseng, 2007a) En representativ undersøkelse blant 10. klassinger i 2008 viste at 48 % av de homofile guttene utsettes for mobbing 2–3 ganger per måned, mens prosentandelen blant heterofile gutter er 7,3 %. (Roland & Auestad, 2009)

Noen tror at det er lett å være homofil i storbyer og vanskelig på små steder. Dette er for enkelt. Vanligvis er det de konkrete menneskene du omgås som teller, og de kan variere innad i en storby eller fra småsamfunn til småsamfunn, selv om ”gjennomsnittsholdningene” er bedre i sentrale strøk.

”Jeg er vokst opp i et lite fiskevær vest for Nordkapp som heter Havøysund. I Havøysund var vi mange Gay Kids. Ja, at vi var mange homofile og lesbiske visste vi ikke da vi var små. Men i årskullet vårt var det fem av oss som var homoer eller lesber. Alle i Havøysund husker oss. Og vi drev på med alt, vi. Var med i ungdomsklubben, sang i Ten Sing-kor og spilte i punkeband. Det var fint å være ungdom og homofil i Havøysund. Vi hadde fornuftige lærere og fornuftige naboer – ja, det var en fornuftig bygd å bo i. Du må ikke tro på de som forteller om bygdedyret og at det er så forferdelig å leve som homofil andre steder enn i Oslo. Alle oppførte seg ordentlig mot oss. Da vi flyttet til Oslo, var det ikke fordi det var så forferdelig å være homo i Havøysund. Vi flyttet ikke fra et problem, men til noe – utdanning og arbeid.  
(Halvard, i boka GayKids (Chepstow-Lusty, Moseng, & Angeltvedt, 2008))

Les mer i rapporten ”Førebygging og handtering av homofobisk erting i ungdomsskolen” (Slåtten, Anderssen, & Fosse, 2007).

<sup>6</sup> (Statistisk sentralbyrå, 1997) Referert i (Anderssen & Slåtten, 2008)

## Selverkjennelse

En generell mangel på informasjon om homofili og stor mangel på rollemodeller gjør at lesbiske og homofile vokser opp med en forventning om å leve heterofilt. Mange av oss vil etter hvert akseptere og forstå det faktum at vi er homofile. Det er dette som kalles selverkjennelse.

Tidspunktet for selverkjennelse varierer. Noen skjønner at de er homofile allerede som barn, eller i tidlig ungdom, mens andre blir voksne før de vedkjenner seg en homofil identitet. Ofte bortforklares følelser rettet mot eget kjønn: ”Jeg er jo gift og har barn – jeg kan umulig være lesbisk, selv om jeg tenker på Marit hele dagen.” Eller: ”Jeg ser ikke ut som en lesbe – de ser jo ut som menn. Jeg kan vel ikke være lesbisk da?” Årsaken til at homofile følelser lett bortforklares, er at homofile – som folk flest – er vokst opp med samfunnets fordommer og myter om homofile. Det kan være vanskelig å innse at man er en av dem man har fordommer mot.

For noen er det å være homofil knyttet til så mye skamfølelse og negative assosiasjoner at tanken på det skyves vekk. Det er ikke uvanlig å fortrenge det til i godt voksen alder. Som voksen er man gjerne etablert som heterofil, og å da velge noe annet fører til at man får et troverdighetsproblem i forhold til omgivelsene. Ens ektefelle vil kanskje føle seg lurert og sveket, og ens barn vil synes det er flaut og uforståelig plutselig å ha en homofil far. Omgivelsene forstår ikke hvor vanskelig det kan være å erkjenne overfor seg selv at en er homofil, og at dette faktisk for noen tar et halvt liv, eller et ekteskap.

Det er en lang prosess fra å forstå at man er lesbisk eller homofil til å godta det fullt og helt og ikke lenger synes at det er noe skammelig ved det. Selvakseptering kan på flere vesentlige punkter være vanskeligere for homofile enn for andre minoritetsgrupper fordi:

- \* man vokser opp med den heterofile kjernefamilien som norm, fordi ens foreldre som regel er heterofile.
- \* I skolen og samfunnet for øvrig finnes det svært få rollemodeller.
- \* Det å være homofil kan ikke sees på en. Det betyr at det er mulig å velge om en vil stå frem eller ikke. Det betyr også at det noen ganger kan være vanskelig å se at en ikke er alene, men at det er mange andre lesbiske og homofile overalt i samfunnet.

(Fra *Ta ansvar Vis omsorg*, en brosjyre fra LLH.)

Middelthon (2006) siterer ”Kristoffer”, som først ”satte seg i bås” når Anders Gåsland-saken<sup>7</sup> kom opp i media: ”Det med Gåsland hendte i 3. gym. Pang. Det var vondt. Jeg fikk kvaler. [...] Jeg hadde mange fordommer mot homofile. Om kjøttmarked og ny sexpartner hver natt. Det passet ikke meg, så jeg var helt alene likevel, sånn seksuelt, da. Jeg var ikke fristet til å ta del i et slikt liv, hadde en følelse av at jeg ville bli ødelagt.” Vi ser altså et eksempel på at sterke negative assosiasjoner gjør det vanskelig å se seg selv som homofil.

Forskning viser faktisk også at ”noen unge kvinner og menn som forelsker seg i personer av samme kjønn, synes eksempelvis å kompensere dette med å praktisere mye heterosex”. (Moseng, 2007a)

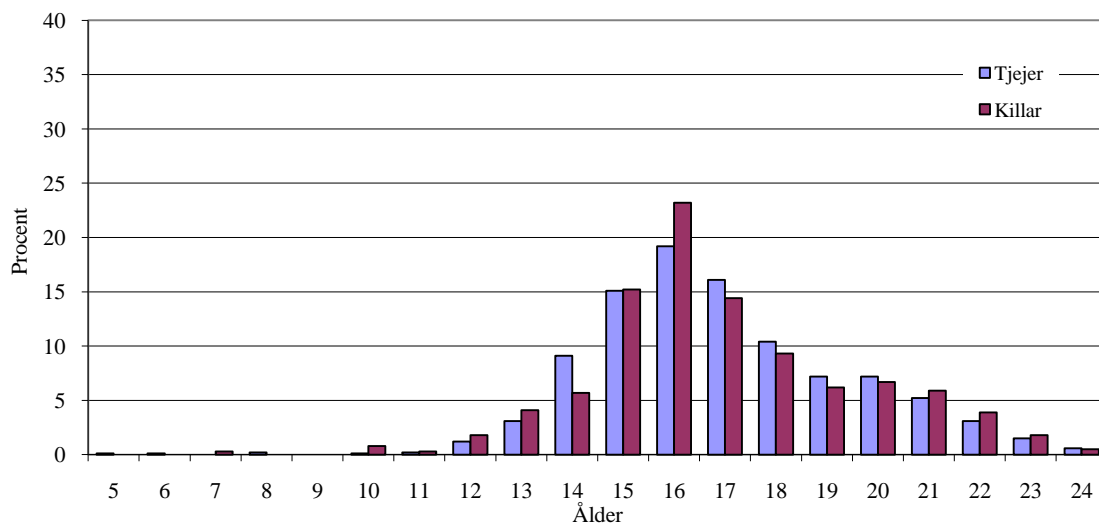
Vi skal vokte oss vel for å spekulere i om et barn eller en ungdom ”er homofil”. Kanskje barnet/ungdommen ikke enda har vært forelsket en gang! Boka GayKids har en morsom begrepsbruk – de kaller barn og unge som senere blir homofile for GayKids – og understreker tydelig at ”Ingen av oss vet hvem vi kommer til å bli kjæreste med når vi blir større.” (Chepstow-Lusty et al., 2008)

<sup>7</sup> Anders Gåsland ble tvunget til å trekke seg som leder i KrFU da han offentliggjorde at han var homse.

”Günter Schmidt (1996) viste i to undersøkelser fra Tyskland i 1970 og i 1990 at mens 18 % av gutter mellom 16 og 17 år i 1970 foralte at de hadde hatt sex med samme kjønn, så fant man i 1990 at bare 2 % av guttene i samme alder sa at de hadde opplevd seksuell kontakt med samme kjønn. Denne radikale nedgangen mener Schmidt er en sideeffekt av økt oppmerksomhet på homoseksualitet i den voksne verden, som så fører til at gutter i større grad enn tidligere tolker sex med samme kjønn som et uttrykk for det å være homoseksuell.”  
Thore Langfeldt (1997)

## Å ”komme ut”<sup>8</sup>

Det å ”komme ut” som homofil kan beskrives som en prosess bestående av ulike faser, der tempoet varierer fra person til person. Det å fortelle at en er lesbisk eller homofil er som regel vanskeligst første gang, særlig hvis man ikke helt har godtatt det selv. I en svensk undersøkelse fra 2002 (Hanner, 2002) ble svenske homofile ungdommer stilt spørsmålet ”Hvor gammel var du da du første gang snakket med noen om din seksuelle legning?”



Tabellen viser at det er en voldsom variasjon – noen er i førskolealder, andre i tjuetårene (eller enda eldre) første gang de snakker med noen om sin seksuelle legning.

Foreldre er ofte blant de siste som får vite om datterens eller sønnens homofili. Grunnen til at man utsetter å fortelle det, er at foreldrenes reaksjon betyr mye mer enn alle andres. (Ryan, Huebner, Diaz, & Sanchez, 2009) Noen mener at det kan være lurt å vente med å fortelle dem at en er homofil til en har fått støtte fra andre viktige personer. Da står man bedre rustet i tilfelle negative reaksjoner fra foreldrene. Til tross for at en aldri kan være sikker, kan man til en viss grad forutse hvordan venner, kolleger og familiemedlemmer vil reagere. Det er lurt å velge den man vil åpne seg for med litt omhu – det er viktig å velge en man stoler på! En positiv (eller endog nøytral) reaksjon vil kunne motvirke negative følelser og tanker om det å være homofil. En negativ reaksjon vil derimot kunne styrke en negativ forestilling og bekrefte et dårlig selvbilde.

De fleste foreldre aksepterer med tiden heldigvis sitt barn som den han eller hun er, uavhengig av seksuell orientering. Men, på samme måte som homofile selv bruker lang tid på å akseptere sin seksuelle orientering, trenger mange foreldre også tid til å venne seg til tanken på at

<sup>8</sup> Bygger delvis på *Ta ansvar Vis omsorg*, en brosjyre fra LLH.

sønnen forelsker seg i gutter, eller at datteren elsker en kvinne. De følgende sitatene er hentet fra foreldrebrosjyren *Glad i deg uansett* som LLH utgir.

*”Jeg ble sint da Mona fortalte meg at hun var lesbisk, tenkte på hva naboene og vennene våre ville si, tenkte at nå får jeg aldri barnebarn. Det tok noen måneder før jeg skjønnte at dette ikke handlet om meg, men om Mona sitt liv og hennes rett til å leve lykkelig”* Mor.

*”Jeg hadde ingen anelse om at jeg hadde mange fordommer mot homofile før min datter fortalte meg at hun er lesbisk”* Far.

*”Jeg satt fast i det jeg var opplært i, at homofili var synd. Jeg oppdaget etter hvert at jeg hadde mange fordommer, og at jeg visste svært lite om hva homofili var. Jeg trodde at homofili var en sykdom som kunne helbredes. Men etter å ha hørt om min sønns kamp, og selv bedt i lengre tid, skjønnte jeg at homofili ikke var et overgangsfenomen”* Mor.

For di seksuell orientering ikke synes utenpå oss må homofile og lesbiske selv velge mellom å leve ”skjult” eller å ”komme ut av skapet”. Dersom man velger å leve skjult, kan man oppleve at man ikke blir sett, at selv ikke familie og venner kjenner en som en virkelig er. Man har ikke den samme muligheten til å oppleve nærhet til et annet menneske, verken en potensiell partner eller venner og familie. Kanskje skammer man seg over skammen, og taper selvfølelse. Dersom man på den annen side ”kommer ut av skapet”, kan det føles som at det eneste som synes av ens personlighet er den seksuelle identitet, og at man blir ”den homofile”. Man utsetter seg for omgivelsenes dom, og man løper dermed en risiko for å oppleve vold, trakassering eller det å bli avvist av venner eller familie som ikke håndterer temaet. Anbjørg Ohnstad har beskrevet denne mekanismen med begrepsparet ”*Selvlysende eller usynlig*” (Ohnstad, 1992).

Det er heller ikke slik at valget mellom å forbli usynlige eller å bli selvlýsende er noe man tar én gang. Det er snarere en problemstilling som homofile og lesbiske står overfor daglig. Man møter stadig nye mennesker i stadig nye kontekster, og dermed er det stadig nye ”komme ut”-situasjoner. Når er det rimelig å fortelle de nye kollegene om legningen? Hva svarer jeg når dama i banken spør hva mannen min heter? Hva sier du til naboen når de spør om du bor alene? Når går tausheten ved lunsjbordet på jobben over fra å være tilbakeholdenhet til å bli et ubehagelig forsøk på å skjule noe? Hva når frisøren spør om jeg er gift? Skal jeg korrigere den nye legen når hun antar at jeg er heterofil?

Mange homofile og lesbiske forteller at det å alltid måtte forholde seg til andres forforståelse av at man er heterofil er noe av det som er mest slitsomt i hverdagen. Det å stadig måtte velge om man skal si noe eller ikke, og gjøre alle vurderingene i forhold til om det er greit eller ugreit er tappende i lengden.

En nyttig øvelse for heterofile som har kjæreste kan være å forsøke i en hel dag å ikke omtale kjæresten ved navn eller personlig pronomen (han/hun). Forsøk å fortelle en kollega eller venn hva du gjorde etter jobben i går, eller hvilke planer du har for helga, uten å bruke kjønnspronomen om partneren din. Tenk at det er viktig at kollegaen eller vennen din ikke forstår at du er heterofil!

Ohnstad (1997) gjengir blant annet Eli Colemans modell for utvikling av homofil identitet, som har fem faser: 1) Forvirringsfase, 2) Stå fram-fasen, 3) Utforskningsfasen, 4) Det første forholdet, 5) Integreringsfasen.

En beskrivelse av komme ut-prosessen vil ofte være en forenkling. Et viktig moment som tas opp i Ohnstad (2006) er om ikke selve ”komme ut”-tenkningen i for stor grad bygger på dikotomien hetero-homo. Når man føler noe for noen av samme kjønn, er man ikke-hetero. Et annet moment er at det å komme ut tilhører en diskurs som vokste fram på 1970-tallet. ”Satt på spissen kan man si at det som før var et ideal (å være diskre), av seinere generasjoner har blitt sett på som en kilde til skam (å leve skjult).” (Kristiansen, 2006) Eldre homofile vil ofte se helt annerledes på det med ”åpenhet” enn yngre. I dag er det også en del unge homofile som sier at de aldri har vært gjennom noen komme ut-prosess, så dette landskapet er i endring.

”Å være homofil har alltid vært noe naturlig for meg. Ikke noe dramatisk. Da jeg var i tenårene forsto jeg litt etter litt at jeg forelsket meg i andre tenåringsgutter. Det forsto vennene mine også. Jeg trengte ikke å si noe. Jentene skjønte at jeg var homofil fordi jeg var en god venn som aldri prøvde å bli kjæreste med dem. Så jeg har aldri trengt å skrike ut at jeg er homo.”  
(Petter i GayKids (Chepstow-Lusty et al., 2008))

For mer om ”komme ut”-prosessen, se også Huitfeldt & Linn (2009), som består av 17 komme ut-historier.

### **Om ord**

Ord på grupper av mennesker må ofte benyttes med varsomhet – det gjelder også for ord for homofile. Noen ord kan oppfattes som støtende, i hvert fall dersom de uttales av utenforstående. Derfor kan det være nyttig med en liten ordliste (ordene er i alfabetisk rekkefølge):

Bifil beskriver en person som blir forelsket i og seksuelt tiltrukket av personer uavhengig av kjønn.

Biseksuell beskriver en person som blir forelsket i og seksuelt tiltrukket av personer uavhengig av kjønn. (Biseksuell gir nok klarere assosiasjoner til sex enn ”bifil”.)

Flatbanker er et ord for lesbisk kvinne. Det oppfattes som negativt ladet.

Gay er en engelsk betegnelse for homofil.

Heterofil er det samme som heteroseksuell.

Heteronormativitet – se s. 7.

Heteroseksuell er en person som blir forelsket i og seksuelt tiltrukket av personer av motsatt kjønn.

Homofil er det samme som homoseksuell.

Homofobi brukes litt ulikt. Ofte brukes det synonymt med negativitet mot homofile, men noen foretrekker å begrense ordet homofobi til å gjelde en frykt, for eksempel for selv å være homofil. Se s. 9.

Homoseksuell er en person som blir forelsket i og seksuelt tiltrukket av personer av samme kjønn.

Homse er en kortform for homoseksuell mann. Selv om ordet også brukes som skjellsord, er det akseptert som en nøytral form.

Kjønnsidentitet er det kjønn man selv velger å identifisere seg som. Dette er ikke nødvendigvis identisk med biologisk kjønn.

”Komme ut” eller ”komme ut av skapet” er å fortelle om sin legning til omgivelsene. Se mer s. 12.

Lesbe er en kortform for lesbisk.

Lesbisk er et ord for homofil kvinne og kommer fra navnet på øya Lesbos. Selv om ordet ”homofil” betegner både kvinner og menn, har det historisk sett blitt knyttet mer til menn, slik at det har blitt viktig å fremheve kvinnene ved å bruke ordet lesbisk. Det er bakgrunnen for at homoorganisasjonen LLH heter Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner.

LHBT er en kortform for ”lesbiske, homofile, bifile og transpersoner”.

Likekjønnsseksuelle – som sammekjønnsseksuelle.

LLH er Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner.

Oute er den handlingen å fortelle at noen er homofile mot deres vilje. Dette anses av de fleste som uakseptabelt, men har blitt gjort som en politisk handling i tilfeller hvor homofile maktpersoner har motarbeidet homofiles interesser.

Queer brukes som betegnelse på de som ikke vil tilpasse seg heteronormen i samfunnet (se heteronormativitet). Queer er dels en akademisk forskningsposisjon der man studerer det ”normale” istedenfor det avvikende, dels en aktivistisk motbevegelse mot heteronormativitet som ikke behøver å bestå av bare LHBT-personer men også av heteroseksuelle. Med queer-synspunktet finnes ingen normale og naturlige identiteter ettersom alt er konstruert. (Östlund, 2006) På norsk brukes ofte ordet ”skeiv” isteden.

Regnbuefamilie er et ord på familier hvor de voksne er homo- eller bifile. (Östlund, 2006)

Regnbueflagg er et internasjonalt symbol for homoseksuell solidaritet. Ble designet på 1970-tallet av kunstneren Gilbert Baker. (Östlund, 2006)

Sammekjønnselskende er et ord for mennesker som elsker personer av samme kjønn. Det brukes for å unngå ordet ”homofil”, siden man da vil legge inn en forutsetning om hvordan personene identifiserer seg.

Sammekjønnsseksuelle er et ord som brukes i en del forskning for å inkludere langt flere enn de som selv identifiserer seg som homofile. ”Sammekjønnsseksuelle kvinner og menn utgjør en heterogen gruppering bestående av svært mange, ofte atskilte livsformer. [...] Store deler av populasjonen lever eksempelvis skjult eller har lite eller ikke noe å gjøre med den såkalte gay-scenen i byene. En ikke ubetydelig andel kvinner og menn har sex med personer av samme kjønn, uten å forstå seg selv som lesbiske, bifile eller homofile.” (Moseng, 2007a)

Seksuell legning beskriver hvilke(t) kjønn de personene en person forelsker seg i, har. Vi snakker oftest om tre seksuelle legninger: homoseksualitet, heteroseksualitet og biseksualitet. For mange innebærer ordbruken ”seksuell legning” en påstand om at dette er noe fast som er biologisk betinget, og noen foretrekker derfor ”seksuell orientering”.

Seksuell orientering beskriver hvilke(t) kjønn de personene en person forelsker seg i, har. Vi snakker oftest om tre seksuelle orienteringer: homoseksualitet, heteroseksualitet og biseksualitet. For mange innebærer ordbruken ”seksuell orientering” at dette er noe vekslende som en person kan velge selv, og noen foretrekker derfor ”seksuell legning”.

Skapet – se ”komme ut”. Brukes også i sammensetninger som ”er i skapet” (er skjult) eller ”har kommet ut av skapet” (er åpen).

Skaphomse brukes om homofile menn som ikke er åpne.

Skeiv – se ”queer”.

Soper er et ord for homofil mann, som oftest oppfattes som negativt ladet.

Straight brukes om heteroseksuelle personer, spesielt som motsetning til ”skeiv” eller ”queer”.

Transe brukes både om transpersoner og transseksuelle, og kan derfor lett misoppfattes.

Transpersoner er personer som identifiserer seg som eller uttrykker et annet kjønn enn sitt biologiske kjønn. Samlingsnavn på for eksempel transvestitter og transseksuelle.

Transpersoner kan være hetero-, bi- eller homoseksuelle. (Östlund, 2006)

Transseksuell er en person som ikke identifiserer seg med sitt fysiske kjønn. En del transseksuelle går gjennom korrigerende behandling ved hjelp av hormonbehandlinger og kirurgiske inngrep. (Östlund, 2006)

Transvestitt er en person som kler seg i det motsatte kjønnets klær. Drag kalles det når man kler seg i motsatt kjønns klær som underholdning. (Östlund, 2006) Når vi bruker ordene ”det motsatte kjønnnet” her, viser vi til det som det heteronormative samfunnet ser på som normalt.

Åpen er et ord for at man lever åpent som homo- eller biseksuell – altså har ”kommet ut”.

## **Homohistorie**

Siden homofili nok har eksistert i alle kulturer og til alle tider, vil en ”homohistorie” kunne få samme omfang som en verdenshistorie. Omtalen her vil derfor få mer preg av en ”stikkordliste”, som tar med enkelte sentrale hendelser i norsk og internasjonal homohistorie. Selv om homoseksuelle handlinger nok har eksistert til alle tider, skjedde det en endring på slutten av 1800-tallet. Da kom det ”eit skifte i retning av å forstå homoseksualitet som noko folk *er*, heller enn noko dei *gjer*”. (Ussher, 2006) Dette gjelder spesielt i den vestlige verden.

**1687-1842:** Dødsstraff for ”omgængelse som er imod Naturen” etter Christian Vs Lov av 1687.<sup>9</sup>

**1895:** Oscar Wilde blir dømt til to års straffarbeid for å ha hatt sex med andre menn.

**1897:** Dr. Magnus Hirschfeld grunnlegger den tyske Wissenschaftlich-humanitäre Komité, som ble senter for homobevegelsen i Europa fram til krigen.<sup>10</sup>

**1933-45:** I nazi-Tyskland angripes homofiles organisasjoner og minst 15000 homofile myrdes i konsentrasjonsleire. I konsentrasjonsleirene ble homofile fanger påført en rosa trekant. Den er nå tatt i bruk som symbol for kampen for homofiles rettigheter.

**1950:** Forbundet av 1948 stiftet i Norge. Det tok navn etter tilsvarende organisasjon stiftet i Danmark to år tidligere.

**1954:** Biskop Arne Fjellbu i Nidaros skriver: ”Selvfølgelig er de syke, og må behandles som syke. [...] Noen særlig motstand fra de homoseksuelles side behøver vi ikke å frykte. De faller heller sammen i nervøsitet straks de får se presten. Deres underjordiske tilværelse gjør dem ikke nettopp til tapre helter.”<sup>11</sup>

**1954:** Forslag om å legalisere homofili i Norge. De norske biskopene uttalte: "Homoseksuelle handlinger bør få gjelde som de perverse og forkastelige ting de er, og skulle de i prinsippet være straffri, da er det ikke mulig å nekte at et nytt moral- og rettssyn er på ferde (...). En må være oppmerksom på at vi her står overfor en samfunnsfare av verdensdimensjoner. Det er en kjent sak at homoseksualitet har fått et uhyggelig omfang i mange land."

**1965:** Det første norske radioprogrammet om homofili ble sendt på NRK.

**1969:** Etter en politirazzia mot Stonewall Inn i New York, startet en gruppe homofile, bifile og transkjønnede et opprør som regnes som starten på den moderne homobevegelsen. Fortsatt holdes parader til minne om dette opprøret, blant annet i Oslo.

**1972:** Straffelovens forbud mot homoseksualitet ble opphevet.

**1977:** Norsk Psykiatrisk Forening opphevet homoseksualitet som sykdomsdiagnose.

**1978:** Kirke- og undervisningsdepartementet garanterte full rettssikkerhet for åpne homofile lærere i skolen.

---

<sup>9</sup> (Friele, 1997)

<sup>10</sup> (Friele, 1997)

<sup>11</sup> (Friele, 1997)



**1979:** Forsvarsminister Thorvald Stoltenberg slår fast at homofile vernepliktige skal bedømmes på linje med heterofile.<sup>12</sup>

**1981:** Særskilt straffevern for homofile ble innført.

**1982:** Sosialdepartementet fjernet homofili som sykdomsdiagnose.

**1993:** Stortinget vedtok partnerskapsloven.

**1998:** Matthew Shepard ble myrdet på brutalt vis i Colorado, USA, på grunn av at han var homofil. I begravelsen demonstrerte anti-homofile aktivister med plakater som "God hates fags". Matthew Shepard ble et symbol for alle ofrene for homofobi i samfunnet. I Norge ble minst sju homofile menn drept på grunn av sin homofile legning på nittitallet.<sup>13</sup>

**2008:** Stortinget vedtok felles ekteskapslov.

Gjennom historien har homofili altså vært både syndig, sykt og straffbart, ved siden av å være skammelig. Etter hvert ble dette en umulig kombinasjon – det kan umulig være syndig å være syk, og det bør heller ikke straffes. Liknende diskusjoner finner vi fortsatt i dag, idet noen begrunner sin homotoleranse i at "de kan jo ikke noe for det", mens andre tvert imot mener at det er et valg.

I våre dager har skeiv teori utfordret tanken om at homoseksualitet er noe man "er", og mener at det derimot er "diskursivt konstruert". (Ussher, 2006)

For en lettlest og underholdende innføring i homofiles historie i Norge de siste 60 år, les Seehus (2009).

## ***Homofiles levekår i dag***

Hvordan har så homofile det i dag? Som i alle andre kategorier finnes det mennesker som har det helt fantastisk og mennesker som har det ille. Det er ikke vanskelig å gi anekdoter som beskriver fantastisk lykke eller dype selvmordstanker. I dette avsnittet vil vi prøve å oppsummere, veldig kortfattet, noe av forskningen om homofiles levekår i Norge i dag.<sup>14</sup> Men vi starter med et sitat som minner om at vi må unngå både "alt er blitt bra" og "alt er problematisk"-ytterpunktene.

"Så det er jo veldig dobbelt. Om du liksom treng litt den optimismen og det motet, så er det jo veldig fint å sleppe å bli konfrontert med at det er problematisk. Men viss du opplever det som problematisk, så er det jo endå verre om du ikkje blir trudd på det, då."  
(*"Hanne"*, sitert i Hellesund (2006).)

## **Barndom/ungdom**

Som nevnt tidligere er holdningene til homofile fortsatt dårlige i mange ungdomsmiljøer, spesielt blant guttene (Heggen & Øia, 2005). Omkring halvparten av homofile gutter i 10. klasse mobbes jevnlig (Roland & Auestad, 2009). "Jævla homse" er et vanlig skjellsord i norske skolegårder (Røhnæk, Foseide, Sunnby, Nærum, & Tellum, 2005). Skolens undervisning om seksualitet er av varierende kvalitet (Røthing, 2007; Røthing & Svendsen, 2008). "LHBT-ungdom med innvandrerbakgrunn sliter sannsynligvis med

---

<sup>12</sup> (Friele, 1997)

<sup>13</sup> (Endsjø, 2001)

<sup>14</sup> "I dag" tolkes litt bredt, idet vi på noen områder forholder oss til datainnsamling fra 1997, publisert i "NOVA-rapporten" (Hegna, Kristiansen, & Moseng, 1999) og oppsummert i Åmås (2001).

tilleggsutfordringer, blant annet risiko for trusler, tvangsgifte og utstøting fra familiefelleskap". (BLD, 2008)

## Voksenliv

Voksne homofile møter fortsatt negative holdninger, se avsnittet om Homofobi, s. 9–. Flere homofile enn andre har fortrolige venner, men samtidig lever flere alene og har dårlig kontakt med naboer. (Åmås, 2001). "En høy andel voksne homofile, lesbiske og bifile holder sin identitet eller seksuelle praksis skjult i møte med helse- og sosialpersonell", og "det er vanlig at lesbiske og homofile holder sin seksuelle orientering skjult på arbeidsplassen og at åpenhet medfører økt risiko for usynliggjøring, mobbing eller annen diskriminering" (BLD, 2008) (Se mer om dette i avsnittet Våre kollegaer – arbeidsmiljøet, s. 25–.)

"Voksne lesbiske og bifile kvinner rapporterer om betydelig lavere sosial deltagelse enn kvinner for øvrig, og at homofile menn rapporterer om høyere sosial deltagelse enn menn for øvrig". (BLD, 2008)

## Alderdom

Holdningene til homofile er dårligere blant eldre enn i resten av befolkningen (Anderssen & Slåtten, 2008). Færre homofile har familie, ikke minst barn, enn det som er vanlig i befolkningen for øvrig. (BLD, 2008) "Mange eldre lhbt har skjult sin identitet som en overlevelsesstrategi i frykt for straff, tap av jobb eller kontakt med familie og venner". (BLD, 2008) Det er nok også derfor vanligere at man er "diskret" selv om man har kjæreste i årevis.

"Å bli behandlet som en som var alene var det tøffeste. Jeg ble trukket i lønn den dagen jeg skulle gå i begravelsen til min kjæreste," NN (kvinne) (Møllerop, 2006)

En del eldre er bekymret for tilværelsen på aldershjem – hvor man kanskje føler seg tvunget til å "gå inn i skapet igjen".

"Et liv etter aktivisme, etter engasjement, skal jeg da plutselig bli anonym? Jeg vil i det minste forlange et regnbueflagg i kirka", NN (mann) (Møllerop, 2006)

## Helse og uhelse

Lesbiske og homofile som gruppe har dårligere selvrapportert helse enn befolkningen for øvrig. (Åmås, 2001) Homofile bruker også mer alkohol enn befolkningen ellers, og lesbiske kvinner røyker mer. Bruken av narkotiske stoffer er også høyere blant homofile enn i resten av befolkningen. Depresjoner er vanligere enn i befolkningen ellers, og ikke minst er det flere som har forsøkt å ta sitt eget liv. (Åmås, 2001) Homofile menn er dessuten fortsatt overrepresentert når det gjelder HIV.

"Same kor mange gonger ein forelska seg, så var det aldri noko som kunne føre til nokon ting. Og det gjer deg jo frustrert etter kvart, og det er det einaste du ser i framtida òg. Og så blir du jo hekta opp i det der, du surrar deg sjølv inn i feil retning. Og det er mørkt, og det blir berre mørkare og mørkare og meir og meir innelåst, og så kulminerer det då i ei eller anna desperat handling. I mitt tilfelle med at eg tok tabletta 3–4 gonger og til slutt freista å skyte meg." ("Gunnar", sitert i Hellesund (2006).)

På den annen side er det også flere som bor romslig, har en aktiv fritid og leser bøker enn i befolkningen for øvrig. (Åmås, 2001) Det er altså viktig å huske at man har hele bredden av levevilkår representert i gruppa.

I møte med helsevesenet opplever en del at det er vanskelig å være åpne, og dette kan føre til dårligere kvalitet i behandlingen. Se mer om homofiles helse og uhelse i kapitlet om sykepleierutdanningen og helsefagutdanninger (s. 51–).



## Del 2 Tverrfaglige perspektiver

Sannsynligheten for at du og dine studenter kommer i kontakt med lesbiske eller homofile gjennom jobben er stor. Kanskje er du den første vedkommende tør å snakke med, og måten vedkommende blir møtt på kan være avgjørende for hvordan personen opplever seg selv og sin egen seksualitet.

Dette temaet angår også mange mennesker som ikke selv er homofile, bifile eller lesbiske. Homofile og lesbiskes barn, tantebarn, søsken, kusiner, fettere, venner, naboer, foreldre, kollegaer og så videre har også et nært forhold til dette temaet, enten de vet det eller ei. Det er derfor viktig at samfunnet som helhet fokuserer på å ha en åpen og inkluderende holdning til temaet, og ikke bare til ”de av oss som er annerledes”.

I det følgende vil vi derfor forsøke å presentere noen perspektiver som vi mener det er viktig at så mange som mulig reflekterer rundt i forhold til eget yrke.

### **Praksis**

Når vi sender studentene ut i praksis, er det viktig at studentene er forberedt på den mangfoldige verden som de møter der ute. Dette er et argument for å fokusere på homofili *tidlig* i studiet.

En ting som er spesielt med praksis, er at studentene sendes ut til en øvingslærer, praksisveileder eller liknende som på grunnlag av noen ukers kjennskap til studenten skal uttale seg om hvorvidt studenten bør bestå eller ikke bestå praksis. Dette fører til en del usikkerhet hos studentene. Er det tilrådelig for en student å fortelle sin øvingslærer at hun er lesbisk, eller risikerer hun at det vil stille henne i et dårlig lys hos øvingslærer? Er det fare for at øvingslæreren har fordommer som gjør at en homofil student får et annet søkelys enn en heterofil student?

”Jeg har også hørt at hun skal være lesbisk”  
(en sykepleier under et møte om mulig ”ikke bestått”  
praksis for en sykepleierstudent)

Det er høgskolens oppgave å berolige studentene på dette området. Studentene må før de sendes ut i praksis bli overbevist om at resultatet av praksis ikke vil avhenge av deres kjønn, legning, tro eller andre slike karakteristika. Høgskolen bør også jevnlig ta opp dette med praksisfeltet for å sikre at høgskolens politikk på dette feltet er kjent.

### **Pasienten/klienten**

Som oftest er det andre årsaker til at vi oppsøker helsepersonell enn vår seksuelle orientering. Av og til vil imidlertid den seksuelle orienteringen være relevant for konsultasjonen, f. eks. ved gynekologiske undersøkelser, kjønnssykdommer, samlivsbrudd eller annet. Helsepersonell må aldri ta for gitt at alle er heterofile!

En konsekvens av samfunnets negative holdninger til homofili, er at lesbiske og homofile opplever å få et dårligere tilbud om hjelp fra helsevesenet enn andre. Det kan gi seg utslag i at selve homoseksualiteten sykeliggjøres, i stedet for at det reelle problemet blir satt søkelys på. Helsepersonell vil kanskje møte lesbiske og homofile også i rollen som nærmeste pårørende,

og da er det viktig at vedkommende blir møtt med den forståelse og respekt han eller hun har krav på. Å bli tatt på alvor i en slik sammenheng er svært viktig.

Med en større bevissthet rundt sine egne og andres holdninger til homofili, samt økt kunnskap om emnet, vil helsepersonell kunne være den støtte og hjelp som en homofil – ung eller gammel – vil ha behov for og krav på.

### **Å snakke om homofili<sup>15</sup>**

Helse- og sosialarbeidere kan mange ganger kvie seg for å snakke om homofili. Man vet ikke helt hvor direkte man skal være, når man skal ta det opp eller hva man skal si. Mange er også redde for å si ting som kan oppfattes som feil, mens atter andre mener at det å være homofil i våre dager er så greit at det ikke behøver å være et tema.

På den andre siden ønsker mange lesbiske og homofile å være åpne i sitt møte med helse- og sosialtjenesten. De ønsker å bli sett som den de er, og slippe å lyve eller skjule seg for hjelpeapparatet. Samtidig er mange redde for at åpenhet skal føre til at de blir avvist, møtt med fordommer eller at de får dårligere behandling og ikke blir tatt på alvor. Møtet mellom den profesjonelle hjelperen og den homofile/lesbiske brukeren byr derfor på ekstra utfordringer, og stiller noen særlige krav til yrkesutøverne.

Det aller viktigste er selvsagt å huske på at opplevelsen av seg selv og sitt liv, og det å være homofil varierer fra individ til individ. Som i alt annet klientarbeid er det derfor viktig å se individet i situasjonen, og lytte til klienten/brukerens egen forståelse av seg og sitt liv. Noen generelle tips og råd til samtalen går det likevel an å gi:

- Ikke anta at alle du møter er heterofile!  
De fleste har en slags ubevisst forestilling om at alle er heterofile, og behandler alle de møter ut i fra den antagelsen. Dersom du som yrkesutøver går i den fella risikerer du ikke bare å miste viktig informasjon om brukeren, men du sender også signaler om at det å være homofil eller lesbisk er så uvanlig at det for deg er helt utenkelig.
- Bruk et kjønnsnøytralt språk!  
Still spørsmål og snakk på en måte som gjør at brukeren slipper å korrigere deg for å kunne snakke om sitt liv. Åpne spørsmål som kan besvares uansett seksuell identitet oppleves som inkluderende og normaliserende. Bruk for eksempel kjæreste/partner i stedet for mann/kone, og lytt til brukerens eget valg av ord. Hvordan snakker vedkommende om seg selv og sitt liv, partnere etc?
- Legg til rette for at det er greit å snakke om identitet og seksualitet  
Vis verbalt og non-verbalt at du håndterer å snakke om temaet homofili. Dette kan du oppnå ved nettopp å bruke kjønnsnøytralt språk, og ved å ha for eksempel synlige plakater, brosjyrer og blader på kontoret, venteværelset etc.
- Gi respons!  
Dersom brukeren selv bringer temaet på banen er det viktig at du gir positiv respons. Si for eksempel at det er fint at vedkommende forteller deg dette, og spør om han/hun ønsker å snakke mer om det.

---

<sup>15</sup> Fra LLH sitt prosjekt Rosa Kompetanse

- Ikke stakkarsliggjør!  
Vokt deg vel for å synes synd på, eller at det var da jammen trist ”han som er så kjekk”. Det er ikke en tragedie å være homofil/lesbisk, snarere tvert i mot er det mange som er glad for at de ikke er heterofile.
- Vær bevisst egne holdninger!  
Tenk gjennom dine egne holdninger og følelser i forhold til homofili. Dersom du lurert på noe eller har et uavklart eller negativt forhold til homofile og lesbiske er det viktig at du enten tar det opp med en veileder eller at du overlater saken til en kollega. Dine private meninger om temaet er ikke profesjonelle, og det er ditt eget ansvar å kjenne på de begrensingene.

### **Hvorfor er det viktig for pasienten å være åpen?**

Det å få være seg selv fullt og helt vet vi er godt for helsa vår. Det oppleves som avgjørende for å ha det bra at man slipper å skjule seg og være redd for reaksjonene som følger dersom man avslører hvem man er.

Spesialist i allmenntilleggsmedisin Mari Bjørkman har gjort forskning på hvorfor lesbiske pasienter ønsker å fortelle legen sin at de er lesbiske:

- det er (i en del tilfeller) medisinsk relevant
- de ønsker å bli sett
- det er lettere å snakke om praktiske forhold da
- de ønsker å inkludere partneren
- de ønsker å forklare omstendigheter

Dette oppleves som viktig og vanskelig for pasientene!

Anbjørg Ohnstad skriver blant annet følgende om legens rolle:

*”The relationship between a helper and the one to be helped is a highly vulnerable one. The practitioner has the power to define what information should be considered important, but also the power to challenge the client’s negative labelling. [The] heterosexual therapist can “speak the vulnerable issues into existence” by offering clients a secure and expansive space, a set of self-reflexive attitudes on normativity and a non-discriminatory and accepting approach to the subject of sexual orientation.”* (Ohnstad, 2005)

Se mer om dette i delen om sykepleierutdanning og helsefagsutdanninger (s. 51–).

### **Familien**

En viktig endring i løpet av 1900-tallet er endrede familiemønstre. Mens de aller fleste barn i 1900 ble født innenfor rammen av et heterofilt monogamt ekteskap, blir i dag flertallet av barn født utenfor ekteskap. Mens de fleste barn i 1900 vokste opp hos sin mor og far, er i dag ”enestående foreldre”<sup>16</sup> ganske vanlig. Blant de familiene hvor det er to foreldre er det mange familier hvor de to ikke er foreldre til de samme barna, og i tillegg er det en del familier hvor de to foreldrene har samme kjønn.

Siden ingen yrker gir oss rett til å være overdommere over andres familieforhold, må det første budet være å forholde oss profesjonelt til andres familieform. Spesielt gjelder dette

<sup>16</sup> Simon Flem Devold bruker dette uttrykket.

naturligvis at barn ikke må få inntrykk av at vi synes deres familie er rar eller mindreverdig. Tvert imot er jo familien i de fleste tilfeller det kjæreste barnet har.

Stiklestad (2006) beskriver en del myter som har oppstått om barn som vokser opp med to foreldre av samme kjønn, og hvordan forskningen har tatt utgangspunkt i disse mytene, men har funnet at barn av homofile og lesbiske foreldre har det like bra som andre barn. De har ikke usikkerhet i utvikling av egen kjønnsidentitet, de blir ikke oftere homofile, de har ikke annerledes kjønnsrolleatferd, blir like akseptert av sine kamerater og har ikke større psykiske eller sosiale problemer.

Stiklestad (2006) framholder dessuten viktigheten av å skille mellom biologisk, juridisk og sosialt foreldreskap. Den eller de som har den daglige omsorgen for barnet, er sosial mor/far, men dette behøver ikke å samsvare med biologisk og juridisk mor/far. For å beskrive de ulike familieenheter, vil det ofte være nødvendig å ta alle tre former for foreldreskap med i betraktning. Tilsvarende gjelder for beskrivelse av hva det vil si å være søsken og hva det vil si å være en familie.

Mer om dette kommer vi tilbake til når de enkelte utdanninger behandles.

### ***Barnet/ungdommen***

For mange som har kontakt med barn og unge i sitt yrke, er det en fordel å vite en del om barn og unges utvikling også på det seksuelle området. I stortingsmelding nr. 25 (2000-2001) (BFD, 2001) er noe av kunnskapen rundt dette summert opp – se vedlegg om ”Utvikling av seksuell identitet hos unge mennesker” (s. 108–). Se også ressursheftet ”Undervisning om seksualitet” (Utdanningsdirektoratet, 2009) del 3C.

Barn danner seg naturligvis et inntrykk av hva som er ”naturlig” og ”akseptert” gjennom inntrykk i oppveksten, uten at noen nødvendigvis bevisst opplyser dem. Familie, venner og media er viktige i denne sammenhengen. Disse påvirkningskildene gir gjerne et unyansert og delvis direkte homofobt bilde. ”Deres vage, tentative spørsmål og fornemmelser vil ikke finne gjengklang i de generelle kulturelle omgivelser.” (Middelthun, 2006) Dette må yrkesgrupper som forholder seg til barn ta hensyn til.

”Skole, foreldre og voksne organisatorer av ungdommens fritid har et klart ansvar for å utvikle ungdoms toleranse for det som er annerledes, fremmed og ukjent. (...) For at toleranseterskelen skal tøyes, er det viktig med et fundament av kunnskap som kan skape en trygg ramme rundt det å diskutere egen og andres seksualitet.”  
(fra Monica Weglings *Trine (hjerter) Marit*)

”Det er mange homofile ungdommer som kan fortelle om at de presenterte sin gryende antakelse om en homoseksuell orientering for lærer eller helsesøster, og fikk til svar at ”det er ikke noe å tenke på: det går helt sikkert over”. Et velmenende råd, men som ganske klart inneholder et signal om at homoseksuell orientering er utenkelig og unormalt. Beskjeden til den unge er egentlig at den som er normal vil vokse dette av seg.”  
(fra Monica Weglings *Trine (hjerter) Marit*)



Eitt døme på ein informasjonskanal som prøvde seg med folkeopplysning om emnet, er NRK. I barne-TV-programmet *Fritt fram* med Asgeir og Vaske sendt hausten 1999 står Vaske (ein vaskebjørn) og ser gjennom ein serie bilete som Asgeir eig (mann, ca. 25), og i bunken finn Vaske eit bilete av to menn i smoking som giftar seg. Vaske kviskrar til Asgeir at det ikkje går an at to menn giftar seg, og då svarer Asgeir at det gjer det. Innslaget varte ikkje lenger enn det som no er referert. Ei sak er at responsen var svært negativ med avisinnlegg der det sentrale poenget var at dette ikkje var informasjon som burde tilflyte barn i den aldersgruppa som barne-TV-program er laga for, og at innslaget blei klaga inn for Kringkastingsrådet. Like viktig er at då Kringkastingsrådet behandla klagen, meinte fleirtalet at eit tema som homofili bør ein kunne ta opp – også i barne-TV. NRK-forskinga gjorde ei undersøking blant foreldre som viste at dei fleste syntest det var greitt at temaet blei teke opp – dei meinte at fordi Asgeir har ein heltestatus blant barn, er det bra at han kan setje ord på vanskelege tema.

(BFD, 2001)

### **Minoritet i annen potens**

Å være homofil innebærer for mange en minoritetsfølelse – man opplever at samtaler foregår ut fra andre premisser enn ens egne. Mange homofile føler at det derfor er nyttig å oppsøke homomiljøer til tider – miljøer der man kan føle seg som en majoritet. Imidlertid er det ikke alle som kan dette. Et eksempel er homofile samer nordpå, som kan føle seg som en minoritet både som homofile i det samiske miljøet og som samer i (det lille) homomiljøet i Finnmark, se Grønningsæter & Nuland (2009). Tilsvarende kan etniske minoriteter føle seg utenfor i homomiljøet og samtidig føle seg utenfor som homofile i de etniske minoritetsmiljøene. Det er dette som kalles å være ”minoritet i annen potens”. Arbeid med å opprette møtesteder for homofil minoritetsungdom, for eksempel, har ikke kommet særlig langt (skjønt en undergruppe av LLH som heter Skeiv Verden jobber med dette).

”Jeg føler at nordmenn som tar kontakt med meg på utesteder egentlig ikke ønsker å bli kjent med meg. Det har hendt at jeg har møtt norske menn som er så entusiastisk. Åhhh, så hyggelig det er å bli kjent med meg. Masse oppmerksomhet får jeg, men etter én ukes forhold: borte er de... For jeg er pen, kjekk og eksotisk, men alt for rar. Snakker om sånne merkelige ting som dere nordmenn ikke er interessert i å høre på...”  
”Mann fra Ecuador”, i *Gay Kids* ((Chepstow-Lusty et al., 2008))

En kompliserende faktor er at holdningene til homofili i minoritetsmiljøene kan være ganske restriktive, i likhet med en del norske miljøer. For eksempel er familiens sentrale rolle i islamsk kultur medvirkende til at homofili ofte ikke aksepteres. Rørlien (2003) beskriver hvordan noen innvandrerungdommer velger bort innvandrer miljøet og bygger sitt sosiale nettverk i homomiljøet, mens Moseng (2003) viser at en del har begrenset sin sosiale omgangskrets til homofile med samme innvandrerbakgrunn som dem selv.

Religion er naturligvis også noe som flere har problemer med å få til å passe med det å være homofil. Se Rørlien (2003) og Moseng (2003) for mer om dette. Wegling (1997) s. 37– behandler også temaet. Se også dokumentarfilmen ”Lesbisk i Kautokeino”.

### **Våre kollegaer – arbeidsmiljøet**

En undersøkelse fra Arbeidslivsinstituttet i Sverige viser at nær 50% av homoseksuelle opplever at kolleger har fordommer, mens 25% opplever å ha blitt krenket. Ofte lar den krenkede saken

fare uten å ta den opp.<sup>17</sup> Hver tredje homofil tør ikke være åpen om sin seksuelle orientering på jobben.<sup>18</sup>

Dette innebærer at det er ganske mange arbeidstakere som ikke på en naturlig måte deltar i uformelle diskusjoner rundt lunsjbordet på jobben. ”Å være skjult er en enorm risiko. Hvis du fremstår som en lukket og sosial gjerrig person, så kan det være en alvorlig hemsko for karrieren”, sa personaldirektør og tidligere headhunter Elin Ørjasæter til Dagens Næringsliv 24. juni 2005. (Tranøy, 2005) ”Skjulte lesbiske og homofile rapporterer om dårligere psykisk helse og om flere angst- og depresjonssymptomer enn de som er åpne om sin seksuelle legning”, står det i NOVA-rapporten (Hegna et al., 1999).<sup>19</sup> Å holde en så viktig del av seg selv skjult, krever ganske mye og fører lett til at man trekker seg tilbake. Rapporten påviser at skjulte homofile har et dårligere sosialt nettverk både på og utenfor jobben.

Utdanningsforbundet har satt opp en liste med råd og tips for et godt arbeidsmiljø, enten du er arbeidstaker, leder eller tillitsvalgt:

Som **arbeidstaker** er det viktig at du

- aktivt gir uttrykk for ikke-diskriminerende holdninger i formelle og uformelle situasjoner på jobben
- medvirker til at barn og unge på arbeidsplassen din møter ikke-diskriminerende og inkluderende holdninger

Som **leder** er du en av de viktigste tilretteleggere for et godt arbeidsmiljø på arbeidsplassen. Det er viktig at du

- gir uttrykk for at diskriminerende holdninger ikke aksepteres på arbeidsplassen
- bruker intervjusituasjonen og presentasjonen av nytilsatte til å klargjøre dine holdninger
- legger til rette for diskusjon og refleksjon i personalet for å motvirke usynliggjøring, diskriminering og trakassering
- viser forståelse når en arbeidstaker henvender seg til deg med problemer knyttet til seksuell orientering

Som **tillitsvalgt** er det viktig at du

- understreker at det er greit å være åpen lesbe og homse på jobben
- tar stilling når noen gir uttrykk for diskriminerende holdninger
- informerer om Utdanningsforbundets syn på diskriminering av lesbiske og homofile arbeidstakere
- gir råd og aktiv bistand til medlemmer som føler seg usynliggjort, diskriminert eller trakassert

(Fra Utdanningsforbundets brosjyre ”Kan du være synlig på jobben?”)

Se også materialet ”Liv i lærerrommet” (Henley, 2006) som handler om seksuell legning og arbeidsmiljø i skolen. Det samme gjør kapittel 15 i Røthing og Svendsen (2009).

<sup>17</sup> Referert i (Birgander, 2004).

<sup>18</sup> (Hegna et al., 1999). Sitert i Utdanningsforbundets brosjyre ”Kan du være synlig på jobben?”.

<sup>19</sup> Sitert i den samme artikkelen i Dagens Næringsliv: ”Bill. mrk. homo”.

### **Del 3 Blikk på de enkelte utdanningene**

I denne delen går vi nærmere inn på enkelte av profesjonsutdanningene ved HiO. Dermed kan vi gå mer konkret inn på hvordan homofili kan behandles i de enkelte utdanningene. Utvalget av utdanninger er gjort både ut fra hvilke utdanninger vi oppfatter som mest sentrale for dette spørsmålet og hvilken kompetanse som har vært tilgjengelig.

Utdanningene som er valgt, er grunnskolelærerutdanningene,<sup>20</sup> førskolelærerutdanningen, sykepleier- og helsefagutdanninger, journalistutdanningen, bibliotekarutdanningen og sosialarbeiderutdanningene.

---

<sup>20</sup> Utdanningen het ”allmennlærerutdanningen” til og med kullet som startet høsten 2009.



## Grunnskolelærerutdanningene

av Bjørn Smestad, Høgskolen i Oslo

”Nei, her er det unødvendig med besøk fra LLH, for vi har ingen homofile elever her i Gudbrandsdalen.”

”Oppfostringen skal bygge på det syn at mennesker er likeverdige og menneskeverdet er ukrenkelig.”  
(Fra generell del av L97/LK06)

Lærere i grunnskolen står ovenfor tre viktige oppgaver som har med homofile å gjøre: De må medvirke til at elevene får gode kunnskaper og holdninger slik at de blir rustet ”til å møte livets oppgaver og mestre utfordringer sammen med andre” (LK06<sup>21</sup>). De må medvirke til at alle elever blir møtt med respekt under skolegangen. Og de skal oppfylle læreplanens fagmål, hvorav en god del handler konkret om homofili. Derfor trenger lærere kunnskaper om homofili.<sup>22</sup> I grunnskolelærerutdanningen kan arbeid med dette skje innad i de enkelte fag eller på tvers av fag, og nedenfor gis eksempler på begge deler.

Læreplanene legger klare verdimessige føringer for skolens virksomhet – skolen skal ikke være ”nøytral” i spørsmål om menneskeverd eller mobbing. Dersom skolen legger mindre krefter i holdningsarbeid knyttet til homofili enn holdningsarbeid mot rasisme, signaliserer den at det finnes mer og mindre akseptable mobbegrunner.

Forskning tyder på at ”homse” er et av de mest brukte skjellsordene i norske skolegårder. (Røhnæk et al., 2005) I en svensk undersøkelse hvor man samlet inn fortellinger om trakassering av homofile i skolen, fant man at ”lärarens roll i berättelserna är ofta den passiva vuxna som står vid sidan av och inte märker att eleven utsätts, eller som inte vill agera stöd”. (Östlund, 2006) Dette er alvorlig både fordi enkelteleven som er utsatt ikke får hjelp, men også fordi det sender et signal om at slik trakassering ikke er alvorlig.<sup>23</sup> Les mer om skjellsord knyttet til seksualitet i Røthing og Svendsen (2009).

Roland og Auestad (2009) viste at nesten halvparten av de homofile guttene i 10. klasse mobbes jevnlig. Se mer i kapitlet om Homofobi (s. 9–). For tiltak mot homofobisk mobbing, se Slåtten og Anderssen (2007).

I skolen ser vi tendenser til at lærere ofte utsetter seksualundervisningen til andre skoletrinn eller andre fag. Forestillingen om at seksualitet generelt og homoseksualitet spesielt er så vanskelig å undervise om, er utbredt. I tillegg finner man eksempler på vranglære som antakelig kan ses som et resultat av ønsket om å årsaksforklare homofili. Her kommer teorier om gener, sykdommer, varig svekkede sjelsevner og tragiske oppvekster inn, og utelatt blir kjærligheten, lykken og forelskelsen som er en stor del av det å være homofil – uansett årsaker.

(Monica Wegling i *Trine (hjerne) Marit*)

<sup>21</sup> (Utdanningsdirektoratet, 2006).

<sup>22</sup> Under arbeidet med læreplanene LK06 prøvde noen seg med å si at ”ikke alle særinteresser kan representeres i planene”. Da reagerte utdanningsminister Kristin Clemet med å si at ”homofili ikke er et tema som er en særinteresse, men har allmen gyldighet” (Blick nett 16. februar 2005).

<sup>23</sup> Se også (Røhnæk et al., 2005)

Det er naturlig å ta opp homofili når man arbeider med seksualundervisning. Men det er også naturlig å ta det opp i sammenheng med mange andre temaer, som forelskelse, familieformer, kjønnsroller og så videre. Å begrense homofili til seksualundervisningen vil bidra til å styrke misforståelsen om at homofili kun handler om sex.

Arbeid med homofili i undervisningen i grunnskolen har ofte innslag av diskusjon i elevgruppa. Som Östlund (2006) påpeker, er det viktig at slike diskusjoner planlegges. Å slenge temaet i ansiktet på en elevgruppe fører ofte til en mengde ureflekterte og følelsesmessige utsagn – det er pedagogens ansvar å skape rom for mer konstruktive samtaler. Undervisningen må aldri reduseres til ”syning” – på samme måte som vi ikke arbeider mot rasisme ved å spørre klassen om hva de syns om somaliere. Og på samme måte som med rasisme, gir skolens verdigrunnlag tydelige grenser for hva slags holdninger som er de ”riktige”. For den som selv er homofil og er deltaker i en slik diskusjon, kan lærerens markeringer være helt avgjørende.

Edemo og Rindå (2004) viser til at mange lærere er redde for å framprovosere homofobe ytringer i klasserommet, og de svarer slik: ”Om det händer, påminn dig själv om att det inte är du som är orsaken till att killarna kallar varandra ”böggjävvel”. Det gör de ändå. De som känner sig utsatta för detta, mår inte sämre av att du tar upp ämnet i klassrummet på ett bra sätt, tvärtom. Fundera däremot och förbered dig på hur du själv vill reagera när ”böggjävvel” kommer. En möjlighet är att stanna upp och studera vad uttrycket står för. (...)” Se kap. 12 i Røthing og Svendsen (2009) for mer om dette.

De som argumenterer *mot* å jobbe med homofili i grunnskolen, kommer ofte inn på tre argumenter: religion, foreldrene og den heterofile majoriteten. Altså: vi har trosfrihet, så hvordan kan skolen argumentere mot en religionsbasert homonegativisme? Foreldrene er viktige premissleverandører i barns oppdragelse, hvordan kan skolen argumentere for en åpenhet som foreldrene er mot? Og for det tredje: ”alle” mine elever er heterofile, hvorfor skal vi bruke så mye tid på noe som ikke angår dem? Det er viktig at studentene både får fremmet og diskutert disse argumentene, som verken hver for seg eller samlet er særlig vanskelig å problematisere.

” «Nå, hva synes dere? Hva blir dere jenter opphisset av hos guttene?» Her tar [læreren] også en runde i klassen. Johanna, den åpent lesbiske jenta i klassen, ser megetsigende i min retning når turen kommer til henne. Hun himler litt med øynene, men svarer likevel lydig: «Hendene».)

Fra Fanny Ambjörnssons forskning, sitert i Røthing og Svendsen (2009).

Heteronormativitet (se eget kapittel s. 7–) gir seg i skolen utslag i at elevene antar at ”alle andre” elever er heterofile, noe som blant annet kan gjøre at det føles ensomt å være homofil eller lure på om man er det.<sup>24</sup> Men også en del lærere tror at alle deres elever er heterofile. Å rokke ved denne antagelsen må være et viktig mål for lærerutdanningene.

<sup>24</sup> Se eget avsnitt om utvikling av seksuell identitet tidligere i heftet (s. 5–).

”Jeg håper og vil at det norske skolesystemet skal kobles inn. Og at tema angående homofili skal bli snakket om. Fordi det er en psykisk belastning å gå rundt og føle at en ikke blir akseptert.”  
(Heng, ca. 27 år, innvandrer fra Sørøst-Asia)<sup>25</sup>

Lærebøkene i grunnskolen har hatt varierende kvalitet når det gjelder dette området. I Smestad (2005) trekkes det fram tre ”fallgruver” som mange lærebøker går i, og som lærere i grunnskolen må passe seg for:

- Homofile er ”de andre”: man bruker ordbruken ”de homofile”, mens man bruker en kameratslig ”vi” når man snakker om heterofile ekteskap, for eksempel.
- Homofili er problematisk: man skriver mye om problemene med homofili, men ”glemmer” å nevne det vakre ved kjærlighet.
- Forelskelse er heterofil: man skriver side opp og side ned om heterofil kjærlighet, men ”glemmer” å ta med noe eksempel på at også homofile forelsker seg. Så omtales homofili som ”seksuell tiltrekning”, og man ”glemmer” å ta med at det også handler om forelskelse.

Dette bør lærere være oppmerksomme på, slik at de kan kompensere for dårlige lærebøker.<sup>26</sup> Les mer om heteronormativitet i lærebøker og undervisning i kap. 5 i Røthing og Svendsen (2009).

”Undervisning om [homoseksualitet, biseksualitet, transseksualitet] handlar om demokrati, om jämställdhet, mänskliga rättigheter. Ett uttalad motstånd, motiverat av åsikten att det handlar om sex, beror inte på attityder från homosexuellas sida, det handlar om talarens egen inställning.”  
(Anders Birgander<sup>27</sup>)

For et eksempel på et undervisningsopplegg om diskriminering, se s. 98. I materialet *Tyst i klassen – om lærarens arbeid kring sexuell legning* (Östlund, 2006) er det flere eksempler på undervisningsopplegg om homofobi, om heteronormativitet i reklame, om medias bilde av homo- og biseksuelle, samt eksempel på en storyline med tittelen ”Bare vara vanlig?”

Også på skolene er naturligvis også arbeidsmiljøet viktig – se avsnittet om Våre kollegaer – arbeidsmiljøet på s. 25–.

### Eksempel på ”generelt” undervisningsopplegg

Her vil jeg skissere en tretimers forelesning som er holdt som fellesforelesning for lærerstudentene ved HiO flere ganger.

Forelesningen er tredelt:

- Litt om hvorfor dette temaet er viktig for lærere
- Noen teoretiske perspektiver
- Litt om hvordan man kan jobbe med dette i skolen

<sup>25</sup> Fra rapport om homofil innvandrerungdom (Skivik, Eide, & Nikolaisen, 2003).

<sup>26</sup> LLH startet i 2007 med utdeling av lærebokpris til en lærebok i grunnskolen som behandler homofili på en forbilledlig måte.

<sup>27</sup> (Birgander, 2004)

Litt om hvorfor dette temaet er viktig for lærere:

- Jeg starter med et spørsmål: ”Bør en homofil lærer være åpen om at han/hun er homofil?”, og ber studentene tenke gjennom det. Så spør jeg ”Bør en heterofil lærer være åpen om at han/hun er heterofil?” Jeg spør hvilke argumenter som kan brukes på det første spørsmålet, men som ikke kan brukes på det andre.
- Jeg gir en elendighetsbeskrivelse for å vise hvorfor temaet er viktig, for eksempel fra Stortingsmelding 25 (2000-2001) om levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Noreg<sup>28</sup> og mobbetallene fra Roland og Auestad (2009) (se s. 10). En slik må nyanseres med at de fleste har det bra.<sup>29</sup>
- Jeg peker på fire grunner til at lærere bør ha et reflektert forhold til seksuell legning:
  - Av hensyn til elever som definerer seg, eller senere vil definere seg, som homofile/ bifile. (I denne sammenhengen morer jeg meg med å regne ut sannsynligheten for at ingen elever i en gruppe på 27 elever er homofile, hvis for eksempel 5 % av befolkningen er homofile. Akkurat det regnestykket passer vel best for en matematikklærer...<sup>30</sup>)
  - Av hensyn til andre elever som i øyeblikket ikke har etablert noen seksuell identitet. (”Finne seg selv”-prosessen blir unødig vanskelig hvis et av alternativene forbindes med skam og stigmatisering, se for øvrig eget avsnitt om barn og unges seksuelle utvikling, s. 108.)
  - Av hensyn til elever med homofile/bifile foreldre, slektninger, venner. (Å føle skam pga. foreldres seksuelle legning er ikke så mye bedre enn å føle skam ved egen seksuell legning.)
  - Av hensyn til ALLE (Alle har godt av at mangfold verdsettes.)

Noen teoretiske perspektiver:

- Hva er homofili? (Se eget avsnitt tidligere i heftet, s. 5–.)
- ”Skapt sånn”/”blitt sånn”. (Jeg synes det er greit å stille spørsmålene ved heterofili istedenfor homofili, for ikke å signalisere at heterofili er noe selvsagt mens homofili er noe som må forklares.)
- Heteronormativitet (Se eget avsnitt tidligere i heftet, s. 7–.)  
Det finnes en rekke ressurser som spiller på at vi ufrivillig antar at folk er heterofile inntil vi blir fortalt det motsatte. Et eksempel er et dikt av Jonny (19 år)<sup>31</sup>, som jeg har pleid å bruke. En reklamefilm fra Ungdomstelefonen fra noen år tilbake spiller på det samme. Kortfilmen ”Different” egner seg også. (Se ressurslista s. 90.)

---

<sup>28</sup> ”Det er mellom dei unge lesbiske og homofile at problema er størst. Dei under 25 år kjem dårlegare ut enn alle andre aldersgrupper på dei fleste levekårs- og livskvalitetsmåla. Klarast kjem dette til uttrykk i spørsmåla om psykisk helse. Fleire er plaga av angst, indre uro og depresjonsrelaterte symptom enn i befolkninga elles. Delen som rapporterer å ha vore plaga av tankar om å ta sitt eige liv i løpet av dei siste 14 dagane, er 3,3 prosent blant lesbiske og homofile, mot 0,5 prosent i den generelle befolkninga. Delen som ein eller fleire gonger i løpet av livet har prøvd å ta sitt eige liv, er 27 prosent blant unge menn og 25 prosent blant unge kvinner (aldersgruppa 16-24 år). Den delen som oppgjev å drikke alkohol og vere rusa ofte, er mykje høgare mellom homofile og lesbiske i utvalet enn i den generelle befolkninga. Det er særleg dei yngste som skil seg negativt ut i forhold til jamaldringane sine.”

<sup>29</sup> Lesbiske og homofile er mye mer *åpne* om si seksuelle orientering enn før. Flere er i et fast forhold. Flere homofile enn heterofile har høy utdanning og høy inntekt. Flere homofile enn heterofile er med på kulturaktiviteter. En del ungdom sier at det å være homofil ikke har vært noen ”komme ut”-prosess.

<sup>30</sup> Sannsynligheten blir  $1 - 0,95^{27} \approx 0,75$ . Når du står ovenfor en ny elevgruppe på den størrelsen er det altså mer sannsynlig at det er en elev som er eller kommer til å bli homofil der, enn at det ikke er det (ut fra forutsetningen om andel homofile i befolkningen).

<sup>31</sup> Fra ”Dine sider” i ”Det Nye” 40/1986, sitert i læreboka ”Underveis. Samfunnskunnskap 10”.



- Selvlysende/usynlig. (Se tidligere i heftet, s. 11–.) Et sitat fra en amerikansk lærerinne, som først levde sammen med en mann og deretter sammen med ei dame, er interessant i denne sammenhengen.<sup>32</sup>
- Minoritet i annen potens (Se tidligere i heftet, s. 25–.)

Litt om hvordan man kan jobbe med dette i skolen:

Her er det naturlig å komme litt inn på hva LK06 sier om homofili. I den samme sammenhengen går det også an å ta fram eksempler på hva lærebøkene i grunnskolen faktisk sier om homofili. (se ovenfor) Jeg gir også eksempler på undervisning om homofili i ulike fag (se s. 35–).

For øvrig har jeg brukt den 37 minutter lange filmen ”Det är självklart” (”It’s elementary”), som er god når det gjelder å vise ulike måter å jobbe med homofili i grunnskolen – og også at barn har kunnskaper om homofili. Mange påstår at barn er for unge til å lære om homofili, men filmen viser at de uansett lærer, spørsmålet er om skolen skal lære dem toleranse eller om skolegården skal lære dem fordommer.

Det hender også at jeg tar med noe homohistorie, se s. 16.

På slutten blir det nesten alltid spørsmål om undervisning om homofili når man har muslimske elever, noe som ofte gir fruktbare diskusjoner.

Nyere litteratur som lærerstudentene bør gjøres oppmerksom på er spesielt:

- GayKids (Chepstow-Lusty et al., 2008)
- Ressurshefte fra utdanningsdirektoratet (Utdanningsdirektoratet, 2009)
- Røthing og Svendsen: Seksualitet i skolen. (Røthing & Svendsen, 2009)
- Skapsprengere (Huitfeldt & Linn, 2009)

”Barndommen til de barna som får seg homokjæreste når de blir ungdommer og voksne, er svært lik all annen barndom. Men på noen områder er den forskjellig. Den største og mest påfallende forskjellen er at de barna som senere kommer til å få homokjæreste, lærer lite eller ingenting om den kjærligheten som de vil oppleve når de blir eldre. For over 100 år siden beskrev den engelske dikteren og dramatiker Oscar Wilde (1854–1900) homofil kjærlighet som den kjærligheten som ikke tør røpe sitt eget navn. Og slik er det ennå i 2008 – i hvert fall for barn og ungdom. Kjærlighet mellom menn og kjærlighet mellom kvinner er den kjærligheten som vi voksne sjelden tør snakke med barn om. Homofil kjærlighet er fremdeles en av barndommens hemmeligheter. Og det å ha hemmeligheter i kjærlighetslivet er ikke alltid like bra. For det vi gjør i hemmelighet, kan bli forvandlet til noe skummelt, skamfullt og litt farlig.”

Fra GayKids (Chepstow-Lusty et al., 2008).

<sup>32</sup> ”Som heterofil lærer hadde jeg uproblematisk innbakt heteroseksualiteten min i klasserommet, selv om jeg ikke tenkte på det sånn. Så, etter at jeg ble sammen med ei kvinne, følte det jeg tidligere hadde gjort uten å tenke over det, rart, skakende, fryktskapende. Hvorfor kunne ikke jeg bare holde ”privatlivet” mitt utenfor lærerjobben? Hvorfor ble jeg drevet til vanvidd av spørsmål om hva jeg burde gjøre? Hvorfor hadde endringen i seksuell identitet endret forholdet mitt til elever og til undervisning? Hvorfor hadde endringen påvirket følelsene mine?”

## Eksempler på undervisningsbiter

Edemo og Rindå (2004) gir eksempler på mange undervisningsopplegg som kan brukes for å øke forståelsen for heteronormativitet og liknende ting. De er der beskrevet i stor detalj, mens jeg her bare skisserer en del av dem:

- I opplegget *Tänk om de visste* skal hver elev skrive på en lapp noe de er veldig glad i å gjøre. Deretter skal de brette sammen lappen og forestille seg at det de har skrevet på lappen er hemmelig, og at alle andre i klassa synes det er ekkelt å holde på med det som står på lappen. Hvordan føles dette? Som en fortsettelse settes elevene i par, og den ene eleven viser hemmeligheten sin til den andre. Hva innebærer det at en annen vet det som alle andre synes er ekkelt?
- I opplegget *Hemlig fotball* skal elevene forestille seg at de er veldig glade i å spille fotball, men at alle synes det er veldig dumt og stygt. Plutselig en dag oppdager du et oppslag fra en ”fotballklubb” som i hemmelighet prøver å samle folk til å spille fotball. Det står oppgitt en hotmail-adresse. Elevene får i beskjed å skrive en epost til denne adressen.
- I opplegget *Jag tolererar ditt utseende* skal elevene sitte to og to. A skal kommentere egenskaper ved B, og understreke at han tolererer Bs egenskaper, for eksempel ”For meg er det helt ok at du har på brune sko i dag”, eller ”jeg aksepterer at du har briller”. B svarer hver gang med ”takk”. Deretter går A over til å si at B er en bra person ”til tross for” egenskapene han nettopp har kommentert – ”de gjør ingenting”. Diskusjon.
- Opplegget *Jag tolererar dina val* henger sammen med det forrige. Nå skal A kommentere valg B har gjort. For eksempel: ”Jeg har ingen problemer med at du spiller ishockey på fritida.” Diskuter hvordan det føles å ”tolereres”. Deretter skrives en del grupper mennesker på tavla (fattige, ungdommer, homoseksuelle, journalister, innvandrere, rike, heteroseksuelle, direktører,...) og elevene diskuterer hvilke grupper som det oftest er snakk om når man skal ”tolerere” eller ”akseptere”.
- I opplegget *Vad har vi gemensamt?* skal hver elev skrive ned ti viktige ting som angår dem. Deretter skal de skrive opp ”motsetninger” til de ti. Til sist skal de for hver ”ting” skrive opp hva ”tingen” og motsetningen har felles. (For eksempel: en RV-er og en FrP-er kan være motsetninger, men begge er politisk engasjerte. En Vålerengafan og en Lynfan har det til felles at de er fotballinteresserte.)
- I opplegget *Nygamla sagor* får elevene i oppgave å nyskrive en del kjente eventyr, ved å bytte kjønn på hovedpersonen. Hva skiller de nye eventyrene fra de gamle? Når ble det latter i klasserommet og hvorfor? Får alle eventyrene plutselig homofile kjærlighetshistorier – og hva sier det i så fall om de gamle?
- I opplegget *Peka på heterosexualiteten* bes elevene om å skrive en bok- eller filmanmeldelse inspirert av Greger Emans ikke-heteronormative bokanmeldelse av en Barbara Cartland-bok (se for eksempel <http://hem.passagen.se/depot/cartland.html>).

Heftet er å finne på <http://www.levandehistoria.se/node/1541>.

I Røthing og Svendsen kap. 1 beskrives et rollespill om sjekking: ”Elevene fikk i oppgave å skrive ned et godt og et dårlig sjekketriks. Etterpå skulle de dramatisere det som sto på lappene. I de første rundene var det en jente og en gutt som sjekket hverandre. Men etter litt forsøkte læreren å få to gutter til å spille sammen. Den ene av dem nektet, og flere gutter uttrykte motstand mot å late som om de sjekket opp en annen gutt. To jenter ble spurt om de ville spille at de sjekket opp hverandre i stedet. De hadde ingen innvendinger og satte i gang. Men før de rakk å spille dialogen sin, ropte en av klassens «kule» gutter: «Jeg og Robert etterpå!» I fortsettelsen ble det flere runder med to gutter som dramatiserte sjekketriks som om de sjekket hverandre.” (Røthing og Svendsen 2009)

For å inkludere homofili i undervisningen på en naturlig måte finnes det en del ressurser. Her er en liste som er laget for barneskolen. (Smestad, 2009)

#### Filmer:

- Patrick 1,5 (passer kanskje i 7. klasse?)
- Fucking Åmål (mellomtrinn og ungdomstrinn?)

#### Bøker:

- "Malins mamma gifter seg med Lisa" av Annette Lundborg (småtrinn)
- "Lille-Zlatan og kule onkel Tommy" av Pija Lindenbaum. (småtrinn)
- "En søster i skapet" av Ingunn Aamodt (mellomtrinn) (handler om transvestisme, ikke om homofili, men diskusjonene om boka kan jo handle om litt av hvert)
- "Tjuven" av Rune Belsvik (mellomtrinn)
- "Modellbyggeren" av Bjørn Arild Ersland (småtrinn)
- "Hilsen en som elsker deg" av Per Knutsen
- "Jakten" av Baroch Tendler (kan brukes i 7.?)

#### Ymse:

- Musikkvideoen til Black Sheep: "Edwin" (se nedenfor)
- Musikkvideoen til Sigur Rós: "Viðrar vel til loftárása" (se nedenfor)

(disse to handler ikke om homofili, men de handler om kjønnsroller, og kan derfor bidra til interessante diskusjoner.)

Historier fra GayKids (Chepstow-Lusty et al., 2008) og fra Skapsprengere (Huitfeldt & Linn, 2009) kan også brukes i barneskolen.

Se også lister over

- ungdomsbøker for homser (<http://www.skeivbok.no/Homseungdomsboker.htm>)
- ungdomsbøker for lesber (<http://www.skeivbok.no/ungdomsboker.html>)
- barnebøker (<http://www.skeivbok.no/barneboker.html>)

### Eksempler på hvordan temaet kan trekkes inn i de enkelte fag

"Nu är nian slut. Vi har pratat om Hitler och nazismen. I svenskan har vi kollat på olika sätt att skriva om kärlek. När vi hade livskunskap var det mycket snack om hur killar och tjejer funkar i hop. Det fanns tydligen inga homosexuella under världskriget och inga berättelser om sådana som jag. Ibland undrar jag om jag funnits?"  
("Tove", sitert i (Östlund, 2006))

Homofili kan – og skal – trekkes inn i mange fag. Her vil vi gå gjennom en del av fagene. Se dessuten også Utdanningsdirektoratets veiledning for lærere (Utdanningsdirektoratet, 2009) for arbeid med de konkrete fagmålene i Kunnskapsløftet.

#### Norsk

"Vill du nämna Selma Lagerlöfs partner Sofie Elkan eller är det bara Strindbergs kärleksrelationer som räknas?"  
(Östlund, 2006)

Homofili har på flere måter sin plass i norskfaget. Mange forfattere var eller er homofile eller bifile (for eksempel Karin Boye, Walt Whitman, Marcel Proust, Alf Prøysen og Selma

Lagerlöf), og for mange av disse er deres homo- eller biseksualitet en interessant innfallspurt (blant mange) til deres diktning. Se Gatland (2001) om homoseksualitet i norsk litteratur og liste over skeive forfattere på s. 94.

Seksualitet generelt og homoseksualitet spesielt er langt mer enn kropp og bytte av kroppsvæsker. Uten at vi kanskje er oss det bevisst til enhver tid, er seksualiteten – som en så viktig del av menneskets natur – noe som har manifestert seg i vår historie og vår kultur; kunnskaper vi kan tilveiebringe hvis vi bare vil. Et slikt perspektiv kan gi ny og bredere historie- og kulturforståelse, fordi det vil handle om å forstå historiske objekter på deres egne premisser. Litteraturhistorien ville ikke sett ut slik den gjør hvis mennesket ikke hadde evnet å elske, heter det, og man tenker på den store delen av litteraturen hvis hovedemne er nettopp kjærlighet. Dessverre tas det for gitt at det er den heterofile kjærligheten og begjæret som er et hovedpremiss for litteraturen, og det er kanskje på tide – ikke å bytte ut det heteroseksuelle med det homoseksuelle – men å supplere det. Da kan forfattere og kunstnere som har vært med på å bygge vår historie og kultur bli lest og opplevd på egne premisser, og leserne vil få et bredere spekter av helter og rollemodeller å velge blant.  
(Monica Wegling i *Trine (hjerter) Marit*)

Andre forfattere behandler kjærlighet på en mangesidig måte, noe som også åpner for å diskutere hvordan vår tolkning kanskje innsnevres av vår egen erfaringsverden. Barne- og ungdomsbøker om homofili kan være fine fordi litteraturen gjør at vi kan leve oss inn i liv som kan være fjernt fra våre egne.<sup>33</sup> (Se imidlertid om Tor Fretheims opplevelser med norsk(?)-lærere på side 46.)

Se også eksemplet om å omskrive eventyr og om bok/filmanmeldelse på s. 34.

Elevene skal  
”drøfte hvordan språkbruk kan virke diskriminerende og trakasserende.”  
(LK06)

Norskfaget handler også om ulike måter å snakke om og med hverandre på. Det er viktig at elevene får et bevisst forhold til hvordan de bør omtale andre mennesker for å unngå å såre.

”Det er viktig å gjøre ungdom klar over kjønnsmakten som ligger i seksuelle stereotypier, sier Anita Sundnes. I sin hovedoppgave i pedagogikk ”Kamp om ordet. En fortolkende studie av seksuelle skjellsord blant ungdom”, gjorde hun feltarbeid i skolegården og intervjuet tolv 10. klassinger på en skole i Oslo øst. Første spørsmål var hva som er de verste skjellsordene. Svaret er: ”hore”, ”homo” og ”morrapuler” – det vil si en som ligger med moren sin.”<sup>34</sup>

<sup>33</sup> Her er det naturligvis en stor fallgrube: vi må ikke glemme at for noen av elevene er det nettopp homofili som er den ekte referansen. Litteraturen åpner mulighetsområdet, den skal ikke oppfattes som eksotiske ”slik lever de der”-skildringer.

<sup>34</sup> Fra artikkelen ”Seksualisert trakassering på timeplanen” fra Kilden. (Bråten, 2005). Se også Røhnæk et al (2005).

Jeg vil ikke fortelle det til dem i klassen,  
jeg tror ikke de vil forstå.  
De andre gutta kaller en i parallellklassen for homoen,  
Og jeg er med, fordi jeg er redd de skal forstå at jeg er homo.  
Det er jo ikke engang sikkert han andre er det.  
Jonas, 16 år<sup>35</sup>

For mer om norskfaget og seksualitet se ressursheftet ”Undervisning om seksualitet” (Utdanningsdirektoratet, 2009) s. 24–.

## Pedagogikk

Studentene skal ”ha kunnskap om og innsikt i de forutsetningene som er nødvendige for å utvikle gode mellommenneskelige relasjoner og kunne bruke denne innsikten til å legge til rette for et inkluderende læringsmiljø”  
(Rammeplanen s. 20)

I store deler av pedagogikkfaget kan man trekke inn homofili. For eksempel: Hva hjelper det å få faglig hjelp hvis man ikke blir sett? Underviser man om Maslows behovspyramide, er dette et godt eksempel på at det er noe som mangler i fundamentet når omgivelsene ikke respekterer elevens seksuelle legning.

Innen temaet skole-hjemsamarbeid er det enkelt å lage case hvor homofili er et tema. Det kan gjelde foreldre som er homofile, barn som er homofile eller at skolen underviser om homofili på en måte som ikke alle foresatte setter pris på.

Innen læreplanteori finnes interessante eksempler i Røthing og Svendsen (2009) kap. 4, om seksualitet i skolens læreplaner gjennom historien.

Når temaet er sosialisering, roller, konformitetspress og så videre, kommer homofili naturlig inn. I den forbindelse er det naturlig at studentene lærer om heteronormativitet (se s. 7–).

Homofilibegrepet kan også gi et artig eksempel på begrepsutvikling – hva forbinder barn med homofili? Hvilke inntrykk bygger de på? (Deler av filmen ”It’s elementary” egner seg her.)

Östlund (2006) beskriver en ”life history-øvelse” som ut fra personlige beretninger kan gi grunnlag for drøftinger om undervisning og skolens arbeid på ulike plan.

I tillegg bør naturligvis pedagogikkfaget omhandle mobbing, og denne undervisningen må ta inn over seg at homofile elever er overrepresentert blant mobbeofre.

<sup>35</sup> Sitert i *Forelsket*, ei brosjyre fra LLH.

”Hvis jeg skulle la være å fortelle elevene at jeg er homofil, ville jeg gitt dem et signal om at det er noe jeg skammer meg over. Jeg vil at elevene mine skal kunne være åpne overfor meg, da må jeg være åpen overfor dem.”  
(Christian, lærer<sup>36</sup>)

## Matematikk

”Många tänker inte på att ett räkneexempel som handlar om inköp till Evas och Mikael's familj faktiskt framhåller heterosexualitet, att det kan ge en signal till den enskilda eleven att ”ordet familj förutsätter man och kvinna”. Men om det skulle handla om Sebastians och Patriks hem finns det säkert personer som reagerar.”  
(Anders Birgander<sup>37</sup>)

Nei, det er ikke vanskelig å trekke homofili inn i matematikkundervisningen. Det er ikke snakk om at homofili skal være hovedtemaet for undervisningen, det er bare snakk om at ikke matematikkundervisningen i seg selv skal signalisere at heterofili er det eneste mulige. I den grad vi på høyskolen skal bedrive ”eksemplarisk” undervisning, bør det også inngå i undervisningen ved HiO.

Helle Nyhus har nevnt et eksempel på undervisningsopplegg fra videregående skole som også (i tilpassede former) kan brukes ved HiO. Elevene blir bedt om å sette seg parvis sammen. Så sier hun: ”Nå har dere valgt den dere skal leve resten av livet sammen med.” Parene får deretter i oppgave å se for seg økonomien sin, og de skal etter hvert i banken for å låne penger. Noen av elevene spiller forskjellige banker, og mye matematikk foregår mens parene regner på forskjellige tilbud, blant annet knyttet til serie- og annuitetslån. De går helt inn i rollene, og ”glemmer” etter hvert at en del av parene er homofile par (bortsett fra at de trekker det inn i diskusjonen når de forklarer sin økonomiske situasjon).

Er det nødvendig å gjøre slike ting i matematikktimene? Til det er det vel bare en ting å si: Den generelle delen av læreplanen gjelder i alle fag, også i matematikk.

## RLE

”Faget skal bygge opp under felles verdier og fremme toleranse og aksept for ulikhet.”, og studentene skal ”forstå betydningen av religion og livssyn for barns sosialisering, inkludert kjønns- og likestillingsperspektivet” og ”kunne drøfte etiske spørsmål på grunnlag av faglig kunnskap og innsikt i elevenes livssituasjon”  
(Rammeplanen s. 23-24)

Ulike religioner og livssyns syn på seksualitet (og homoseksualitet spesielt) kan godt belyses i RLE-faget i lærerutdanningen. Her kan Platons Symposion (Drikkegildet) danne en fin kontrast til noen religioners syn. Syn på seksualitet er også et godt eksempel på mangfoldet av

<sup>36</sup> Sitert fra brosjyren ”inntil det motsatte er bevist, er alle liksom hetero”, LLH 1999.

<sup>37</sup> (Birgander, 2004)

meninger innad i religionene. Lærere bør kjenne til noe av diskusjonen som foregår i ulike religioner og kulturer om seksualitet for å kunne fungere godt i den flerkulturelle skole. Se for eksempel Endsjø (2009).

Homofilisaken er også et godt eksempel på hvordan trossamfunn kan endre holdning i omstridte spørsmål over tid. Fordelen med homofili som eksempel er at det ligger såpass nær i tid. I etikkdelen av RLE-faget er det også nærliggende å trekke inn samlivsspørsmål. Se mer om RLE-faget i kapitlet ”Religion, seksualitet og fortolkning” i Røthing og Svendsen (2009) og ressursheftet ”Undervisning om seksualitet” (Utdanningsdirektoratet, 2009) s. 20– og del 3A og 3D.

”Homoseksuelle handlinger bør få gjelde som de perverse og forkastelige ting de er, og skulle de i prinsippet være straffefri, da er det ikke mulig å nekte at et nytt moral- og rettssyn er på ferde. (...) En må være merksam på at vi her står overfor en samfunnsfare av verdensdimensjoner (...)”  
(Fra bispemøtets protokoll 1954)

***Mål for opplæringen er at eleven skal kunne:***

- samtale om etikk i forbindelse med ulike familieformer, forholdet mellom kjønnene, ulike former for kjønnsidentitet og forholdet mellom generasjonene. (7. trinn)
  - reflektere over etiske spørsmål knyttet til mellommenneskelige relasjoner, familie og venner, samliv, heterofili og homofili, ungdomskultur og kroppskultur. (10. trinn)
- (LK06)

## Engelsk

Studentene skal ”kunne velje ut og leggje til rette for variert pedagogisk bruk av tekstar som fangar interesse hos både gutar og jenter – og som er tilpassa dei føresetnadene barna har”  
(Rammeplanen s. 31)

Se norskfaget – mange av de samme innfallsvinklene kan også brukes i engelskfaget.

## Natur- og miljøfag

Studentene skal ”ha kunnskap om kropp og helse” og ”kunne legge til rette for diskusjon av etiske utfordringer knyttet til naturfag generelt og til spesielle undervisningsopplegg, for eksempel om seksualopplysning eller rusforebyggende arbeid”  
(Rammeplanen s. 41-42)

Elevene i skolen gjennomgår en dramatisk utvikling i løpet av skolegangen – en utvikling som de bare delvis er forberedt på gjennom samtaler med familie, venner og media. En vitenskapelig holdbar framstilling av utviklingen vil være til støtte for elevene i den perioden.

Dette innebærer også at elevene får forståelse for at mangfoldet i naturen også omfatter oss mennesker, for eksempel når det gjelder seksuell identitet. På grunn av dette er det viktig at lærerstudentene også lærer om dette. Høsten 2006 åpnet Naturhistorisk Museum utstillingen ”Mot naturens orden? – en utstilling om homoseksualitet i dyreriket”.<sup>38</sup> Se også Bailey og Zuk (2009).

Det er også viktig å skille mellom biologisk, sosialt og kulturelt kjønn.

Videre er skolen en arena for å informere elevene om seksuelt overførbare sykdommer. Det kan være en tendens til at lærere ”antar” at elevene er heterofile når slik informasjon gis. Dette til tross for at homofile elever trenger slik informasjon i like stor grad som heterofile.

Se Røthing og Svendsen (2009) og ressursheftet ”Undervisning om seksualitet” (Utdanningsdirektoratet, 2009) s. 14– for mer om seksualitet og naturfag.

***Mål for opplæringen er at eleven skal kunne:***

- forklare hva som skjer under puberteten, og samtale om ulik kjønnsidentitet og variasjon i seksuell orientering. (7. trinn)
  - drøfte problemstillinger knyttet til seksualitet, ulik seksuell orientering, prevensjon, abort og seksuelt overførbare infeksjoner. (10. trinn)
- (LK06)

## **Samfunnsfag**

”Spesiell oppmerksomhet skal heretter vises homoseksuelle. De er motstandere av normalt fellesskap mellom mennesker. Homoseksuelle handlinger hindrer reproduksjonen og må derfor utrykkes om ikke den tyske rase skal dø ut. Homoseksuelle skal ikke vises nåde.”  
(Ordre til Gestapo i 1938<sup>39</sup>.)

Under annen verdenskrig var homofile en av flere grupper som ble utsatt for systematisk utryddelse. Dette bør naturligvis nevnes i forbindelse med arbeidet med annen verdenskrig. Det danner også et bakteppe for å studere den frigjøringskampen som homofile har ført parallelt med kvinners og svartes frigjøringskamp. Til sammen utgjør disse frigjøringskampene (og det enkelte kaller ”normopløsning”) at vi i dag på mange måter har langt større personlig frihet enn man hadde på 1930-tallet. Lærere bør kjenne til mer homohistorie enn dette. Dersom elever synes homoparaden er spesiell, bør en lærer kunne fortelle om den historiske bakgrunnen (Stonewall-opprøret i 1969). Les mer om homohistorie på s. 16 og for eksempel hos Wegling s. 56-65.

”I faget skal det legges vekt på bærekraftig utvikling, likestilling, toleranse og respekt for ulike kulturer. Reflektert, kritisk og begrunnet holdningsdanning er derfor en viktig oppgave for en lærer i samfunnsfag.”  
(Rammeplanen s. 43)

<sup>38</sup> Se [http://www.nhm.uio.no/againstnature/index\\_no.html](http://www.nhm.uio.no/againstnature/index_no.html)

<sup>39</sup> Sitert i Wegling (1997) s. 57.



Ordet ”heteronormativitet” er neppe et velegnet ord til bruk i undervisningen, men innholdet i begrepet (se s. 7–) er fint til bruk i samfunnsfagundervisningen, tilknyttet kjønnsroller, press/krysspress...

Kjennskap til ulike familieformer er også et tema samfunnsfag skal omhandle. Her kan faget bidra til å ”ufarliggjøre” variasjoner i familieforhold.

Se kap. 7 i Røthing og Svendsen (2009) for en diskusjon om forholdet mellom seksualitet og kulturelle normer. Se også ressursheftet ”Undervisning om seksualitet” (Utdanningsdirektoratet, 2009) s. 17– og del 3B for mer om samfunnsfag og seksualitet.

***Mål for opplæringen er at eleven skal kunne:***

- samtale om familiens oppgaver og om forskjellige familieformer, inkludert aleneforsørgerfamilier, storfamilier, familier hvor foreldre har samme kjønn og familier med flere sett foreldre. (4. trinn)
  - samtale om variasjon i seksuell orientering i tilknytning til kjærlighet, samliv og familie. (7. trinn)
- (LK06)

## **Kroppsøving**

Garderoben eller banen blir et møtested der ”de andre” ikke får delta; i kjønnsdelte leire utvikler en bestemte holdninger til hverandre. (...) I gutteleiren vil det ikke sjelden utvikle seg en machokultur der det er viktig å hevde seg overfor hverandre ut fra gitte koder. Forholdet til det motsatte kjønn er også her viktig for å bekrefte maskulinitet og kontroll, og garderoben blir ofte stedet der utveksling av egne prestasjoner foregår. Å være annerledes i en slik sammenheng vil være et brudd med kulturen og en resignasjon i forhold til selvhevdelsesstrategien. (...) En slik situasjon skaper lite rom for forskjeller, og umenneskelig press på den eller de som eventuelt ikke føler at de passer inn i den heteroseksuelle normaliteten.

(Wegling s. 116)

”En nederlandsk undersøkelse fra 2003 (Janssens, Elling, & Kalmthout, 2003) viste at nederlandske lesbiske og homofile er like aktive innen sport og amatørsport som resten av befolkningen, men at de i større grad skjuler sin seksuelle identitet. Spesielt blant homofile menn er det betydelig færre som er åpne om sin seksualitet enn det er for homofile menn på andre arenaer (familie, venner, arbeidsplass, nabolag med mer) (Janssens et al., 2003; Keuzenkamp, Bos, Adolfson, Duyvendak, & Hekma, 2007). 15 prosent av homofile idrettsutøvere og 6 prosent av lesbiske idrettsutøvere i Nederland rapporterer at de har blitt møtt med negative homovitser, kommentarer, stygge blikk og/eller direkte diskriminering (Hekma, Crul, Stokvis, & Verboeket, 1994; Janssens et al., 2003; Keuzenkamp et al., 2007).”<sup>40</sup> (Grønningsæter & Nuland, 2008)

Heidi Eng og Ulla-Britt Lilleaas er to av forskerne som forsker på idrettsmiljøer og homoseksualitet i Norge. ”Idrettsmiljøer gir mulighet til mye enkjønnet samvær i garderoben, på reise og når de sover på samme rom under turneringer. – Siden det er så mye homososialt samvær, blir det viktig å markere avstand til homoseksualitet, sier Lilleaas. Hun viser til mannsforsker Victor Seidler som hevder menn ofte fungerer som kjønnspoliti ovenfor

<sup>40</sup> Referansene er justert i tråd med referansestilen i denne ressurspakken.

hverandre. Han mener menn bruker mye tid og krefter på å bevise sin maskulinitet. Når de ikke tør å vise følelser eller de sårbare sidene, kan det være et tegn på menns homofobi.”<sup>41</sup>

”Among boys it’s like, either in the lockers or in the showers or at practice [...] it is that talk about the more (women) the merrier. I find that quite absurd, that attitude. If I was to declare that: “Well, I’ve had four boys since last time we spoke” (laughs) Well, they would have fainted then and there! (laughs)”  
(“O” in interview, quoted in (Eng, 2006).)

Studenter som studerer kroppsøving for å bli kroppsøvingslærere bør reflektere over disse problemstillingene og tenke over hva som kan gjøres for at deres garderobes ikke skal bli ”homsefrie soner”.

For mer om kroppsøving og seksualitet, se ressursheftet ”Undervisning om seksualitet” (Utdanningsdirektoratet, 2009) s. 28–.

### **Kunst og håndverk**

I kunsthistorien behøver det ikke forties at en del kunstnere har vært homofile – det er ikke sjelden relevant. Se liste over skeive kunstnere s. 94–.

For øvrig ønskes innspill om hvordan homofili kan trekkes inn.

### **Musikk**

I musikkhistorien behøver det ikke forties at en del musikere/komponister har vært homofile – det er ikke sjelden relevant. Se liste over skeive musikere/komponister s. 95–.

Eksempler på øvrige spørsmål knyttet til seksuell legning/heteronormativitet:

- Analyser musikktekster. Hva synger man om og til hvem retter teksten seg?
- Synet på kjønn og seksuell legning i musikktekster. Finnes det eksempler på ikke-heteronormative tekster?

### **Heimkunnskap**

Studentene skal ”kjenne til barns oppvekstvilkår i dag, familiestrukturer, familiens rolle i et moderne samfunn og betydningen av samarbeid mellom skole og hjem” og ”kunne iverksette helsefremmende arbeid blant barn og unge”  
(Rammeplanen s. 33)

### **Drama**

Ved hjelp av drama kan elever settes i en posisjon hvor de må leve seg inn i en annen persons situasjon. Det kan utnyttes i alle fag, men det kan også utnyttes i forhold til homofili. Likestillingssenterets ressurshefte ”Ungdom, film og kjønn. Håndbok for lærere om likestilling” skisseres et opplegg ”Romskip mot fordommer”, hvor elevene settes i en situasjon hvor de konfronteres med egne (eventuelle) fordommer mot homofile. (Iglebæk, 2004)

<sup>41</sup> Fra artikkelen ”Maskulin idrett: homsefri sone?” på Kilden.  
<http://kilden.forskningsradet.no/c16880/artikkel/vis.html?tid=37145>

## **Førskolelærerutdanning**

av Leif Askland, Høgskolen i Oslo

*”At jeg lever med en kvinne er da min egen, private sak...”*  
(Kvinnelig pedagogisk leder, september 2005)

### **Planverket**

Førskolelærerutdanningen utdanner førskolelærere som skal følge opp Lov om barnehager og Rammeplan for barnehagen. Disse to dokumentene er derfor svært sentrale. Vi plukker ut det som vi ser er sentralt i loven og Rammeplanen.

Loven har en intensjon om at barn skal få innsyn i samfunnet gjennom å få erfaringer som gir grunnlag for toleranse, likeverd og likestilling. At barn får erfare den mangfoldige virkelighet er derfor helt sentralt:

Barnehageloven §2:

Omsorg, oppdragelse og læring i barnehagen skal fremme menneskelig likeverd, likestilling, åndsfrihet, toleranse, helse og forståelse for bærekraftig utvikling. Barnehagen skal gi barn muligheter for lek, livsutfoldelse og meningsfylte opplevelser og aktiviteter i trygge og samtidig utfordrende omgivelser.

Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur.

Barnehagen skal gi barn grunnleggende kunnskap på sentrale og aktuelle områder. Barnehagen skal støtte barns nysgjerrighet, kreativitet og vitebegjær og gi utfordringer med utgangspunkt i barnets interesser, kunnskaper og ferdigheter.

Personalet som rollemodeller blir trukket fram i mange sammenhenger. Også i Rammeplan for barnehagen er betydningen av trygge, tydelige og bevisste voksne trukket fram. Personalet må være bl.a. være bevisste sin rolle gjennom sin væremåte:

Personalet har som rollemodeller et særlig ansvar for at barnehagens verdigrunnlag etterlevs i praksis. Refleksjoner over egne verdier bør inngå i personalets pedagogiske drøftingar. Barnehagen må systematisk vurdere om egen praksis og barnehagens kultur bidrar til å fremme verdiene som skal ligge til grunn for barnehagens virksomhet. (s. 7)

Planverket for førskolelærerutdanningen og den generelle delen som gjelder alle lærerutdanninger sier ikke noe spesifikt om homofili. Men det legges vekt på toleranse i et samfunn preget mangfold og ulike familiekonstellasjoner:

Rammeplan for lærerutdanningene, generell del:

#### **Menneskesyn og verdier**

De verdier som er nedfelt i kulturen, har ofte et sammensatt opphav og røtter i svært ulike tradisjoner. De har blitt utviklet gjennom debatt og brytninger som ofte har medvirket til å skape enhet og fellesskap på tvers av oppfatninger og overbevisninger.

Normer, etikk, sed og skikk kan forandres over tid, og ulike samfunn har ulike regler for livsførsel. Slike regler kan gjennomgå forandring og vil ofte være gjenstand for debatt, refleksjon og kritikk. Opplæringen må gjøre klart skillet mellom varige verdier og foranderlige normer og regler, slik at barn og unge både får faste rettesnorer og mot til å fatte egne valg.

Fagplanen ved HiO har i innledningen en spesifikk henvisning til seksuell legning:

Fagplan for førskolelærerutdanning ved HiO, generell del:

Oslo har en mangfoldig befolkningssammensetning med ulike familiekonstellasjoner og livsmønstre. Barn vokser opp i et flerkulturelt samfunn, et informasjons- og mediasamfunn som påvirker og gir barn og voksne liv nye utfordringer og muligheter.

Utover i studiet vil studenten få oppgaver og erfaringer som gradvis styrker evnen til å arbeide analytisk og målrettet. Ulike gruppesammensetninger og varierte arbeidsmåter skal forberede studenten til å kunne forholde seg til og samarbeide med ulike mennesker til ulike tider og i ulikesammenhenger, uavhengig av etnisk, sosial og kulturell bakgrunn og seksuell legning.

Intensjonene er ideelle, men blir ikke konkret fulgt opp i fagplanens øvrige deler. Samfunnsfag problematiserer familiebegrepet og kjønnsbegrepet – og en antar at homofili blir tatt opp i denne forbindelse. Det er ikke uttrykt i fagplanen, men noe av litteraturen har homofili som tema. Likevel åpner også denne fagplanen for den private praksis. Læreren setter agendaen.

Det er på bakgrunn av disse overordnede dokumentene at vi må definere innholdet i det som skal presenteres for studentene i utdanninga når det gjelder homofili.

## **Arbeidet med barna**

Den pedagogiske virksomheten omfatter to hovedområder: 1) Å bekrefte og støtte barnas egne uttrykk når det gjelder å prøve ut identiteter og ikke minst det som handler om å være gutt eller jente uten å være fastlåst i stereotypier. 2) Å alminneliggjøre ulike kulturelle familiekontekster, deriblant enkjønnsfamilien (der barnet lever sammen med omsorgspersoner av samme kjønn) og de homofile eneforsørgerfamilien (der barnet lever sammen med en omsorgsperson, som er homofil).

Førskolelærerutdanningen kan introdusere dette temaet i mange sammenhenger. Homofili må synliggjøres, men kommer også inn under paraplyen kjønnsstereotypier generelt, uavhengig av seksuell orientering. Det krever en mangfoldighet av eksempler, der homofili bør/skal være representert.

### **Å bekrefte og støtte barnas egne uttrykk**

Fra barna kommer i den alderen der de oppdager at eget kjønn er ulikt det andre, tilnærmer det seg grensene for hvordan det er å være den det er på mange måter. Dette skjer ved ulik alder, men vanligvis mellom to og fire år. Barnet eksperimenterer med handlinger og språk. Denne egeninitierte utforskningen fører til reaksjoner fra de som omgir barnet. I denne perioden legges et grunnlag for sikkerhet, trygghet og aksept – eller for skam, skyld og følelse

av ikke å bli sett eller forstått på egne premisser. Barna prøver ut sin forståelse for hva gutter og jenter kan gjøre i samtaler med hverandre og i samtaler med voksne. De prøver seg ut i rolleleik, eksperimenter i utkleddningsleiken og får umiddelbare reaksjoner fra sine venner – og mer eller mindre gjennomtenkte reaksjoner fra de voksne. Barn som viser glede av å kle seg ut som det andre kjønn eller å gjøre ting som er mer vanlig hos det andre kjønn vekker ofte bekymring. ”Er sønnen min homo?” blir uttrykt med bekymring av fedre og mødre. Også noen førskolelærere kan vise slik bekymring. Men i denne sammenhengen er det viktig å kjenne igjen barnets naturlige eksperimentering. Og det er viktig å vite at de fleste barn som får anledning til det, vil eksperimentere med å iføre seg det andre kjønnets klær eller atferd.

Det er også interessant at bekymringene er oftere uttalt i forhold til gutter enn til jenter. Det er ok å være ”guttejente”, mindre godtatt å være ”jentegutt”.

I de ulike fagene i førskolelærerutdanningen kan homofili trekkes inn slik:

**Pedagogikk:** Bruke eksempler som viser barns eksperimentering i rolleleik når de underviser om barns leik, om voksnes rolle på barns premisser i leiken. Identitets/personlighetsutvikling er en god anledning til å eksemplifisere. Mangfoldighet i barns uttrykk. Også i didaktikk kan diskusjoner om pedagogisk grunnsyn og syn på barn inneholde eksempler der inkludering av kjønnsvariasjoner blir synlig. Arbeide med hvordan vi i samtaler med barn kan finne ut av deres kjønnsoppfatninger og utfordre disse.

**Samfunnsfag:** Inkludere homofile problemstillinger i undervisning om hvordan vi arbeider med kunnskap og erfaringer knyttet til familie og kjønn for barna. Å stille spørsmål ved heteronormativiteten – som i korte trekk går ut på å bryte vår ryggmargsoppfatning av at alle jenter og gutter er født heteroseksuelle.

**Norsk:** Presentere billedbøker og fortellingsbøker som inneholder gode fortellinger om barn som eksperimenterer med kjønnsoppfatninger og bøker som presenterer andre måter barn og voksne agerer og annerledes måter å være mann og kvinne på.

**KRL:** Diskutere etiske termer som toleranse og likeverd i lys av homofili.

**Naturfag:** Sette spørsmål ved innlærte holdninger og kunnskaper om at ”naturen er heterofil”, og vise at det i naturen florerer med eksempler på sammekjønnsseksualitet, jf. utstillingen ”Mot naturens orden”.<sup>42</sup>

**Matematikk:** Unngå heteronormative eksempler.

**Musikk:** For eksempel synliggjøre komponister og artister som er blitt påvirket av sin legning i sin kunst.

**Forming:** Problematisere farge- og mediebruk i kjønnsperspektiv.

**Drama:** Eksperimentere med roller i utkledning. I samarbeid med pedagogikk sette i gang prosesser som gir studentene nye erfaringer med det å være en annen enn den man er. Gi følelsesmessige opplevelser på det å ikke bli godtatt som den man er, på å måtte gjemme seg vekk, skjule osv.

---

<sup>42</sup> Se [http://www.nhm.uio.no/againstnature/index\\_no.html](http://www.nhm.uio.no/againstnature/index_no.html).

**Fysisk fostring:** Å gjøre studentene våkne for å få øye på barns fysiske uttrykk uten å sette dem i kjønnskategorier. At ikke alle gutter liker å klatre eller at ikke alle jenter helst vil drive med innemotorikk. Dette handler selvfølgelig om mer enn homofili, det handler om å kjønnssterotypisere generelt.

### Å alminneliggjøre ulike kulturelle familiekontekster

”Familjetråd finns på många förskolor. Överst på trädet är det meningen att barnet ska skriva sitt namn eller klistra in ett foto av sig själv. Under barnet står förtryckt ”mamma” och ”pappa” och sedan följer eventuella syskon. Vad visar detta? Vilka värderingar förmedlas? Vilka barn utesluts? Kan vi göra trädet på ett annat sätt för att visa på mångfalden av familjer?”  
(Östlund, 2006)

Uavhengig av om barnehagen har barn som tilhører sammekjønnsfamilie eller homofil eneforsørgerfamilie, skal barn få erfaringer og inntrykk fra det mangfoldige samfunnet. Hva barns hverdagerfaringer blir, er i stor grad opp til barnehagen i samarbeid med hjemmet. Men det er også viktig å diskutere hva barnehagen må snakke med foreldrene om først. Hvor går grensen for foreldrenes rett til å skjerme barna fra erfaringer og opplevelser?

Dette eksempelet er fra grunnskolen, men kan likevel si noe om hva denne diskusjonen handler om: Forfatteren Tor Fretheim reiser mye rundt og leser fra sine bøker på barne- og ungdomsskoler. Et sted, i 2005, møter en lærer ham og ber ham ikke lese opp fra boka ”Kysset som fikk snøen til å smelte”. Denne boka handler om vennskap, sjalusi – og seksuelle følelser mellom to gutter. Begrunnelsen til læreren er at en av guttene i klassen er blitt utsatt for seksuelle overgrep fra en mann. Fretheims reaksjon er: Denne boken handler da ikke om overgrep! Vil det si at en av de andre bøkene – som handler om overgrep, men ikke seksuelle – ikke heller skal leses fra? Nei, det er helt ok at han bruker den. Ved en annen skole leste han fra ”Kysset som fikk snøen til å smelte”, men stanset foran avsnittet der de to guttene kysser hverandre. Etterpå sier den ansvarlige læreren: ”Hadde du fortsatt, ville vi blitt nødt til å innkalle til foreldremøte.”

Seksuell legning og overgrep blir ofte kokt sammen i en følelsesmessig smørje som det ofte er vanskelig å finne ut av. Koplingen homofili – pedofili dukker ofte opp – selv om pedofile overgrep gjøres i større grad av heterofile menn og kvinner enn av homofile. At de normale kontekstene blir presentert for barn er derfor svært viktig. At barn får erfare eller blir fortalt om sammekjønnsfamilier, der barn er glade og trygge, der barna i disse familiene blir elsket og vist omsorg. Det bryr barn seg om. Og det er det som er det normale. Er barnehagen avhengig av foreldrenes samtykke for å fortelle barna dette?

Mange førskolelærere vil oppleve å ha barn i sin gruppe der foreldre eller besteforeldre lever i homofilt samliv. Hvilke holdninger viser førskolelæreren til dette? Blir det underkommunisert, slik den lesbiske pedagogen innledningsvis underkommuniserer sin egen livsform og legning? Ja – jeg tror det. ”Men må vi snakke om det?” Taushet er vår verste fiende. Og barnet det gjelder vil kjenne det; kjenne at pedagogen ikke vil snakke om dette, og holder hans eller hennes familie ”skjult” eller taus. Hvordan forholder en fordomsfylt pedagog seg til dette barnet? Negativt? ”Nøytralt?” De som er tause sier ofte, når vi spør dem: ”Neimen jeg synes det er så naturlig at det ikke er noe å snakke om”. Men når det blir taushet i stedet for uttrykt inkludering, sementerer tausheten undertrykkingen.

Se for øvrig artikkelen Meningen som alltid allerede er der (s. 100–).

## Samarbeid med kolleger

Har det noe å si hvilken seksuell orientering kollegaene våre har? De fleste svarer nei. I det store og hele opplever homofile akseptanse og toleranse på jobben. Men vi ser også eksempler på mobbing og utfrysing.

Nå er det slik at homofile kvinner og menn ikke har grønne neser. (Kim Friele uttalte en gang oppgitt, at hun skulle ønske homofile kunne hatt et ytre kjennetegn, for eksempel grønn nese, slik at vi var synlige og slapp den evige forklaringen). Homoer og lesber ser ut som alle andre mennesker. Det må fortelles om vi skal være synlige. Likevel er innledningssitatet sørgelig typisk: Det er en privat sak hvem jeg lever med. Og det er det jo. Likevel er det ikke det. Hvordan kan det ha seg?

Vi lever i et samfunn som på mange måter inkluderer homofile, lesbiske, bifile, transkjønnede og transvestitter. Men det finnes ennå altfor mange unntak til denne akseptansen og toleransen. Synliggjøring er den eneste vei til toleranse. Gruppene vi her snakker om har et eget ansvar i synliggjøringen, som går ut over det å bli godtatt av familie og venner. Selvfølgelig alt til sin tid, når det gjelder det enkelte individ.

Hemmelighold fremmer angst. Tenk om noen oppdager meg? At jeg er som jeg er? Taushet er et uttrykk for mangel på trygghet. Og jo sterkere tausheten er, dess større er frykten. Svært mange som bryter tausheten har positive opplevelser. Enten opplever de at dette har kollegaene forstått for lenge siden eller de opplever å overraske sine kollegaer, men får full aksept. Noen er ikke så heldige.

Førskolelærerutdanningen skal favne om mangfoldet. Homofile er en del av dette mangfoldet. Homofile representerer også på mange måter en særegen kultur, slik den uttrykker seg i dag. Hvordan er studentene i utdanningen rustet til samarbeid med homofile og lesbiske? Dette spørsmålet går naturlig inn i den oppgaven førskolelæreutdanningen har når det gjelder danning. Dannelsingsprosessen omfatter både kulturelle, sosiale og politiske forhold, der eksempler med homoseksuelle problemstillinger må være en del av bildet. I denne sammenhengen er dannelsesfagene pedagogikk, KRL, samfunnsfag og norsk særlig viktige. Homofili er et godt utgangspunkt når en skal sette lys på studentenes utvikling av holdninger og ferdigheter til å møte det flerkulturelle samfunnet. Problematikken er følelsesladet. Det er lettere å avsløre når ”flinke og politisk korrekte ord” bare er det, og ikke knyttet til følelsene.

Nylig skulle et stort, multinasjonalt firma profilere seg på mangfold. Firmaet skulle kjennetegnes ved at det rekrutterer mangfold av etnisitet, kultur og legning i organisasjonen. Nøkkelpersoner i bedriften hadde fått særlig ansvar for å fremme slik rekruttering. Og de fikk opplæring for å bli bedre til å fylle denne funksjonen. Opplæringen brukte homofili som utgangspunkt, nettopp fordi det er lettere å avsløre denne manglende bindingen mellom kunnskap og følelser. Deltakerne ble ”paret” enkjønnet, og fikk i oppdrag å late som om de var par. De skulle gå på byen, med oppdrag på den måten de selv klarte og fant naturlig å bli oppfattet som par. Det gikk godt for resten av verden. Men den indre verden til deltakerne kom i opprør. Er det grunn til å tro at ikke en slik øvelse ville kunne hatt en virkning også i førskolelærerutdanningen?

Etter egen erfaring er seksuell legning svært uttalt blant studentene i førskolelærerutdanningen. Utdanningen mister da mulighetene til å kunne spille på de strenger som det uttalte mangfoldet gir. Hvorfor er det slik? Som lærer opplever jeg i samtale med studenter at de skjuler sin legning i praksis. De er redde for å få et spesielt fokus og en negativ vurdering. Denne angsten er først og fremst mellom ørene på vedkommende studenter, men det er klart at angsten er født et sted, et sted utenfor utdanningen. Det er privat. Men det er dét det ikke er. Egenarten i arbeid med barn gjør det umulig, som vi skal se i neste avsnitt. Det er snakk om allmenn åpenhet eller selektiv åpenhet. Skal hele verden vite, eller er informasjon om hvem jeg er forbeholdt familie og nære venner?

## Samarbeid med foreldre

Foreldre er tydelige og nærværende i det daglige arbeidet i barnehagen. Derfor er også foreldresamarbeid svært viktig som tema i førskolelærerutdanninga. Barn er umiddelbare og skiller lite mellom hva som er privat og hva man ikke skal snakke om. Barn er nysgjerrige på de som arbeider i barnehagen. Og spørsmål som: ”Har du kjærest?” er noe de fleste førskolelærere må vente seg å få. Det neste er spørsmålet om hva kjæresten heter. Har man sagt A får man si B (man jo velge å si at man ikke har kjærest, sant eller usant). Og da opplever enkelte at de blir konfrontert med egne løgner, den lesbiske som sier et guttenavn, den homofile mannen som sier et jentenavn. Tausheten skal ivaretas. Skal jeg ha fortalt foreldrene om min legning før jeg svarer på barnas spørsmål – eller får det komme i etterkant?

”Når jeg jobbet i barnehage tidligere hørte jeg en gang noen barn si at tanten til Marlin skulle komme og hente Marlin. Jeg visste at den såkalte tanten ikke var tanten til jenta, men at det var hennes andre mamma. Det fortalte jeg til noen av barna, de svarte at de visste det, men det var bare de voksne som ikke forsto det.”  
(Stian Amadeus Antonsen, sitert i Rogalands Avis 1/3-2009)<sup>43</sup>

Og hva med foreldrenes privatliv? Foreldre av samme kjønn – hvordan opplever de å bli møtt? Hva ønsker de av taushet eller åpenhet? Hvordan møter vi dem? Hva opplever vi når vi møter dem? Hvordan har jeg fått vite at disse to kvinnene/mennene lever sammen og har oppdrageransvaret sammen? Disse spørsmålene knyttet til den homofile konteksten er nyttige i generell forstand. Eksemplene vi kan bruke i denne sammenhengen forstørker viktig problematikk når det gjelder foreldresamarbeid generelt, også med foreldregrupper som av andre grunner er marginaliserte.

Foreldre har, som vi har sett, store rettigheter når det gjelder hva barnehagen skal arbeide med. Det forutsetter åpenhet fra barnehagen sin side, åpenhet i syn på barn, hva som er viktig for barn, hva barn ”har godt av” osv. Samtidig arbeider førskolelæreren i en situasjon, der det i liten grad går an å si ”at dette får disse barna høre, men ikke de andre”. Man må altså diskutere seg fram til en konsensus. Og å få en stor gruppe til å enes om hva som er privat og uvedkommende og hva som er allment er vanskelig – kanskje umulig? Det vanskelige – og vare/skjøre – med homofili er at det handler om seksualitet knyttet til identitet. Det er så lett å tro at det kun handler om noe som skjer i sengen. Og i den forstand er det privat. Men homofili handler om identitet i mye større grad. Det handler om hvem man knytter sin kjærlighet til. Og er vi ikke åpne om det, reduseres homofili til en ”sengeøvelse”.

<sup>43</sup> <http://www.rogalandsavis.no/nyheter/article4161764.ece>



## Mannlige førskolelærere/førskolelærerstudenter

Vi er opptatt av det å rekruttere menn til førskolelæreryrket. I dette arbeidet opplever en ikke så lite homoangst. Menn er redde for å bli tatt for å være homo om de velger å arbeide i barnehage. Denne problemstillingen er utsatt for massiv taushet fra de mennene som har valgt barnehagen. Det heteronormative er slående i mange mannlige førskolelæreres praksis. Og dette fører i stor grad til at det er et ganske stereotyp og tradisjonelt mannsbilde som tegnes, i en kontekst der mannen har valgt et utradisjonelt yrke. Dette er kanskje en årsak til at mange mannlige homofile førskolelærere er selektivt åpne. De kjenner seg ekskludert fra den heterofile majoritet av mannlige førskolelærere. Det finnes ikke vitenskapelig dokumentasjon på at det er slik, men det er en grunnleggende personlig erfaring etter mange år i arbeidet med rekruttering av menn til barnehagen. For alle menn i utdanningen er det viktig å bli konfrontert med egen seksualitet i den hensikt å styrke tryggheten og å redusere angsten for å bli tatt for å være homofil. Og for å inkludere de homofile mennene. En homofil mann er en mann, ikke et vesen fra en fremmed klode. (Denne hensikten omfatter selvsagt lesbiske studenter også, men ”mann i barnehagen”-koden er spesiell og har noen konnotasjoner som ikke i den grad berører lesbisitet.).

### Ressurser:

- ”Hvis mamman min dør?” LLH-informasjonsmateriell
- Sigrun Saur Stiklestad: Ungdommer med lesbiske mødre: hvordan tar de det? (Hovedfagsoppgave) (Stiklestad, 2004)
- Arnfinn J. Andersen: Menn skaper rom for foreldreskap og familie: farskapets betingelser i en heteronormativ kultur (doktorgradsavhandling) (Andersen, 2003)
- Guri Riksaasen: "Det var ikke en mann vi ville ha, men barn": lesbiske familier med barn i Norge (hovedfagsoppgave) (Riksaasen, 2002)
- Guri Riksaasen: *To mammaer, går det an? En annerledes familieplanlegging* i Signe Howell og Marit Melhuus (red.): Blod – tykkere enn vann?: betydninger av slektskap i Norge (Riksaasen, 2001)
- Barfot (Braseth, Urdal, & Knarvik, 2002)
- Nils Axel Nissen: Homo/hetero, Oslo, Gyldendal 2001 (Nissen, 2001)
- GayKids (Chepstow-Lusty et al., 2008)



## Sykepleierutdanningen og helsefagutdanninger

av Bjørn Smestad, Høgskolen i Oslo

“Siden jeg har levd med en mann i 24 år, var det hans navn jeg oppga og sa at han var partneren jeg levde sammen med. Da sa sykepleieren: “Okay ... men har du ikke en slektning eller noen?” ... Det var litt rart hvordan hun var så overrasket siden hun som helsearbeider må ha møtt mange homoseksuelle menn.”

(fra *Heteronormativity in a Nursing Context*)

Helsearbeidere må både ha kunnskap om spesifikke helseutfordringer som homofile står ovenfor, men også ha kunnskap om homofili som gjør at homofile møtes på likeverdig måte som andre.<sup>44</sup> I Norge har Rosa Kompetanse jobbet mye med begge deler. Her behandler vi de spesifikke helseutfordringene først.

### Spesifikke helseutfordringer hos homofile

Forskning viser at de fleste lesbiske og homofile har det bra. Imidlertid viser blant annet NOVA-undersøkelsen (Hegna et al., 1999) at homofile har høyere risiko for dårligere helse og nedsatt livskvalitet. Det er sterkt forhøyet risiko for psykiske plager, spesielt blant unge. Situasjonen er verre for homofile som lever skjult. Selvmordsrisikoen er høyere blant homofile enn blant heterofile. 1 av 4 lesbiske og homofile under 25 år har forsøkt å ta sitt eget liv (Hegna, 2007), referert i (Angeltvedt, 2007). Unge lesbiske og homofile som befinner seg i en tidlig identitetsskapende fase er ofte sårbare. Mange er i begynnelsen av sine sammekjønnsseksuelle liv plaget av skam og identitetskonflikter med tanke på å leve ikke-heteroseksuelle liv (Moseng, 2007b).

Også når det gjelder rusbruk er homofile overrepresentert. Hos heterofile går rusbruken gjerne drastisk ned når man passerer tredve, mens hos homofile er det ”oppsiktsvekkende mange som fortsetter å være storforbrukere av rusmidler som alkohol og narkotiske stoffer livet ut”. (Moseng, 2007a) Homofil orientering er også trukket fram som en risikofaktor for spiseforstyrrelser. (Selle, 2007) Det er ”kvinner og menn som forstår seg selv som biseksuelle eller som har sex med personer av det samme kjønn uten å definere seg som entydig heteroseksuelle eller homoseksuelle” som har de største problemene. (Angeltvedt, 2007), som viser til (Moseng, 2005).

---

<sup>44</sup> Helseutvalget har siden 2005 hatt samarbeid om praksisplasser og årlig foredrag for nye studenter i bachelorstudiet ved sykepleiersykepleierutdanningen ved Høgskolen i Oslo (HiO). Avtalen går ut på å veilede studentgrupper i prosjektorienterte studier 2. studieår. Over 100 studenter har til nå hatt praksisperiode hos Helseutvalget. Perioden går over åtte uker hvor målet er å få kunnskap om homohelse og hvordan dette tema har relevans for sykepleierfaget. Alle gruppene leverer en prosjektoppgave på 10000 tegn etter endt praksisperiode.

En av prosjektoppgavene omhandlet sykepleiers handlingskompetanse hvor alle avangsstudentene ble stilt en rekke spørsmål om egen kunnskap om homofili, kunnskapsnivå og bl.a. relevansen av å lære noe om temaet. Ett av spørsmålene dreide seg om sykepleierstudenters ønske om mer kunnskap om lesbiske og homofile personers helse og levekår. Av de 181 som deltok i studien (avgangsstudentene) svarte syv av ti ja på at de ønsket mer kunnskap, 17 % svarte vet ikke og kun 13 % svarte at de ikke ønsket mer kunnskap om homofili. Helseutvalget har også siden 2008 hatt fellesundervisning av nye sykepleierstudenter i 2. studieår, avdeling for sykepleierutdanning (HiO). (Informasjonen i denne fotnoten kommer fra Helseutvalget, ved Rolf Angeltvedt.)

”Forskning antyder at mange av de helseproblemene som sammekjønnsseksuelle strever med, ofte kan bunne i fordommer og negativ forskjellsbehandling, særlig i form av mobbing og trakassering.” (Moseng, 2007a) Ifølge psykiater Morten Selle er kunnskapsmangelen hos behandlerne ”særlig tydelig når det gjelder komme-ut-prosessen og prosessene som fører til selvaksept og til homoseksuell identitetsdannelse”, samt ”virkningene [av] å være utsatt for antihomoseksuelle holdninger og atferd, nemlig internaliseringen av negative oppfatninger av seg selv og ubevisste negative følelser omkring homoseksualitet”. (sitat fra Grønningsæter & Nuland (2008)). Fra Helseutvalgets arbeid med personer med psykiske problemer er erfaringen at ”de kan ha gjennomgått en kostbar behandling med oppfølging, uten å ha fått diskutert viktige temaer som omhandler seksualitet og identitet i trygge omgivelser. Slike personer vil antakeligvis takle veien tilbake til en normal tilværelse dårligere”. (Angeltvedt, 2007)

I det siste har problemstillinger knyttet til eldre homofile også blitt sett tydeligere. Homofile har tradisjonelt hatt færre barn enn heterofile, og får dermed mindre støtte derfra. I tillegg har homofile som i dag er eldre, gjerne normer om diskresjon som kan ha ført til sosial isolasjon i eldre år. (se Kristiansen (2004).) I tillegg er det blant eldre mennesker mange som er negative til homofile, og dermed kan det også blant eldre forekomme diskriminering. ”I en amerikansk undersøkelse blant homofile og lesbiske i alderen 60 til 91 år var det en økt forekomst av suicidalitet blant dem som hadde høy grad av internalisert homofobi, var ensomme og hadde fortalt få eller ingen om sin seksualitet.” (Selle, 2007)

### **Spesifikke helseutfordringer hos lesbiske kvinner**

Nyere svensk forskning tyder på at ”lesbiske og bifile kvinner i alderen 45-64 år [har] en dårlig helsetilstand sammenliknet med kvinner i den øvrige befolkningen” (sitat fra (Grønningsæter & Nuland, 2008)). Bera Moseng har forsket på lesbiske kvinner i Norge; ”For de fleste informantene i Mosengs undersøkelse handler det å være lesbisk ikke om kjærlighet og seksualitet, men om det å mestre en kontinuerlig strøm av små og store problemer som eksempelvis identitetskonflikter, skam og den stadige angsten for å bli oppdaget.” (Grønningsæter & Nuland, 2008).

Undersøkelser tyder på at lesbiske kvinner har et alkohol- og narkotikaforbruk på høyde med homofile menn – og langt over heterofile kvinner. De helsemessige konsekvensene viser seg å være større enn hos menn; mange rapporterer om at ”drikkingen går ut over den psykiske og somatiske helsen, de er blitt involvert i alvorlige voldsepisoder etc.” (Moseng, 2007a).

Som første land i Norden valgte Statens Folkhälsoinstitutet i Sverige i 2005 å inkludere spørsmål om seksuell orientering i sin Nationella folkhälsoenkät. Denne representative helseundersøkelsen dokumenterer at homo- og bifile kvinner og menn i Sverige er henholdsvis tre og fire ganger mer utsatt for vold enn heterofile (Roth, Boström, & Nykvist, 2006).

Se Malterud (2006) for mer om lesbiske og helse.

### **Spesifikke helseutfordringer hos homofile menn**

Helsearbeidet blant homofile menn har de siste 20-30 årene vært preget av hiv-epidemien, rimeligvis. Men som det framgår ovenfor, har også det store flertallet av homofile som er hiv-negative, forhøyet risiko for psykiske plager enn heterofile.

Se Iversen (2006) for informasjon om seksuelt overførbare infeksjoner.

## Arbeidet med pasienter

”Knappe to av ti lesbiske og homofile er helt åpne om sin seksuelle legning i møte med helsepersonell. [...] En så lav grad av åpenhet medfører en økt risiko for feildiagnose, irrelevant eller feil behandling.” (Angeltvedt, 2007), som viser til (Moseng, 2005)

“Arbeid som sykepleier bygger på at sykepleieren har en positiv holdning til alle pasienter og forstår pasientens behov og forstår at hennes/hans egne verdier påvirker hennes/hans handlinger og oppførsel.”<sup>45</sup>

Sykepleiere trenger kunnskap om homofili i sitt arbeid med pasienter, i sitt forhold til kolleger og i sitt arbeid med pårørende.

Generelt har sykepleierne og sykepleierstudentene positive holdninger, viser Gerd Røndahls intervjuundersøkelse, skjønt det er noen unntak. Men mange sykepleiere er usikre på hvordan de skal håndtere homofile pasienter, og pleien kan dermed utilsiktet bli mindre “hjertelig” enn pleien av heterofile pasienter. (Røndahl, 2005)

“En vanlig erfaring var at sykepleiere sluttet å kommunisere med pasientene etter at de fikk vite at de var lesbiske. Dermed kan sykepleiernes heteroseksuelle antakelser føre til utbredt uvitenhet om lesbiskes spesielle behov. (...) Lesbiskes og homofile menns spesielle behov relaterer seg til frykten for å bli dårlig behandlet etter avsløringen.” (s. 20)

”Konsekvensene av den nye ekteskapsloven blir at kristne som jobber i skolen, da for eksempel lærer og helsesøstre [...], må velge mellom å følge Guds ord eller menneskeskapte lover. Jeg som helsesøster, står allerede i dette presset fra min ledelse. Skal lederen trekke meg ut av skolehelsetjenesten fordi jeg ikke kan undervise at homofilt seksuelt samliv er normalt og godt, eller skal jeg fornekte Guds ord som så klart sier at dette er i strid med naturen og ”skammelig utukt”?”  
(Brev til stortingsrepresentanter i forbindelse med behandlingen av den nye ekteskapsloven. Sitert i Grønningsæter & Nuland (2008, s. 20).)

Fåtalet av sykepleiere med negative holdninger kan naturligvis ha svært negative konsekvenser: “Selv om det ikke skjer ofte, er det sannsynlig at homofile pasienter møter sykepleiere som ville foretrekke å ikke gi dem pleie. Homofile pasienter kan også nøle med å søke den hjelpen de trenger som følge av tidligere møter med negative reaksjoner eller forsømmelser.” (s. 35)

“Undersøkelser har vist at mennesker med de mest negative holdningene av og til blir mindre negative etter møter med homofile menn og lesbiske, og at mennesker med nøytrale/tolerante holdninger kan bli mer positive ovenfor homofile. Men, siden homofile pasienter ofte har vært en skjult gruppe i sykepleien, er åpen mellommenneskelig kontakt nesten umulig og/eller

<sup>45</sup> Fra ”Heteronormativity in a Nursing Context” av Gerd Røndahl. (Røndahl, 2005) Hun har undersøkt holdninger til sykepleiere og sykepleierstudenter i Sverige, samt intervjuet både sykepleiere og pasienter om deres erfaringer som homofile blant kolleger og som pasienter/pårørende. Sitatene i dette kapitlet er fra denne rapporten der ikke annet er nevnt.

sjelden. For å gjøre homofile pasienter synlige og endre negative holdninger ovenfor homoseksualitet er utdanning en nødvendig start, så vel som et viktig aspekt av praktisk sykepleieetikk.” (s. 37)

Fra intervjuundersøkelsen:

“De tar for gitt at jeg er heteroseksuell inntil jeg sier at jeg ikke er det, og da stopper alt opp. Det er typisk i helsevesenet ... det er en veldig gammeldags måte å se på det, synes jeg.”

Sitatet i starten av dette kapitlet er et eksempel på noe som går igjen: hvis en pasient har fylt ut “samboer” som sivilstatus på et skjema, blir hun spurt om ”hans” navn hvis pasienten er en kvinne (og omvendt) – hvoretter sykepleieren blir overrasket og/eller perpleks når navnet som oppgis har “feil” kjønn.

Men en del oppgir også at de opplevde at kommunikasjonen ble vanskelig fordi sykepleierne var så redd for å si noe “galt”. Disse legger vekt på at det er viktigere å vise en positiv holdning enn at hvert enkelt ord man sier skal være pinlig korrekt. Se også avsnittet om Å snakke om homofili, s. 22.

### **Samarbeidet med kolleger**

“Mange homofile menn og lesbiske frykter intoleranse og tap av sosial status hvis deres seksuelle orientering blir kjent på jobben. For å unngå diskriminering og andre typer sårbarhet, skjuler mange homofile sin homoseksualitet og er forsiktige med hvem de deler denne kunnskapen med. (...) En måte å skjule dette er å unngå å svare på spørsmål om – eller diskutere – deres privatliv. (...) Åpenhet er imidlertid en viktig del av evnen til å danne nære, vennskapelige forhold.” (s. 21)

Et sitat fra intervjuundersøkelsen: “Det er ikke det at jeg tror noen kommer til å reise seg opp og si “du er stygg og dum og burde ikke få lov til å eksistere.” Det er mer risikoen for å bli ekskludert som du alltid tar med i betrakning. Jeg tror ikke ... at jeg ville bli ekskludert ... men jeg er redd for å bli behandlet annerledes på et vis ... jeg er alltid redd for at det vil være ... negativt på et vis.” (s. 38)

De homofiles frykt er ikke tatt ut av løse lufta – undersøkelser viser at mange homofile har opplevd latterliggjøring og fordømmende utsagn på jobben. (Se mer om dette på side 25–.)

### **Arbeidet med pårørende**

“Mange homofile menn og lesbiske føler seg ikke trygge nok til å komme ut til leger eller annet helsepersonell, og utsetter dermed å søke behandling. (...) Flere studier har vist at homofile pasienter frykter intoleranse og tap av sosial status hvis de avslører sin seksuelle orientering – for eksempel ved å introdusere sin partner av samme kjønn.” (s. 22) Vi ser at dette naturligvis kan være en belastning i en situasjon hvor man trenger all den støtte man kan få. Røndahl fortsetter: “Derfor eksisterer den uanerkjente, usynlige homofile pasienten ofte i stillhet, i frykt for fordømmende holdninger fra uvitende sykepleiere.” (s. 22)

Et sitat fra intervjuundersøkelsen: “... i min erfaring som både pasient og nærmeste pårørende har det vært verre å være pårørende ... Som pasient er de nesten nødt til å ta seg av meg, men som pårørende kan de ignorere meg ... som om det at jeg er der gjør pasienten homoseksuell – hvis jeg ikke var der, ville hun ha vært bare nok en pasient i mengden. Men siden hun har meg med seg – blir hun plutselig noe annet ... og det er sannsynligvis enklere å bare lukke øynene og late som jeg ikke er der ... men jeg kan egentlig bare tolke det dithen at de ikke aksepterte

at vi hadde et homoseksuelt forhold ... De ville mye heller snakke til våre foreldre, selv om vi er voksne...” (s. 40)

(Se ”På gynekologisk poliklinikk” (s. 116 i dette heftet) for nok en fortelling om hvordan noen pårørende kan oppleve å bli behandlet.)

## Noen råd

Noen råd fra Gerd Røndahl:

Gjør homofile og homofil kultur synlig ved:

- Hvis du er homofil, snakk til kollegene om ditt hverdagsliv for å spre kunnskap om homokultur.
- Danne fora og diskusjoner på en generell basis om homotemaer i sykepleiekontekst.
- Bruk homofile ansatte som en ressurs i sykepleie siden de innehar stor kompetanse om sin egen kultur og også har erfaring som en minoritet.
- Vær klar over at lesbiske er mindre åpne og derfor mindre synlige enn homofile menn, men at det sannsynligvis er like mange av dem.

Sykepleiere bør tenke over:

- Alle pasienter er ikke heterofile, det eksisterer andre typer familier.
- Bruk kjønnsnøytrale termer om familie, slik som: “Bor du alene eller sammen med noen? Hvem bor du sammen med?”
- Hvis pasienten er åpen om sitt homofile liv, still spesifikke spørsmål ved registreringen, som: “Hvor åpen er du? Kan du plasseres i et rom med to pasienter selv hvis partneren besøker deg? Får du støtte fra venner og familie og din partners familie? Kommuniserer din partner med dine foreldre og søsken?”
- Spør pasienten direkte hva han/hun ønsker at de ansatte skal kalle hans/hennes partner og hvordan det skal dokumenteres.
- Snakk direkte med pasienten om hans/hennes partner på en nøytral måte.
- Skravl med pasienten og dens partner om nøytrale ting hver dag.
- Mange single homofile menn og lesbiske har et svakt sosialt nettverk og avhenger derfor av hjelp fra sykepleiere.
- Eldre homofile er oftest hemmelighetsfulle om sin homoseksuelle livsstil og lever ofte et dobbeltliv sosialt.<sup>46</sup>
- Eldre homofile har ofte få nære venner å vende seg til når de har behov for hjelp og støtte.
- Eldre homofile er spesielt sensitive til det verbale og ikke-verbale språket som brukes, og mange bruker et kodespråk som ofte bare er kjent blandt noen få andre mennesker.
- Ha homolitteratur og annen informasjon, for eksempel fra lokale homoforeninger, i venterommet og andre offentlige steder.

Sykepleiere bør vite mer om:

- Forskjellige familiekonstellasjoner
- Homofile forhold
- Fordommer basert på seksualitet
- Normpress og kulturelle verdiers relevans for interkulturell kommunikasjon (og hvordan de leder til normale, gjensidige ambivalente følelser).

---

<sup>46</sup> Se Hans Viggo Kristiansens forskning på eldre homofile.

Ytterligere kilder:

Bente Dahl Spidsberg: Lesbisk "baby-boom" - utfordringer for jordmor?, *Jordmora* september 2007.

Flatval (2006) skriver mer om helsefremmende arbeid rettet mot ungdom.

Moseng, Bera (2002): Lesbiskes psykiske helse.

Brosjyrer fra helseutvalget:

Sex mellom menn (Helseutvalget, 2006)

Bedre lesbisk helse (Helseutvalget, 2005)



## Journalistutdanningen

av Bjørn Smestad, Høgskolen i Oslo

Når er det relevant at en person man omtaler er homofil? Hvordan omtaler man homofili? Hva bør en journalist vite om homofile? Kan en homofil journalist selv skrive om homopolitiske spørsmål?

Dagbladets Marie Simonsen har sagt at ”Vi må helt klart ta selvkritikk på en del av det som har vært skrevet og ikke minst det som ikke har vært omtalt opp gjennom årene. Jeg mener for eksempel at vi begikk en urett mot Per-Kristian Foss da vi ikke omtalte hans samboerskap med Schibsted-direktør Jan-Erik Knarbakk. Foss hadde helt klart et habilitetsproblem i saker hvor Schibsted hadde økonomiske interesser. Hadde dette vært et heterofilt forhold, ville vi ha skrevet om det, men av redsel for å bli beskyldt for å bedrive outing, lot vi være å skrive om det. Dette er diskriminering, og i ettertid ser jeg at det var en feilvurdering.”<sup>47</sup>

Journalister bør ha såpass innsikt i komme ut-prosessen at de ikke ”outer” folk i utide. Og samtidig bør journalister vite såpass om heteronormativitet at de ikke bidrar til den unødige. Dersom man er mer forsiktig med å omtale homofiles hjemmeforhold enn heterofiles, kan det føre til at homofilien blir usynliggjort. (Man kan også tenke over: hvis man vil lage en koselig reportasje om første skoledag, er det da forstyrrende om barnet man intervjuer følges til skolen av sine to mammaer?)

”No journalist would cover a professional tennis match without getting an education in backhands, foot faults, player rankings and grand slams. But some reporters step into the world of lesbian, gay bisexual and transgender (LGBT) people without taking the time to know what they're reporting about.”  
(Randy Dotinga, NLGJAs Journalist Toolbox - <http://www.nlgja.org/resources/toolbox.html>)

Vårt Lands Helge Simonnes har sagt at homofile journalister ikke bør skrive om homofilisaken. Dette kan være et greit eksempel å ta når man diskuterer hvilken distanse man må ha til stoffet for å være journalist. Kan man være kristen og skrive om kirkesaker? Enkelte aviser i USA krever at journalister oppgir sin egen seksuelle legning dersom de skriver saker om homopolitikk. I hvor stor grad bør leserne kjenne journalistene?

Journalister bør ofte tenke over hvilke ord man bruker på andre mennesker. På samme måte som man ikke bruker ”neger” uten å tenke seg nøye om, vil også ”soper” oppfattes nedsettende av mange – dette til tross for at ordet kan være i bruk innen gruppa selv.

Fairness is a key tenet of journalism, and questioning whether a story is fair is always a healthy exercise for a responsible newsroom. "My best advice would be to evaluate each and every story we do based on its news value and not its potentially sensational value," says Keith Connors, executive news director at WCNC-TV in Charlotte, N.C. "Someone's sexual orientation is irrelevant. So is race, gender, etc. The true gauge should be how important is the story to the community you cover.

<sup>47</sup> Sitert i Blikk sommeren 2005.

Ikke minst må journalister være på alerten for å fange opp nye familiemønstre slik at ikke journalistikken blir for preget av journalistens egen vante tankegang. Leroy Aarons fra NLGJA forteller om da han deltok på en konferanse hvor redaktører diskuterte nye vinklinger når det gjelder refinansiering av hus: ”Jeg snakket til en gruppe redaktører etterpå og poengterte at hvis et heterofilt ektepar refinansierer huset, møter de en helt annen verden i forhold til skatt, arv og så videre, enn hvis et homofilt, ugift par gjør det samme. Jeg foreslo at dette kunne stå som en egen sidespalte, en egen artikkel eller som en del av hovedartikkelen. Alle var overrasket.” De heterofile redaktørene ville ikke ha tenkt på å vinkle saken på den måten.<sup>48</sup>

Journalister skal være balanserte, det er ikke journalistenes eget syn som skal fram. Men av og til kan man bli *for* opptatt av at begge sider skal være representert. ”En featureartikkel om oppblomstringen av homoturisme i Fort Lauderdale bør ikke inkludere ”den andre siden”, hvis ikke det er et spesielt stridsspørsmål – for ellers skaper avisen strid der det ikke er noen.”, sier Scott Wyman, reporter for South Florida Sun-Sentinel in Fort Lauderdale.<sup>49</sup>

NLGJA (<http://www.nlgja.org/>) har masse informasjon om hvordan man kan arbeide knyttet til homomiljøer, blant annet en egen del om hvilke saker man kan lete etter under Homodagene, for å unngå å kun dekke den paraden som alle andre også dekker: [http://www.nlgja.org/resources/toolbox\\_pride.html](http://www.nlgja.org/resources/toolbox_pride.html).

Et par andre lenker:

Hvordan forteller du at han (intervjuobjektet, for eksempel) er homofil?

<http://www.usc.edu/schools/annenberg/asc/projects/soin/poynteronline.html>

Mind your images

<http://www.poynter.org/column.asp?id=53&aid=61982>

---

<sup>48</sup> Fra <http://archives.cjr.org/year/94/2/gay.asp>

<sup>49</sup> Sitert fra [http://www.nlgja.org/pubs/toolbox\\_politics.htm](http://www.nlgja.org/pubs/toolbox_politics.htm)

# SEKSUALITET

## EN DISTINKSJON Å REGNE MED

### - OGSÅ PÅ SOSIALARBEIDERUTDANNINGER

Av

Merethe Giertsen og Aud Kirsten Innjord

#### INNHOLDSFORTEGNELSE

1. INNLEDNING .....	s. 59
2. TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ (HOMO-)SEKSUALITET .....	s. 62
2.1 Essensialisme og konstruksjonisme .....	s. 62
2.2 Sosialkonstruksjonisme .....	s. 62
2.3 Queer teori .....	s. 63
3. FORSKNINGSBASERT KUNNSKAP .....	s. 64
3.1 Samfunnsvitenskapelig (homo-)seksualitetsforskning .....	s. 64
3.2 (Homo-)seksualitet på norsk .....	s. 65
4. (HOMO-)SEKSUALITET OG SOSIALT ARBEID .....	s. 66
4.1 Teoretiske perspektiver og handlingsmodeller .....	s. 66
4.2 Sosialt arbeid i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv .....	s. 69
4.3 Sosialt arbeid i et queerteoretisk perspektiv .....	s. 71
5. AVSLUTNING .....	s. 72
REFERANSELISTE .....	s. 73
KONTAKTINFORMASJON .....	s. 75

#### 1. INNLEDNING

”Lesbian and gay issues are barely visible in the social work literature” (Van Voorhis & Wagner, 2002, s. 345).

“Praksis og forskning viser at fagfolk har lett for å ta sine egne livserfaringer som utgangspunkt i møtet med andre. Den som sjøl ikkje lever som lesbisk eller homofil, kan sjå verda gjennom briller der heteroseksualiteten blir oppfatta som sjølsagt, eller gitt. Då kan velmeint hjelp bli til dårlig hjelp” (Ohnstad & Malterud, 2006, s.7).

”Social workers may be more accustomed to thinking about the importance of issues such as racism and ethnicity, yet sexuality is a very significant part of people’s lives, closest relationships, identity and sense of who they are” (Bywater & Jones, 2007).

Til sammen gir disse sitatene et nokså dekkende bilde av hvorfor vi mener det er viktig å fokusere på seksualitet innenfor utdanning i barnevern og utdanning i sosialt arbeid (senere omtalt som sosialarbeiderutdanninger). Det undervises lite eller ingenting i seksualitet generelt, eller homoseksualitet spesielt, og det ser vi på som uheldig av følgende grunner:

- det medfører at sosialarbeidere mangler systematisk kunnskap om seksualitetens betydning for levekår og livskvalitet
- det øker sannsynligheten for at sosialarbeidere opptrer heteronormativt
- det igjen øker sannsynligheten for at sosialarbeidere vil bidra til usynliggjøring av, og dermed marginalisering av, personer som i forhold til livsstil og identitet bryter med heteronormative forestillinger

Man kan stille spørsmålet om ikke sosialarbeidere gjennom sin utdanning allerede har relevante analytiske verktøy, ferdigheter og kunnskap om ulike sosialfaglige metoder som vil kunne brukes i møtet med mennesker hvor seksualitet er ett relevant aspekt ved livssituasjonen. I grunnutdanningen er det i dag innføring i både sosiologiske, kulturvitenskapelige og psykologiske teorier, etikk, kunnskaper om marginaliseringsgrunner, og kunnskap om en rekke ulike teoretiske og metodiske tilnærminger som ligger til grunn for praktisk sosialfaglig arbeid. Vi vil imidlertid peke på det som omtales som diskrimineringshierarkiet, hvor kjønnsdiskriminering som diskrimineringsgrunnlag er rangert øverst, etnisk diskriminering kommer deretter og langt etter disse diskrimineringsformene rangeres diskriminering mot funksjonshemmede og seksuelle minoriteter (Endsjø, 2003). Etter vårt syn må derfor (homo-)seksualitet løftes fram som en relevant kategori dersom (homo-)seksualitetens betydning for levekår og livskvalitet skal synliggjøres. Nettopp seksualitetens mer usynlige plass som en distinksjon av betydning kan forstås som et uttrykk for usynliggjøring av ikke-heteronormative uttrykk.

Det er tatt politiske initiativ for å få økt fokus innenfor sosialarbeiderutdanninger på livssituasjonen til homofile og lesbiske. Den 20. sept. 2002 sendte Utdannings- og forskningsdepartementet brev til universiteter og høyskoler med lærer- og helse- og sosialfagutdanninger. I brevet henvises det til den såkalte NOVA-rapporten (Hegna, Kristiansen & Moseng, 1999), en undersøkelse av homofile og lesbiskes levekår og livskvalitet, som blant annet viser at disse gruppene scorer dårligere på en del variabler enn befolkningen ellers, og til St. melding nr. 25 (2000-2001) fra Barne- og familiedepartementet om samme tematikk. Som en oppfølging av disse dokumentene henstilte departementet ovennevnte utdanninger ”om å bidra med økt kunnskap og forståelse om livssituasjonen for homofile og lesbiske [...]”. Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere har vedtatt at diskriminering på basis av ”seksuell legning” ikke er akseptabelt og må bekjempes (2002). Imidlertid, av det vi vet, fra prosjektleder Hanne Børke Fykse i Rosa Kompetanse i Helsedirektoratet, vår deltakelse på homoforskningsarenaen, og vårt inntrykk som ansatte på sosialarbeiderutdanninger gjennom 15 år, er at de politiske initiativene som er tatt i liten grad har blitt fulgt opp på de enkelte sosialarbeiderutdanninger. Dette er også noe av bakgrunnen for at Kunnskapsdepartementet igjen, i brev datert 24. oktober 2008, har kommet med en oppfordring til universiteter og høyskoler ”til å ta utfordringene lhbt

(lesbiske, homofile, bifile og transpersoner, forf. anm.) møter i samfunnet på alvor og integrere lhbt-problematikken i relevante utdanningstilbud og forskningsprosjekt. Det er spesielt viktig at studenter i profesjonsutdanningene blir bevisstgjort og får kunnskap om lhbt-problematikken”.

Teksten er skrevet i et nært samarbeid mellom oss, likevel har vi hatt hovedansvar for ulike deler; Giertsen har hovedansvaret for kap. 2 og 3 og Innjord har hovedansvaret for kap. 4. Giertsen er sosiolog og førstelektor i samfunnsvitenskapelige emner. Hun har bl.a. utarbeidet en hovedoppgave og flere vitenskapelige artikler om homofil og lesbisk identitet. Innjord er sosionom og sosialantropolog, og høgskolelektor i sosialt arbeid og sosialpedagogisk arbeid. I sin hovedoppgave i antropologi hadde hun fokus på hvordan profesjonell selvforståelse skapes i spenningen mellom fagets verdier og et praksisfelt preget av ulike logikker. Begge arbeider med temaet (homo-)seksualitet i forbindelse med utvikling av et nytt kurs på bachelorutdanning i sosialt arbeid ved Høgskolen i Finnmark; 'Mangfold og marginalisering: Kjønn, seksualitet - og sosialt arbeid'.

Vi er av den oppfatning at inngangsporten til undervisning om (homo-)seksualitet ikke først og fremst krever en særegen kompetanse i *temaet* (homo-)seksualitet, men at temaet bør plasseres inn i de teoritradisjoner som er innenfor de fag undervisningen bygger på. Et tydelig og eksplisitt fagteoretisk grunnlag i undervisningen om (homo-)seksualitet tror vi også kan fungere som et pedagogisk verktøy for en introduksjon av temaet. Dette ønsker vi å vise gjennom måten vi her strukturerer teksten rundt ulike teoretiske perspektiver som (homo-)seksualitet kan forstås i lys av. Vi håper det kan bidra til å senke barrierene for å drøfte betydningen av seksualitet i sosialarbeiderutdanning, og at flere lærere dermed bringer temaet inn i en undervisningssammenheng.

Nokså gjennomgående i teksten bruker vi vendingen '(homo-)seksualitet'. Bakgrunnen for det er at vi ønsker å understreke to poenger som har sammenheng med de teoretiske perspektivene vi har valgt å bygge teksten på. På den ene siden ønsker vi å henlede oppmerksomheten mot stigma og marginalisering av homoseksualitet. På den andre siden ønsker vi å fokusere på hvordan homoseksualitet inngår i den mer allmenne samfunnsmessige konstruksjon av seksualitet.

En sentral målgruppe for denne teksten er kolleger på sosialarbeiderutdanning. Andre grupper som teksten er aktuell for er akademikere og forskere som arbeider med sosialfaglige problemstillinger og med problemstillinger omkring seksualitet og homoseksualitet, praktikere i det sosialfaglige feltet og studenter på sosialarbeiderutdanning. Vi sikter mot å gjøre en kobling mellom ulike perspektiver innenfor (homo-)seksualitetsfeltet og tradisjoner i sosialfaglig arbeid. Vi er ikke kjent med andre tekster fra en norsk, eller nordisk, sammenheng som kobler teoretiske tradisjoner innenfor (homo-)seksualitetsforskningen med sosialfaglige teori- og handlingsmodeller.

Det er selvfølgelig mye vi ikke har kunnet kommet inn på innenfor rammen av denne teksten. Vi skulle gjerne ha problematisert de ulike teoretiske perspektivene i større grad, vi skulle gjerne ha presentert mer relevant norsk forskning, vi skulle gjerne ha presentert grundigere (i hovedsak amerikansk) kunnskap om undervisning hvor (homo-)seksualitet tematiseres og kunnskap om sosialfaglig arbeid overfor homofile og lesbiske. Men, som vi har nevnt vil vi arbeide videre med dette. Det refereres også til en del litteratur som ikke presenteres nærmere. Dette har vi gjort for å tipse lesere om relevant litteratur.

Nedenfor redegjør vi først for ulike teoritradisjoner innenfor (homo-)seksualitetsforskningen. Med utgangspunkt i disse teoritradisjonene redegjøres det i kapittel 3 for noen norske undersøkelser om (homo-)seksualitet. I kapittel 4 tar vi utgangspunkt i de teoretiske retningene og i den forskningsbasert kunnskapen som det er redegjort for i de foregående kapitlene, og viser hvordan dette kan gi grunnlag for handling i sosialt arbeid.

## **2. TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ (HOMO-)SEKSUALITET**

### **2.1 Essensialisme og konstruksjonisme**

Innenfor studiet av homoseksualitet, og seksualitet generelt, kan man skille mellom to hovedretninger, en essensialistisk retning og en konstruksjonistisk retning (Anderssen, 1995; Weeks, 1981). Disse utgjør to motstridende faglige perspektiver, og omhandler følgende: Det essensialistiske perspektivet bygger på ideen om at det finnes en genuin homoseksuell egenskap som noen personer er i besittelse av, mens andre besitter en tilsvarende genuin krysseksuell heteroseksuell egenskap. I et slikt perspektiv blir (homo-)seksualitet ansett som noe universelt og forholdsvis entydig som kan gjenkjennes på tvers av kulturer og tid. Homoseksuell atferd forstås som en manifestasjon av en indre essens. Det konstruksjonistiske perspektivet bygger derimot på ideen om at de seksuelle kategoriene ikke er universelle, men vår kulturs spesielle måte å organisere visse former for atferd og følelser på (Anderssen, 1995). Denne teksten bygger på et konstruksjonistisk perspektiv.

Sosiologer har vært i fremste rekke innenfor forskning på seksualitet fra, det som innenfor samfunnsvitenskapen omtales som, et sosialkonstruksjonistisk perspektiv (Seidman, 2003). Innenfor homoforskningen spesielt, og forskningen på seksualitet generelt, skiller flere i dag mellom sosialkonstruksjonisme og den mer humanistisk inspirerte teoriretningen queer teori (Anderssen & Slåtten, 2008; Beasley, 2005; Seidman, 1996). Nedenfor redegjør vi for noen hovedtrekk ved disse teoriretningene.

### **2.2 Sosialkonstruksjonisme**

Den sosiologiske forskningen på homoseksuelle utviklet seg i opposisjon til et klinisk paradigme, hvor homoseksualitet med utgangspunkt i psykoanalytisk og biologisk årsaksteori ble sett på som en patologisk tilstand (Plummer, 1981). Med noen få unntak var dette paradigmet enerådende frem til midten av 1960-tallet. I sammenheng med en generell radikalisering i samfunnet, med fokus på betydning av sosiale ordninger og maktforhold, ble nye perspektiver i studiet av 'avvikere' etablert.

En sosialkonstruksjonistisk forståelse har røtter tilbake til nyere avvikssosiologi. Sosiologer som Becker (1963) og Goffman (1963) la et teoretisk grunnlag for å forstå hvordan sosiale reaksjoner som stemping og stigma har betydning for utvikling av avvikende identiteter, atferd og karrierer. Et eksempel på en studie innenfor denne teoretiske tradisjonen er "The Lesbian Couple" (Tanner, 1978) som handler om hvordan lesbiske danner og opprettholder parforhold i et samfunn som ikke gir dem rettslig, sosial eller ideologisk støtte. Den avvikssosiologiske tradisjonen i homoforskningen kritiseres senere for å ha for lite fokus på sammenhengen mellom seksualitet og strukturelle variabler som kjønn, klasse, alder, etnisitet, historisk tid og for lite fokus på hvordan kategorier, som for eksempel homo og hetero, bidrar til strukturering og regulering av seksuelle uttrykk (Plummer (Ed.), 1981; Richardson & Seidman, 2002). Den sosiologiske, og mer generelt den samfunnsvitenskapelige, homoforskningens andre fase får med dette et sterkere fokus på hvordan seksualitet

konstrueres forskjellig innenfor ulike kontekster. To eksempler på analyser hvor kvinners kjærlighet til hverandre belyses i et historisk perspektiv er Faderman (1981) og Lützen (1987). I Lützen (op. cit.) analyseres kvinners kjærlighet til kvinner i tidsperioden fra 1825 til 1985. Lützen beskriver blant annet hvordan ulike kulturelle forestillinger om kvinners begjær muliggjorde ulike typer av relasjoner mellom kvinner, og om hvordan disse relasjonene ble forstått av omverdenen. For eksempel hadde den moderne vestlige kvinnen på 1800-tallet ikke et begjær. Det muliggjorde, skriver Lützen, at kvinner kunne ha svært nære relasjoner til hverandre, og omtale hverandre på måter vi i dag ville karakterisert som et homoseksuelt parforhold. Men var disse kvinnene lesbiske? Å stille slike spørsmål, skriver Lützen, er å forvanske historien: ”De er bestemt av en oppfatning som er oppstått i nåtiden og som overhodet ikke kan brukes på fortiden” (op. cit., s.12).

Den historiske forskningen på homoseksualitet tydeliggjør hvordan kategorier som homo og hetero kan forstås som sosiale konstruksjoner. Et kritisk fokus på seksualitetskategorier inngår også i den sosiologiske homoforskningstradisjonen. I ett av de mer betydningsfulle essayene innenfor sosiologisk homoforskning fokuserer McIntosh allerede i 1968 på meningsinnhold i homokategorien. I *The homosexual role* skriver hun bl.a.: ”It is proposed that the homosexual should be seen as playing a social role rather than as having a condition” (s.33). Plummer, en annen av klassikerne innenfor sosiologisk homoforskning, setter også fokus på kategoriene. I en artikkel fra 1981, *Homosexual categories: some research problems in the labelling perspective of homosexuality*, kritiserer han bl.a. homobevegelsen for å ha en essensialistisk oppfatning av seksualitet. Han kritiserer også forskningen, for å være for deskriptiv og konservativ, og for lite forklarende og kritisk. Fokuset er, skriver han, for mye på konsekvenser av samfunnsmessige forhold, og for lite på hvem sine interesser den samfunnsmessige ordningen tjener. Et slikt mer kategorikritisk perspektiv er et sentralt kjennetegn ved queer teori, og vi redegjør nærmere for dette perspektivet under neste punkt.

Antologier av Nardi & Schneider (1998), Richardson & Seidman (2002) og Weeks, Holland & Waites (2003) gir gode oversikter over (homo-)seksualitet i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv. Noen norske tilsvarende kilder er Brantsæter m.fl. (2001) og Pedersen (2005). For mer kortfattede arbeider gir Weeks (2003) og Seidman (2003) oversikter over seksualitet i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv.

### 2.3 Queer teori

Queer teori er en teoretisk retning som etableres på 1990-tallet, og som særlig fokuserer på kjønns- og seksualitetskategorier. Det har først og fremst vært humanister (filosofer og språkteoretikere) som har vært sentrale i utviklingen av queer teori. Judith Butlers *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990) og Eve Kosofsky Sedgwicks *Epistemology of the Closet* (1990) er bøker som er blitt klassikere innenfor queer teori. Begrepet queer kan oversettes med skeiv. Med queer-begrepet vises det til at det finnes andre kjønnskonnstellasjoner enn bare kombinasjonen av de kategorielle kjennetegnene heteroseksuell-homoseksuell, og mann-kvinne, og dermed bryter queer-begrepet med heteroseksualiteten som norm (Ohnstad, 2009). Mens den sosiologiske forskningen i hovedsak har hatt fokus på den homoseksuelle, har man innenfor queer teori først og fremst fokusert på heteroseksualitet, og på hvordan tilgjengelige kategorier som homo og hetero speiler makt og dominansforhold og bidrar til sementering av heteroseksualiteten som norm (Seidman, 1996; Stein & Plummer, 1996). ’Heteronormativitet’ er et helt sentralt begrep innenfor queer teori. Det hevdes blant annet at homoforskningens ukritiske bruk av homo-hetero-begrepene, og av majoritets-minoritet-modellen, ikke rokker ved forestillingen om

homo som annenrangs, men nettopp bidrar til marginalisering og undertrykking av ikke-heteronormative uttrykk (Namaste, 1996). Sentralt i queerforskningen er derfor dekonstruksjon av hegemoniske forestillinger og kategorier knyttet til seksualitet. Et eksempel på en analyse av hvordan homokategorien forstås som ledd i marginalisering av ikke-heteronormative uttrykk er Hellesunds (2008) studie av homofile som har prøvd å begå selvmord. Når det til homokategorien er knyttet fortellinger om vanskeligheter med å leve som homofil, og når homo samtidig forstås som en essens og en sannhet, kan en homofil identitet ha en dødelig utgang (Hellesund, op. cit.). Hellesund er derfor skeptisk til homopolitikere som argumenter med utgangspunkt i det hun omtaler som et ”smertens språk”, og tolker det som et uttrykk for hvordan identitetspolitikken selv er et resultat av undertrykking (op. cit, s.182). Toleranse og inkludering som man da ber om ”kan aldri bli grunnlag for likhet” (op. cit., s. 177). Den som skal tolerere setter seg selv i sentrum, og dermed reproduseres ulikheten og heteronormativiteten, hevder Hellesund.

Eksempler på kilder innenfor samfunnsvitenskapelig (homo-)seksualitetsforskning som har et queerteoretisk perspektiv er Seidman (1997) og Seidman (Ed.) (1996). Noen norske antologier er Annfelt, Andersen & Bolsø (Red.) (2007) og Mühleisen & Røthing (Red.) (2009).

Vi er av den oppfatning at både sosialkonstruksjonisme og queer teori gir verdifulle bidrag til forståelse av seksualitet generelt og homoseksualitet spesielt. Nedenfor redegjør vi for forskningsbasert kunnskap med utgangspunkt i de to teoritradisjonene.

### **3. FORSKNINGSBASERT KUNNSKAP**

#### **3.1 Samfunnsvitenskapelig (homo-)seksualitetsforskning**

Samfunnsvitenskapelig (homo-)seksualitetsforskning i Norge er et relativt nytt forskningsområde. Først ut på 1980-tallet ble det produsert noen hovedoppgaver om homofile og lesbiske. Fra 1990-tallet har omfanget av forskning om homoseksualitet økt (Eikvam, 2001). En kilde for informasjon om noe av denne forskning er Nettverk for forskning om homoseksualitet (<http://www.jus.uio.no/ikrs/nettverket/>). Her presenteres bl.a. en oversikt over eksamensarbeider innenfor doktorgrad/hovedfag/mastergrad m.m. på universitet og høgskole. Der finnes også en rekke publikasjoner i både nasjonale og internasjonale vitenskapelige tidsskrifter av norsk forskning på (homo-)seksualitet. For tilgang til informasjon om disse henviser vi til tidsskriftsbasene Idunn, Norart, Science Direct og ISI Web of Science. For bøker henviser vi generelt til Bibsys.

Når det gjelder norsk, og nordisk, forskning om (homo-)seksualitet innenfor det sosialfaglige feltet er dette så godt som fraværende. Den forskningstradisjon som er innenfor dette området er først og fremst å finne i USA. For kilder som særlig har fokus på (homo-)seksualitet innenfor det sosialfaglige feltet er tidsskrifter som 'Journal of Lesbian and Gay Social Services' og 'Journal of Social Work and Human Sexuality' sentrale. Noen bøker som fokuserer på (homo-)seksualitet innenfor sosialt arbeid er Wilton (2000), *Sexuality in Health and Social Care*, Morrow & Messinger (Eds.) (2006), *Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work Practice: Working with Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender People*, og Van Wormer, Wells & Boes (2000), *Social Work With Gays, Lesbians and Bisexuals: A Strengths Perspective*. En norsk kilde er Ohnstad & Malterud (Red.) (2006) *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta*, som vi kommer tilbake til i kapittel 4.



Vi presenterer nedenfor noen norske forskningsarbeider som illustrerer de teoretiske perspektivene vi tidligere har redegjort for.

### 3.2 (Homo-)seksualitet på norsk

Den ene studien som presenteres er en bred studie av homofile og lesbiskes levekår og livskvalitet, den såkalte NOVA-rapporten, av Hegna, Kristiansen & Moseng (1999). Den andre studien, av Giertsen & Anderssen (2007), er en oppfølgingsstudie hvor to sammenliknbare utvalg av lesbiske er studert med 20 års mellomrom. Den tredje undersøkelsen, av Røthing (2007), omhandler undervisning i homofili i grunnskolen. Det siste arbeidet som presenteres, av Grønningsæter & Nuland (2008), er en litteraturgjennomgang av forskning om diskriminering av homofile og lesbiske i Norge. Røthings studie bygger på et queerteoretisk perspektiv, mens de øvrige bygger på et sosialkonstruksjonistisk perspektiv.

NOVA-rapporten 'Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn' (Hegna, Kristiansen & Moseng, 1999) er til dags dato den mest omfattende undersøkelsen av homofile og lesbiskes levekår og livskvalitet i Norge, hva gjelder både områder den tar for seg og antall respondenter - 2987 respondenter svarte på en spørreskjemaundersøkelse og 23 personer ble dybdeintervjuet. Områdene rapporten dekker er både mer tradisjonelle problemforhold knyttet til depresjon, selvmordshyppighet og utsatthet for vold, men også mer generelle sider ved levekår som forhold til familie, nettverk, samliv og barn. Når det gjelder vold viser undersøkelsen at risikoen for dette er høyere, særlig blant unge lesbiske, og flere homofile og lesbiske, ift. den generelle befolkningen, rapporterer om psykiske plager og tanker om selvmord. Variasjonen i levekår og livskvalitet er stor i denne gruppen, og majoriteten av homofile og lesbiske rapporterer om en god livskvalitet.

Flere forskere innenfor homoforskningsfeltet postulerer nokså entydig at livssituasjonen til homofile og lesbiske har endret seg radikalt (Savin-Williams, 2005; Seidman, 2004). I nevnte arbeider, og mer generelt, er det grunnlag for å hevde at slike påstander sjelden er bygd på et empirisk grunnlag (Giertsen & Anderssen, 2007; Pedersen, 2005). En av de få studiene overhodet av homofile og lesbiske som har sammenliknbare data over tid er Giertsen & Anderssen (2007). Hypotesen i undersøkelsen var at hvis livssituasjonen til lesbiske er vesentlig endret til det positive i løpet av de siste 20 årene kan man forvente at alder for ulike lesbiske identitetsbegivenheter i dag er lavere. Studien viste at lesbiske i dag tidligere i livsløpet ble kjent med homoseksualitet som fenomen, og at lesbiske i dag tidligere identifiserer seg som lesbisk. Studien viste imidlertid også et stabilt mønster, blant annet at den homoseksuelle debutalder ikke var lavere og at alder for å fortelle foreldre om sin lesbiske identitet heller ikke var lavere. Dette tyder på at det er et grunnlag for å nyansere nokså bastante utsagn om at homofile og lesbiskes livssituasjon er vesentlig endret.

Røthings studie (2008) omhandler undervisning i temaet homofili i grunnskolen. Røthing beskriver tre anti-diskriminerende strategier som lærerne brukte i klasserommet. Den ene fokuserte på synlighet ved å understreke at der finnes homofile og lesbiske. Den andre strategien gikk ut på å argumentere ut fra elevens antatte frykt for homoseksuelle og homoseksualitet. Røthing skriver at slike strategier bidrar til å essensialisere forestillinger 'om dem' og til å reproducere binære forestillinger knyttet til 'vi' og 'dem'. Samtidig problematiseres ikke forestillinger om normalitet og om privilegier majoriteten innehar. Det bidrar til å stabilisere og reproducere normer og privilegier til majoriteten, og å reproducere ideen om at 'de andre' er ansvarlig for sin annerledeshet. Den tredje, og den overordnede, strategi var å skape homotoleranse, ofte uttrykt som at 'det er viktig at vi tolererer de

homoseksuelle'. Disse strategiene produserer heteronormativitet, skriver Røthing. Det skjer bl.a. når elevene inkluderes i et 'vi heteroseksuelle'. Heteroseksualiteten fremstilles dermed som det normale. Og når 'vi heteroseksuelle' er her, og 'de andre homoseksuelle' er utenfor et sted, understrekes 'andreheten' som det motsatte av normaliteten. Når diskusjonene i klasserommet i tillegg har fokus på homoseksualitet, og ikke på heteroseksualitet, tas heteroseksualitet for gitt. Dermed kan undervisning som har en uttalt målsetting om å skape homotoleranse samtidig bidra til å marginalisere og stigmatisere homoseksualitet, og sementere heteroseksualitet som norm, konkluderer Røthing.

Grønningsæter & Nulands rapport (2008) er en litteraturgjennomgang av forskning om diskriminering av bl.a. homofile og lesbiske. Her gjengir vi kort fra rapporten når det gjelder diskriminering på arenaer som er særlige aktuelle for sosialarbeidere, i rapporten omtalt som helse og velferd. Historisk har helsevesenet hatt et anstrengt forhold til homofile og lesbiske. Først i 1977 vedtok Norsk psykiatrisk forening at homoseksualitet ikke lenger skulle brukes som en diagnose. Selv om slik diskriminerende lovgivning i dag er fjernet er det likevel mye som tyder på at kunnskapsmangelen hos mange behandlere er betydelig i møtet med homofile og lesbiske, både når det gjelder identitetsdanning, 'komme-ut'-prosessen og virkninger av å være utsatt for anti-homoseksuelle holdninger. Generelt gjør heteronormative oppfatninger at helsevesenet møter pasienter med en implisitt oppfatning av at de er heteroseksuelle. En slik oppfatning bidrar til usynliggjøring av homofile og lesbiske i møtet med hjelpeapparatet, og kan redusere tilbudets kvalitet når verken livsstil eller familieforhold er kjent. Den tidligere omtalte NOVA-rapporten rapporterer om en overhyppighet av psykisk stress blant lesbiske og homofile, slik sett har denne gruppen også særlige helsebehov. Det finnes generelt lite forskning som konkret omhandler lesbiske og homofiles møte med sosial- og velferdstjenester. Men der finnes noen amerikanske undersøkelser om dette, og det som rapporteres som det største problemet er møtet med et system som er heteronormativt, hvor livssituasjon og problemer oppleves som annerledes og ikke møtes med forståelse eller respekt. Økende privatisering av en rekke tjenester, innenfor både rusomsorg og arbeidsmarkedstiltak, har medført at en rekke organisasjoner tuftet på et religiøst grunnlag har fått en økt betydning innenfor disse feltene. Der finnes ikke forskning på dette området, men vi skal ikke se bort fra at det i en slik setting kan være problematisk å være åpen omkring sin homoseksuelle identitet. Når det gjelder barnevernet har ekteskapsloven som trådte i kraft 1.1.09 medført at adopsjonsreglene er blitt likestilte, slik at steforeldre slipper en særegen prosess m.h.t. vurdering av egnethet som forelder. Men fremdeles er der et diskriminerende/heteronormativt regelverk, som det heter i fosterhjemsforskriften: "Fosterhjem bør bestå av to fosterforeldre av forskjellig kjønn. [...]" (Grønningsæter & Nuland, op. cit., s. 23).

#### **4. (HOMO-)SEKSUALITET OG SOSIALT ARBEID**

I dette kapitlet tar vi utgangspunkt i de teoretiske retningene som er redegjort for i kapittel 2, og viser hvordan disse kan gi grunnlag for handling i sosialt arbeid. I 4.1 redegjør vi kort for hvordan teoretiske perspektiver og handlingsmodeller i faget kan forankres i de presenterte teoritradisjonene. I 4.2 og 4.3 gir vi eksempler på praktiske sosialfaglige tilnærminger med utgangspunkt i sosialkonstruksjonisme og queer teori.

##### **4.1 Teoretiske perspektiver og handlingsmodeller**

Sosialt arbeid kjennetegnes av at det både er et praksisfelt, et undervisningsfag og et forskningsområde (Hutchinson & Oltedal, 2003). Sosialarbeiderprofesjonens verdigrunnlag gir retning og legitimitet til arbeidet med å forebygge og redusere sosiale problemer.

Forskningsbasert kunnskap om levekår for ulike grupper i samfunnet er derfor viktig for sosialarbeidere, jf. undersøkelser presentert i kapittel 3. Solidaritet med utsatte grupper, kamp mot fattigdom og for sosial rettferdighet, er uttalte mål for det profesjonelle sosiale arbeidet. Respekt for enkeltindividet, helhetssyn på mennesket, likeverd og ikke-diskriminerende praksiser er sentralt. Verdien er utdypet i nasjonale og internasjonale etiske regler for hvordan profesjonen skal utøve det sosiale arbeidet i skjæringspunktet mellom individ og samfunn (FO, 2002; IFSW, 2004).

Det normative utgangspunktet er likevel ikke tilstrekkelig for å forstå sosialt arbeid som virksomhet, og å analysere de komplekse praksisene sosialarbeidere inngår i. Sosialt arbeid konstrueres i en samfunnsmessig kontekst, som del av ulike maktforhold og kunnskapsdiskurser (Brown, 1998; Moe, 2000). Fagdiskursene om det sosiale arbeidet representerer først og fremst ulike syn på individ og samfunn og forholdet mellom disse. Faglitteraturen beskriver ulike type teoretiske perspektiver og handlingsmodeller, der menneskesyn og samfunnssyn virker inn på forståelse og handling i sosialt arbeid (bl.a. Adams, Dominelli & Payne (ed.), 1998; Hutchinson & Oltedal, 2003). Historisk har hovedskillet gått mellom en psykodynamisk tradisjon, med fokus på psykiske prosesser hos den enkelte, og mer samfunnsorienterte tradisjoner. Dette skillet er en parallell til skillet mellom en essensialistisk retning og en konstruksjonistisk retning i studiet av seksualitet. Den psykodynamiske tilnærmingen kan ses i sammenheng med det kliniske paradigmet som var rådende i forhold til forståelsen av (homo-)seksualitet fram til midten av 1960-tallet. Nedenfor redegjøres det kort for noen av de samfunnsorienterte modellene, i tråd med det konstruksjonistiske synet vi bygger på. Her finner vi både konflikteoretiske, systemteoretiske og interaksjonistiske modeller som alle faller inn under et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, men som i ulik grad legger vekt på interessekonflikter, konflikt og strukturelle maktforhold. I dagens fagdiskurs finner vi i tillegg mer diskursive tilnærminger (Parton & Marshall, 1998) som kan relateres til queer teori. I praksis vil det sjelden være rene modeller som ligger til grunn for arbeidet, noe vi viser i 4.2.

Konflikteoretiske modeller retter søkelyset mot samfunnsforhold som skaper og vedlikeholder sosiale problemer på individnivå, og som fører til utstøting og marginalisering av grupper i samfunnet. Innenfor disse modellene kan vi plassere anti-diskriminerende perspektiver og frigjørende praksiser i sosialt arbeid (Hutchinson & Oltedal, 2003). Som del av dette perspektivet finner vi empowerment, eller myndiggjøring, som tilnærming i sosialt arbeid, med ideologisk utgangspunkt i Paulo Freire sin kritiske dialog og bevisstgjøring av undertrykte (Slettebø, 2000). Anti-diskriminerende perspektiver har vært dominerende i den amerikanske fagdiskursen om sosialt arbeid i forhold til lesbiske og homofile, med vekt på at sosialt arbeid ikke skal reprodusere diskriminering på grunnlag av rase, kjønn, alder, funksjonshemming og seksualitet (Hicks & Watson, 2003). "Anti – discriminatory" og "anti-oppressive" perspektiver og praksis er beskrevet mer omfattende i Payne (1997) og Adams, Dominelli & Payne (1998). Systemteoretiske modeller har også fokus på hvordan samfunnsmessige forhold virker inn på individets levekår og livssituasjon, men har et mer harmoniorientert syn på forholdet mellom individ og samfunn. Sosialt arbeid skal bidra til hensiktsmessige tilpasninger til de ulike systemene folk er del av. Kjente tilnærminger innenfor disse modellene er familie- og nettverksarbeid. Innenfor en interaksjonistisk tilnærming i sosialt arbeid legges det vekt på betydningen av den kulturelle konteksten og på brukernes erfaringer, ressurser og medvirkning. En er opptatt av situasjonsdefinisjonene som spiller seg ut og av å forstå verden slik den framstår fra individet sitt ståsted (Hutchinson & Oltedal, 2003). Interaksjonistiske modeller er på mange måter individorientert, og kan knyttes

til avvikssosiologiske perspektiver, der begreper som stigma og stempling er sentrale for å forstå utvikling av avvikende identiteter, atferd og karrierer.

Oltedal (2005) gir uttrykk for en viss kritikk mot det hun betegner som det dominerende interaksjonistiske perspektivet i sosialt arbeid, fordi dette ikke ser ut til å gi inntak til sosialpolitisk engasjement hos sosialarbeidere. Med forankring i konfliktteoretiske modeller argumenterer hun for et kritisk sosialt arbeid, der sosialarbeidere har et kritisk forhold til ”kva normer som tener makthaverne og kva normer som tener marginale grupper i eit samfunn” (op. cit., s. 264). Det kritiske perspektivet utfordrer til kontekstualisering og refleksivitet i yrkesutøvelsen med fokus på dialog. En refleksiv praksis kan knyttes an til diskursive perspektiver, der sosialt arbeid ses på som tekst, narrativer og kunst (Parton & Marshall, 1998). I en narrativ tilnærming vil sosialarbeideren være opptatt av at folk skal finne meningsfulle sammenhenger i egne erfaringer (op. cit.). Fortellingene hjelper ikke folk bare til å forstå, men det gir dem også makt til å kontrollere og endre fortellingen om seg selv. Språk er betydningsfullt i den sosiale konstruksjonen, og refleksivitet i sosialt arbeid innebærer å være bevisst på hvordan for eksempel egne kulturelle fagkategorier har innflytelse på beskrivelser i arbeidsprosessen (Jenssen, 2005). I sin artikkel om kulturalanalytisk kompetanse i sosialt arbeid viser Jenssen til betydningen av at ”konstruksjonene er mest mulig i overensstemmelse med den studerte virkeligheten og i samsvar med klientenes konstruksjoner” (op. cit., s. 146). En diskursiv tilnærming i sosialt arbeid utfordrer det vitenskapsbaserte kunnskapsgrunnlaget med fokus på årsakssammenhenger, og vil i likhet med queerteoretiske perspektiver legge vekt på dekonstruksjon av hegemoniske forestillinger og kategorier.

Gjennomgangen over viser at både sosialkonstruksjonistiske og queerteoretiske perspektiver er relevante bidrag til forståelse og handling i sosialt arbeid. Slik vi ser det fordrer sosialt arbeid som praksis at sosialarbeidere identifiserer marginaliserte grupper, som grunnlag for handling både på individuelt og kollektivt nivå. Samtidig bidrar queer teori med sitt fokus på heteronormativitet til et kritisk blikk på at kategoriseringer innenfor den sosialfaglige diskursen i seg selv kan fungere undertrykkende. Hvem er utsatt, hvem skal inkluderes, hvem skal tolereres? Og hvem definerer dette? For sosialarbeidere er det viktig å ha kunnskap om at seksualitet kan komme til uttrykk på måter som sprenger egne entydige kategorier, slik at de ikke selv bidrar til undertrykkende praksiser. Dette er et sentralt budskap i den eneste boka om lesbiske og homofile sitt møte med helse- og sosialtjenestene som foreligger på norsk (Ohnstad & Malterud (Red.), 2006). Boka dekker både det vi omtaler som et sosialkonstruksjonistisk perspektiv og et queerteoretisk perspektiv, også uttrykt i bokens innledning med at den kan ”opplyse og forstyrre” (op. cit., s. 7).

I neste punkt presenterer vi en amerikansk artikkel; ’Social work practice with gay, lesbian, bisexual and transgender adolescents’ (Morrow, 2004). Med artikkelen viser Morrow hvordan sosialt arbeid i praksis drar veksler på ulike forståelses- og handlingsmodeller. Vi kjenner igjen den systemteoretiske tilnærmingen, med intervensjon på ulike nivåer, men også fokus på anti-diskriminerende praksiser og sosial endring på mesonivå og makronivå. Samtidig ser vi at en interaksjonistisk forståelse kan ligge til grunn når Morrow understreker hvordan ulike identiteter, som kjønn, rase, etnisitet, klasse og fysisk funksjonsevne virker inn på identitetsprosessen som lhbt (lesbiske, homofile, bifile og transpersoner).

## 4.2 Sosialt arbeid i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv

I artikkelen tar Morrow (2004) opp identitetsutvikling og 'komme-ut' prosessen. Hun peker på en rekke risikofaktorer i identitetsprosessen, som følelsesmessig stress, isolasjon, internalisering av homofobi, depresjon, selvskading, selvmord, vold, familiekonflikter, skole, seksuelt overførbare sykdommer og graviditet. Som svar på disse risikofaktorene viser hun til beskyttelsesfaktorer og gir anvisninger for sosialt arbeid med lhbt-personer på individ-, gruppe- og samfunnsnivå.

Morrow (op. cit.) ser på ungdomstiden som en identitetsmessig overgangsfase fra barndom til voksen, jf. Eriksons fase-teori (1968). I denne fasen inngår arbeid med uavhengighet fra primærfamilien, søking mot jevnaldrende, utvikling av sosiale ferdigheter og seksuell identitet. Lhbt – personer må forholde seg til en sosialt stigmatisert rolle, der negative kommentarer, homovitser, trusler og vold inngår. Til forskjell fra utvikling av for eksempel religiøse eller etniske minoritetsidentiteter har ungdommene ofte ikke noen rollemodeller eller referanser i nærmiljøet eller familien. På denne måten kan homofobi og heterosexistiske budskap internaliseres allerede før den unge har utviklet seksuell identitet. På grunn av manglende tematisering, blant annet i skolen, er lhbt- personer ofte henvist til å søke både informasjon og erfaringer i en kultur preget av hemmelighold, stigma og begrenset kunnskap. Selve 'komme-ut' prosessen kan vare lenge. Ungdommene beveger seg fra det å bli oppmerksom på egen orientering, til det å tenke om seg selv at jeg er homofil eller lesbisk, og til det å fortelle det til venner og familie. Både støttende og positive familieforhold og skolemiljø, intellektuell fungering, selvtillit og selvfølelse er beskyttende faktorer i denne prosessen (op. cit.). Dette innebærer at det sosiale arbeidet må rettes mot alle nivåer mikro, meso og makro, det vi gjerne betegner som sosialt arbeid med enkeltpersoner og familier og sosialt arbeid på gruppe- og samfunnsnivå.

I det individuelle møtet understrekes betydningen av å arbeide med selvforståelse og selvtillit i forhold til 'komme-ut' prosessen. Morrow (2004) viser i artikkelen til Cass (1979), som deler identitetsutviklingen inn i 6 stadier, der de tre første representerer tida før selvidentifisering og er de mest kritiske med hensyn til risikofaktorene. Den første fasen er betegnet som *Identity Confusion* og innebærer en begynnende bevissthet om at homoseksualitet har relevans for egne tanker, følelser eller atferd, samtidig som dette skaper dissonans i forhold til den allerede etablerte forestillingen om egen heterofil identitet. Andre fase er betegnet som *Identity Comparison*, og kjennetegnes av at personen erkjenner muligheten av å være lesbisk eller homofil, og dermed være annerledes enn den dominante heteroseksuelle kulturen. Dette kan igjen føre til en følelse av sosial fremmedgjøring. *Identity Tolerance* er tredje fase, der personen i større grad tolererer enn aksepterer egen homoseksuell identitet. I denne fasen begynner personen å søke mot andre homofile/lesbiske for å motvirke sosial fremmedgjøring. De neste to fasene er betegnet som *Identity Acceptance* og *Identity Pride*. Positiv akseptering og åpenhet om egen identitet følges av frustrasjon over den dominante heteroseksuelle kulturen og økt interesse for å primært knytte seg til homofile/lesbiske miljøer. Siste fase, *Identity Synthesis*, er preget av at identiteten som homofil/lesbisk er integrert i andre aspekter av personens identitet. Det å være åpen om sin seksuelle identitet kommer nå mer an på den interaksjonen man inngår i.

Morrow (2004) hevder at det er viktig at sosialarbeidere er kjent med disse stadiene, og at de ikke utøver utilbørlig press på å 'komme ut'. Samtidig understreker hun ulikheter blant lhbt-personer knyttet til andre identiteter som kjønn, rase, etnisitet, klasse og fysisk funksjonsevne. Hun viser blant annet til at det i afroamerikanske og latinske samfunn – som begge er preget

av relativt konservative religiøse tradisjoner – er mindre aksept for ulike seksuelle orienteringer og kjønnsuttrykk (op. cit.). Uansett er tillit og respekt sentralt i møtet med den unge, og kunnskap om kriser og kriseintervenering er viktig. Ohnstad (2006) sier at nettopp faseteoriene på 1970 tallet har mange trekk som ligner på kriseteori. For mange er det et sjokk å finne ut at en er lesbisk, og en trenger å arbeide med dette følelsesmessig. Ohnstad viser til at dette betyr å arbeide med de negative ideene de fleste har om homofili, og de må orientere seg på nytt. ”Dette er eit stort arbeid som krev både emosjonell og kognitiv rekonstruering. Brotet med heteronormativiteten synliggjør doxaen (Bourdieu, 1998/2000), og kjønn, identitet og seksualitet må komponerast på nytt” (op. cit., s. 66).

Giertsen & Anderssen (2007) fant et stabilt mønster de siste 20 årene med hensyn til når unge forteller foreldre om sin lesbiske identitet, til tross for at de identifiserer seg tidligere i dag som lesbiske. Det betyr at de i en lengre periode kan være alene med de følelsesmessige reaksjonene det vises til over. Dette er viktig kunnskap med tanke på sosialt arbeid med enkeltpersoner og familier. Det samme er Grønningsæther & Nuland (2008) sin rapport om diskriminering av homofile og lesbiske. Amerikansk forskning viser at det største problemet er møtet med et system som er heteronormativt, hvor livssituasjon og problemer oppleves annerledes og ikke møtes med forståelse eller respekt. Begge undersøkelsene er nærmere presentert i kapittel 3.

På et mesonivå hevder Morrow (2004) at det er viktig med kunnskap og informasjon på arenaer der ungdom er. Dette er tiltak som hører hjemme i sosialt arbeid på gruppe- og samfunnsnivå. Skolen er eksempel på en sentral arena der ungdom befinner seg, og Morrow (op. cit.) viser til at det generelt er lite kunnskap om lhbt- personer i skolene. Hun stiller spørsmål ved hvordan slik kunnskap generelt er representert i læreplaner og pensum, om det blir tematisert i undervisning, hvilke reaksjoner som iverksettes i forhold til bruk av nedsettende skjellsord, og om det er noen lhbt-rollemodeller i skolemiljøet. Morrow (op. cit.) tar til orde for at sosialarbeidere må ha grunnleggende kunnskap om temaet for å kunne bistå lhbt- personer og ungdom generelt med informasjon om seksuell orientering. Fra et terapeutisk ståsted understreker Prøitz (2006) det samme poenget når hun sier at faktisk kunnskap om det som er annerledes enn hos en selv, kan være utgangspunkt for å stille relevante spørsmål i det terapeutiske møtet. Morrow (2004) retter også søkelyset på arbeidsplasser der det utøves sosialt arbeid. Har sosialarbeidere kunnskap om lhbt- personer, og brukes denne i konkret arbeid, for eksempel i barnevernet? Hva finnes av materiell og brosjyrer? Er språkbruken inkluderende eller ekskluderende i forhold til ulike seksuelle orienteringer? Blir personalet kurset om tematikken, og rekrutteres lhbt- personer åpent til stillinger? I vår egen institusjonelle kontekst som utdanningsinstitusjon for kommende sosialarbeidere er oppfordringen fra Kunnskapsdepartementet (2008) til høgskoler og universiteter om at ”Det er spesielt viktig at studenter i profesjonsutdanningene blir bevisstgjort og får kunnskap om lhbt-problematikken” en oppfordring til tiltak på mesonivå.

Til slutt i artikkelen viser Morrow til at sosialt endringsarbeid på makronivå kan innebære påvirkning av lovbestemmelser og planverk, og samarbeid med interesseorganisasjoner. I vår norske kontekst kan arbeid med kommunale homoplaner være eksempel på sosialt arbeid på samfunnsnivå.

Morrow (2004) kan plasseres innenfor et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, med utgangspunkt i eksisterende hegemoniske forestillinger og kategorier for å analysere marginaliseringsprosesser og angi praktiske sosialfaglige tilnærminger på individ-, gruppe – og samfunnsnivå. Mye sosialt arbeid i forhold til lesbiske og homofile, slik det redegjøres for

i en amerikansk kontekst, er forankret i anti-diskriminerende fagdiskurser der kategoriseringer er en forutsetning for målrettet handling og endringsarbeid (Hicks & Watson, 2003; McPhail, 2004). McPhail (op. cit.) som vi presenterer i punktet under, avviser ikke en slik posisjon, men argumenterer for queer teori som et positivt bidrag i sosialt arbeid fordi det stilles spørsmål ved hvordan kategoriseringene i seg selv uttrykker maktforhold.

### 4.3 Sosialt arbeid i et queerteoretisk perspektiv

McPhail (2004) tar i artikkelen opp hvordan queer teori kan utfordre sosialarbeidere til å stille spørsmål ved betydninger av de hegemoniske kategoriene som konstruerer den faglige forståelsen, og peker på hvordan kjønns- og seksualitetskategoriene innenfor et sosialkonstruksjonistisk perspektiv kan problematiseres. McPhail (op. cit.) oppfordrer derfor til å inkludere queer teori i fagplanene i sosialt arbeid som del av det teoretiske grunnlaget.

I artikkelen oppsummerer McPhail (2004) en rekke forslag som kan bidra til dekonstruksjon av entydige kategorier. Det er generelt viktig å stille spørsmål framfor å forutsette en praksis. Dette åpner for at folk kan lage sine egne narrativer heller enn å tilpasse seg en konstruert kategori – uansett om denne er konstruert av en dominerende eller marginalisert gruppe. For eksempel kan klare ja/nei svar på spørsmål om seksuell orientering problematiseres, og i diagram og modeller kan det brukes kontinuum i forhold til kjønn og seksualitet framfor kategorier. Hun oppfordrer videre til kritisk refleksjon ved å stille spørsmål som: Hvem tjener disse kategoriene? Hvem inkluderes og hvem ekskluderes i kategoriene? Hva ligger i begreper som 'seksuell identitet', 'seksuell orientering' og 'seksuell preferanse'? Hvem har makt til å definere kategoriene? Hvordan endres kategoriene over tid? Å stille slike spørsmål bidrar til det Hicks & Watson (2003) betegner som 'queering' av dominerende tilnærminger innenfor det helse- og sosialfaglige feltet.

Dersom vi anvender et queerteoretisk perspektiv på problemforståelse og handlingsalternativer som Morrow (2004) beskriver, kan det eksempelvis stilles spørsmål ved om identitetsprosessen, det å 'komme-ut', forutsetter bestemte stadier ungdommene må igjennom (jf. Cass, 1979). Føler alle seg forvirret, fremmedgjort, for så å søke mot andre homofile og lesbiske, før de aksepterer egen identitet? Ohnstad (2006) kritiserer nettopp faseteoriene for å være tilpasset heteronormative og heterofile konstruksjoner av å være homofil, og at de kan fungere essensialistiske og normative. "Å tilpasse seg ein konstruksjon av "å vere den andre" kan innebære å ta til seg mange negative oppfatninger om det å være lesbisk" (op. cit., s. 66). Dette samsvarer med den kritikken Røthing (2008) fremmer i forhold til tematisering av homofili i skolen, der homotoleranse og heteronormativitet ofte går hånd i hånd. Ohnstad (op. cit.) hevder derfor at det viktigste er å ha et overordnet kulturelt perspektiv på at kjønn og seksuell orientering er identiteter som ikke nødvendigvis følger av hverandre, og at seksuell identitet, kjønn og begjær derfor må ses atskilt fra hverandre. En kvinne kan for eksempel samtidig ha identitet som lesbisk, være tiltrukket av menn og framstå som heterofil. Heller enn å la kategoriene styre møtet med ungdommen, kan sosialarbeideren åpne opp for ungdommens egen fortelling i forhold til kjønn og seksualitet. Fra et queerteoretisk perspektiv kan også utforming av informasjonsmateriell og brosjyrer problematiseres, jf. Morrow (2004). Er det i det hele tatt relevant å lage egne informasjons- og servicetilbud til lhbt-ungdom innenfor helse- og sosialtjenesten? Og hvordan skal temaet presenteres uten å fungere heteronormativt og stigmatiserende?

## 5. AVSLUTNING

Vi har valgt å avgrense oss til å gjøre en kobling mellom perspektiver og forskningsbasert kunnskap om (homo-)seksualitet, og sosialfaglig teori og handlingsmodeller. Som tidligere omtalt, innebærer det selvfølgelig at det er mye vi ikke har tatt opp. Helt avslutningsvis vil vi peke på særlig ett forhold, og det er at teksten i hovedsak har fokus på homoseksualitet. Vi står dermed i fare for, jf. queer teori, å sementere en heteronormativ forståelse hvor det er 'de andre' som analyseres. Dermed forblir den hegemoniske heteroseksualiteten i liten grad tematisert og dens selvfølgelighet blir implisitt formidlet, og dermed kan teksten leses som en formidling av homoseksualitet som annenrangs. For oss utgjør dette et dilemma. Vi har ønsket å introdusere (homo-)seksualitet, og med utgangspunkt i våre faglige bakgrunner, bl.a. som sosialarbeider og som 'homoforsker', er det 'avviket'/homoseksualitet som har fått den største oppmerksomheten. Dermed har vi også i mindre grad fokusert på heteroseksualitet. Vår intensjon fremover, bl.a. i forbindelse med kurset 'Mangfold og marginalisering: Kjønn, seksualitet - og sosialt arbeid' som vi er ansvarlige for, er i større grad å tematisere seksualitetens mangfoldighet, inkludert en nærmere analyse av heteroseksualitet som uttrykk og norm.

Vi er interessert i tilbakemeldinger på denne rapporten; både ris og ros, og andre momenter som kan være aktuelle å reflektere over. Generelt er vi interessert i kontakt med annet fagpersonale på sosialarbeiderutdanninger som arbeider/eller ønsker å arbeide med utgangspunkt i noe av det vi har presentert i dette notatet. Skulle det være interesse for å drøfte nærmere det vi har tatt opp, eller tilstøtende temaer, så ta gjerne kontakt. Kontaktinformasjon er oppført etter referanselisten.



## REFERANSELISTE

- Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (Ed.) (1998). *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. New York: Palgrave.
- Anderssen, N. (1995). Forskning om homoseksualitet: Essensialistiske begrensninger. I: R. K. Lie, R. S. Halvorsen og M. C. Brantsæter (Red.), *Homoseksualiteter på norsk. Rapport fra en forskningskonferanse*. Bergen, Trondheim og Oslo.
- Anderssen, N., & Slåtten, H. (2008). *Holdninger til lesbiske kvinner, homofile menn, bifile kvinner og menn og transpersoner (lhbt-personer). En landsomfattende representativ spørreundersøkelse i Norge*. Universitetet i Bergen: Institutt for samfunnspsykologi.
- Annfelt, T., Andersen, B., & Bolsø, A. (Red.) (2007). *Når heteroseksualiteten må forklare seg*. Trondheim: Tapir.
- Barne- og familiedepartementet (2001). *Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Noreg*. (St. meld. nr. 25, 2000-2001.) Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Beasley, C. (2005). *Gender & Sexuality*. London: Sage Publ.
- Becker, H. (1963). *Outsiders. Study in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1967). *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- Brantsæter, M. C., Eikvam, T. Kjær, R. & Åmås, K. O. (Red.) (2001). *Norsk homoforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brown, H. C. (1998). *Social work and sexuality. Working with lesbian and gay men*. London: Palgrave.
- Bywater, J., & Jones, R. (2007). *Sexuality and Social Work*. Exeter: Learning Matters.
- Cass, V. C. (1979). Homosexual identity formation: A theoretical model. *Journal of Homosexuality*, 4(3), 219–235.
- Eikvam, T. (2001). Norsk homoforskning - status og fremtid. I: M.C. Brantsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K.O. Åmås (Red.). *Norsk Homoforskning* (410-438). Oslo: Universitetsforlaget.
- Endsjø, D. Ø. (2003). Likhhet for loven? Lastet ned 23. juni 2009 fra <http://www.klassekampen.no/24946/article/item/null>
- Erikson, E. (1968). *Identity: youth and crisis*. London: Faber & Faber.
- Faderman, L. (1985). *Surpassing the Love of Men*. London: Women's Press.
- FO (2002). *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere*. Oslo: Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere.
- Giertsen, M., & Anderssen, N. (2007). Time period and lesbian identity events: A comparison of Norwegian lesbians across 1986 and 2005. *Journal of Sex Research*, 44(4), 328-339.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. On the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Grønningsæter, A. B., & Nuland, B. R. (2008). *Diskriminering av lesbiske, homofile og bifile og av hivpositive. En litteraturgjennomgang*. Oslo: Fafo.
- Hegna, K., Kristiansen, H. W., & Moseng, B. U. (1999). *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hellesund, T. (2008). *Identitet på liv og død*. Oslo: Spartacus.
- Hicks, S., & Watson, K. (2003). Desire Lines: 'Queering' Health and Social Welfare' *Sociological Research Online*, vol. 8, no. 1. Lastet ned 21. oktober 2009 fra <http://www.socresonline.org.uk/8/1/hicks.html>

- Hutchinson, G. S. & Oltedal, S. (2003). *Modeller i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- IFSW (2004). *Ethics in Social Work, statement of principles*. Bern: International Federation of Social Workers and International Association of Schools of Social Work.
- Jensen, T. (2005). Kulturanalytisk tilnærming i sosialt arbeid. I: S. Oltedal (Red.) *Kritisk sosialt arbeid. Å analysere i lys av teori og erfaringer* (136-153). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Kunnskapsdepartementet (2008). *Regjeringens handlingsplan for bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner*. Brev til Universitet, vitenskapelige høyskoler og høyskoler, 24.10.2008.
- Lützen, K. (1987). *Hva hjertet begjærer. Kvinnens kjærlighet til kvinner 1825-1985*. Oslo: Cappelen.
- McIntosh, Mary (1968). The homosexual role. *Social Problems*, 16(2), 182-192. I: K. Plummer (Ed.) *The Making of the Modern Homosexual* (30-44). London: Hutchinson.
- Moe, S. (2000). Innledning: Konstruktivisme og sosialt arbeid. I S. Moe (Red.) *Konstruktivisme og sosialt arbeid: Tidvise Skrifter. Samfunn og helse. no. 37*. Høgskolen i Stavanger.
- McPhail, B. A. (2004). Questioning Gender and Sexuality binaries: What Queer Theorists, Transgender individuals, and Sex Researchers Can Teach Social Work. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 17(1), 3-21.
- Morrow, D. F. (2004). Social Work practice with Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender Adolescents. *Families in Society: The journal of contemporary social services*, 85(1), 91-99.
- Morrow, D. F., & Messinger L. (Eds.) (2006). *Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work practice: Working with Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender people*. New York: Colombia University Press.
- Mühleisen, W. & Røthing, Å. (2009). *Norske seksualiteter*. Oslo: Cappelen.
- Nardi, P. M., & Schneider B. E. (Ed.) (1998). *Social perspectives in Lesbian and Gay Studies. A Reader*. London: Routledge.
- Namaste, K. (1996). The Politics of Inside/Out: Queer Theory, Poststructuralism, and a Sociological Approach to Sexuality. I S. Seidman (Ed.), *Queer Theory/Sociology*, (194-212). Oxford: Blackwell.
- Ohnstad, A. (2009). *Lesbiske identiteter: skeive bevegelser*. Avhandling, ph.d. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo
- Ohnstad, A., & Malterud, K. (Red.) (2006). *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta*. Oslo: Samlaget.
- Oltedal, S. (2005). Sentrale utfordringer på veg mot kritisk sosialt arbeid. I: S. Oltedal (Red.) *Kritisk sosialt arbeid. Å analysere i lys av teori og erfaringer* (260-277). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Parton, N. & Marshall, W. (1998). Postmodernism and discourse approaches to social work, I Adams, R., Dominelli, L. & Payne, M. (Ed.) (1998). *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. New York: Palgrave.
- Pedersen, W. (2005). *Nye seksualiteter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Plummer, K. (1981). Building a sociology of homosexuality. I: K. Plummer (Ed.) *The Making of the Modern Homosexual* (17-29). London: Hutchinson.
- Plummer, K. (1981). Homosexual categories: some research problems in the labelling perspective of homosexuality. I: K. Plummer (Ed.) *The Making of the Modern Homosexual* (76-111). London: Hutchinson.
- Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory*. London: Macmillan Press Ltd.
- Prøitz, A. (2006). Er kunnskap undervurdert i terapi med lesbiske? I: A. Ohnstad & K. Malterud (Red.). *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (170-

- 181). Oslo: Samlaget.
- Richardson, D., & Seidman, S. (2002). *Handbook of Lesbian & Gay Studies*. London: Sage Publ.
- Røthing, Å. (2008). Heteronormativity and homotolerance in Norwegian classrooms. *Gender and Education*, 20(3), 253-266.
- Røthing, Å. (2007). Homonegativisme og homofobi i klasserommet. Marginaliserte maskuliniteter, disiplinerende jenter og rådville lærere. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 7(1), 27-51.
- Savin-Williams, R. C. (2005). *The New Gay Teenager*. Cambridge: Harvard University Press.
- Seidman, S. (2004). *Beyond The Closet. The Transformation of Gay and Lesbian Life*. New York: Routledge.
- Seidman, S. (1997). *Difference troubles. Queering social theory and sexual politics*. New York: Cambridge University Press.
- Seidman, S. (1996). Introduction. I S. Seidman (Ed.), *Queer Theory/Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Seidman, S. (2003). *The Social Construction of Sexuality*. New York: W.W. Norton & Company.
- Seidman, S. (Ed.), *Queer Theory/Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Simon, J. H., & Gagnon, W. (1973). *Sexual conduct: the social sources of human sexuality*. Chicago: Aldine Pub.
- Slettebø, T. (2000). Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk Sosialt arbeid* (2,) 75-85.
- Stein, A., & Plummer, K. (1996). "I Can't Even Think Straight": "Queer" Theory and the Missing Sexual Revolution in Sociology. I: S. Seidman (Ed.), *Queer Theory/Sociology* (129-144). Oxford: Blackwell.
- Tanner, D. (1978). *The Lesbian Couple*. Toronto: Lexington Books.
- Utdannings- og forskningsdepartementet (2002). *Homofili som tema i universitet- og høgskoleutdanninger*. Brev til Universitet, statlige og private høyskoler med lærer- og helse- og sosialfagutdanning, 20.09.2002.
- Van Voorhis, R., & Wagner, M. (2002). Among the missing: Content on lesbian and gay people in social work journals. *Social Work*, 47(4), 345-354.
- Van Wormer, C., Wells, J., & Boes, M. (2000). *Social Work With Gays, Lesbians and Bisexuals: A Strengths Perspective*. Boston: Allyn & Bacon.
- Weeks, J. (1985). *Sexuality and it's discontents*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Weeks, J. (1981). Discourse, desire and sexual deviance. I: K. Plummer (Ed.). *The Making of the Modern Homosexual* (76-111). London: Hutchinson.
- Weeks, J., Holland, J., & Waites, M. (2003). *Sexualities and Society*. Cambridge: Polity Press.
- Weeks, J. (2003). *Sexuality*. London: Routledge.
- Wilton, T. (2000). *Sexuality in Health and Social Care*. Philadelphia: Open University Press.

## KONTAKTINFORMASJON

Merethe Giertsen  
Høgskolen i Finnmark  
Institutt for sosialarbeiderutdanninger  
E-post: [Merethe.Giertsen@hifm.no](mailto:Merethe.Giertsen@hifm.no)  
Telefon: 78450381/90693020

Aud Kirsten Innjord  
Høgskolen i Finnmark  
Institutt for sosialarbeiderutdanninger  
E-post: [Aud.Innjord@hifm.no](mailto:Aud.Innjord@hifm.no)  
Telefon: 78450382/91127769



## **Bibliotek- og informasjonsvitenskap**

Skrevet av Malene Gundersen

“Scratch the surface of most coming-out narratives and you find a story of literacy, about someone reading between the lines of the culture’s texts in search of some scraps that may speak to her or his desires.” (Linné, 2003, s. 669)

“These are the words which taught me who and what I was, which frightened and comforted me, which gave me my own life’s work.” (Lynch, 2000, s. 6)

Alle har lovfestet rett til å oppsøke biblioteket for å finne den informasjonen de ønsker. Dette setter bibliotekaren i den posisjon at man treffer mange mennesker på forskjellige plasser i livet. Informasjonsbehovet vil variere fra bruker til bruker. Nivået på ettersøkt informasjon vil variere fra bruker til bruker. Åpenheten fra brukernes side når det gjelder hva de ønsker å vite, vil også variere. Hver person har sine behov. Som bibliotekarer må vi være beredt på å møte alle med et åpent sinn og gjøre vårt beste for å legge til rette for brukeren. Både gjennom referansearbeidet vårt, samlingsutviklingen og i interaksjonen med brukeren.

Gjennom studietiden kan mange serviceyrker dra nytte av å se nærmere på de forskjellige brukergruppene og reflektere over hvordan forskjellige karakteristiske varierer mellom gruppene. Bibliotekaryrket er selvfølgelig intet unntak og når det gjelder den homofile brukergruppen har biblioteket gjennom årene hatt en helt spesiell plassering i manges personlige utvikling.

### **Møtet med biblioteket**

Det å søke etter informasjon har med tiden blitt mer og mer synonymt med å søke på Internett. Noe som igjen for mange har blitt tilnærmelesvis ensbetydende med å gå til Google. Etter få tastetrykk listes tusenvis av treff opp etter hverandre i løpet av 0,28 sekunder. Kvaliteten på treffene er varierende og mengden nærmere uoverskuelig. På tross av, eller kanskje på grunn av, utallige muligheter og lenker, innehar biblioteket enda en viktig funksjon som leverandør av viten og kunnskap. Og takket være teknologien er det ikke lenger nødvendig å pløye gjennom en kortkatalog i håp om å kunne tolke titler korrekt og finne den ønskede boken.

“It’s hard to reconstruct that literary cruising process. My tools were few and crude. There was the obvious one: the card catalogue, though it yielded little enough.” (Lynch, 2000, s. 7)

Når en tankefull jente på 15 år vil finne ut om hun kanskje er lesbisk, er det ikke nødvendigvis skolebiblioteket fylt med alle vennene eller dataen hjemme blant foreldre og snokende brødre, hun føler som det tryggeste stedet å begynne. Når en troende mann på 30 år har en kraftig mistanke til hvorfor samboerskapet med kvinnen han lever med ikke fungerer, er det mulig han føler dataen i stuen ikke er det ideelle stedet å bekrefte mistanken. I begge tilfellene gjelder det, at biblioteket er en så etablert institusjon i samfunnet at man ikke trenger tenke

lenge over hvor et svar er å finne. Og står man først med avslått mobil mellom de mange hyllemeterne med litteratur, ligger det en forventning om at man finner svaret man søker – for det er ikke støv som preger bøkene i hyllene, det er bruk. For enkeltmennesker i en kanskje sårbar livssituasjon kan biblioteket gjøre en forskjell.

“Foucault suggests that the individual is always scavenging pages from the past and pasting them together to create her or his ostensibly new and unique self.” (Linné, 2003, s. 670)

Hvis erkjennelsen om at man er homofil begynner å svirre i hodet, vil mange velge selv å håndtere informasjonsgjenfinningen på biblioteket. Hvor åpent ”kollektivt sinn” samfunnet enn påstår å ha, er det ikke ensbetydende med at det er en enkel sak å gå til en bibliotekar og ytre et ønske om en bok med temaet homofili. Her har bibliotekaren en viktig rolle i kunnskapsorganiseringen, både som katalogisator og når det gjelder klassifiseringen. Faglitteraturen må være enkel å finne igjen og få korrekt, presis hyllesignatur. Også med katalogiseringen og tildeling av emneord til skjønnlitterære verker har vi en viktig jobb. Selvsagt er faglitteraturens skildringer av historiske hendelser som forfølgelsen av homofile under andre verdenskrig og utviklingen av kirkens forhold til homofile interessante aspekter av homohistorien, men når man søker identifisering er det ofte i skjønnlitteraturen denne finnes. Det er derfor naturlig å søke i bibliotekets bokbase i håp om å få treff på et skjønnlitterært verk med en problemstilling man kan relatere seg til. Noen tiltak har blitt iverksatt for å hjelpe brukere til å finne boken de gjerne vil lese. Ønskebok er et slikt tiltak. En søketjeneste rettet mot ungdom og unge voksne for å hjelpe dem finne sin egen ønskebok, lydbok eller film. Her kan man blant annet klikke seg frem til om boken skal være morsom, jordnær, tradisjonell, kort eller om hovedpersonen skal være homofil.<sup>50</sup>

I de tilfellene hvor brukeren ikke finner ønsket litteratur selv, kan han eller hun se seg nødsaget til å kontakte bibliotekaren. Dette første møtet med den menneskelige biten av biblioteket gjør ofte et stort inntrykk på brukeren, som sitatet under påpeker.

“What kind of service do customers want when they approach an employee in a library? First, they want an answer or solution to their problem. Then, they want to leave the library feeling good about the interaction they have had with the individual who helped them. It is that simple. A higher standard of quality service enhances the perception held by the customer. It is the attitude of the first person the customer meets that will influence his perception about the library and its services. Satisfied customers return for more services.”  
(Leonicio, 2001, s. 57)

Det er selvfølgelig i bibliotekets interesse å ha tilbakevendende brukere. Derfor må man være bevisst flere ting når man møter brukeren. Heteronormativitet (se eget kapittel s. 7–) kan være en blokkering for et godt referanseintervju. Legger man tidlig ut med et heteronormativt utsagn, kan det være nok til å gjøre en person som er på en vanskelig plass i livet ubekvem. I verste tilfelle kan brukeren ha opplevd møtet med bibliotekaren som en hindring mot å komme tilbake til biblioteket. Selv om det ikke medfører samme sosiale stigmatisering i dag å stå frem som homofil som det har gjort før og mye har blitt enklere, er det en høyst personlig

<sup>50</sup> Se ønskebok.no [lesedato 26. november 2008]

prosess å komme ut av skapet. Så om sitatet herunder kanskje virker vel dystert, er det å innvie seg selv i en ny gruppe ikke nødvendigvis en enkel sak.

“[...] what happens when a social group is so effectively silenced and isolated that each prospective member must to some extent initiate her- or himself into the group.”  
(Linné, 2003, s. 669)

For de fleste er det en lang prosess å erkjenne sin egen homoseksualitet (se s. 7–) og mange kommer først frem til det i voksen alder. Desto viktigere blir det å møte brukerne med et åpent sinn, for en av flere grunner til at noen først erkjenner det senere i livet, er at de føler det å være homofil er tett knyttet til skam eller andre negative assosiasjoner. Bibliotekarens rolle som åpen og fri for fordommer blir dermed viktigere enn i mange andre situasjoner. La brukeren styre referanseintervjuet, still åpne spørsmål og gi brukeren tid til å formulere sitt informasjonsbehov.

## Bibliotekets plass i samfunnet

Tidlig i utdanningen innen bibliotekar- og informasjonsvitenskap gjøres studentene klar over lovverket som legger rammene for dagens bibliotekdrift. Kort sagt skal folkebibliotekene stille allsidig og aktuelt materiale av god kvalitet til rådighet for alle som bor i landet. Her finnes ingen unntak.

### § 1. Målsetting

Folkebibliotekene skal ha til oppgave å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet gjennom informasjonsformidling og ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet.

Det enkelte bibliotek skal i sine tilbud til barn og voksne legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet. Virksomheten skal være utadrettet, og tilbudene skal gjøres kjent.<sup>51</sup>

Videre sier Stortingsmelding nr. 22 at: ”Biblioteket er tufta på prinsippet om at einskildmennesket skal ha tilgjenge til turvande materiale når behovet melder seg.” (Kulturdepartementet, 1999, s. 68) Dette utsagnet blir utdypet senere i samme Stortingsmelding med å påpeke folkebibliotekets ansvar for å skaffe dagsaktuelt informasjonsmateriale og litteratur i samsvar med det behov brukerne melder. Videre nevnes at et brukerorientert bibliotek innebærer at biblioteket speiler det behovet brukerne har. (Kulturdepartementet, 1999, s. 77) Av dette kan det utledes at biblioteket har et ansvar for å legge til rette for at også homofile brukere finner akkurat den aktuelle informasjonen eller litteraturen som vil kunne dekke deres behov.

Det har gjennom årene blitt mer og mer tydelig at biblioteket er til for brukeren, ikke for bibliotekaren. Noe som også The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) og United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) legger vekt på i deres folkebibliotekmanifest ved å fremheve at frihet, fremgang og utvikling ikke bare i samfunnet, men også for den enkelte, er grunnleggende menneskelige verdier, som kun kan oppnås når opplyste borgere får utøve sine demokratiske rettigheter og delta aktivt i samfunnet. Bak dette står bibliotekene som innfallsporter med deres tilgang til

<sup>51</sup> (Folkebibliotekloven, 1985) Lokalisert 20. november 2008 på Verdensveven: <http://www.lovdatab.no/all/hl-19851220-108.html>

kunnskap, tenkning, kultur og informasjon – selve grunnlaget for livslang læring og utviklingen av den enkelte og grupper i samfunnet. (IFLA, 1994)<sup>52</sup> Brukeren er i sentrum.

Nettopp spørsmålet om bibliotekets rolle vedrørende informasjonsfrihet er et aspekt som til stadighet dukker opp i den offentlige debatten. Det er bibliotekarens oppgave å legge informasjon, kunnskap og litteratur til rette på en sånn måte at det blir lett tilgjengelig for brukeren. Ytringsfriheten er en frihet som settes høyt og er en viktig komponent i et demokrati. Det må være en konstant årvåkenhet om dette for at ikke sensur skal bedrives verken bevisst eller ubevisst. Biblioteket har et ansvar for å fange opp litteratur som ikke ville vært enkelt for brukerne å få tak i utenom biblioteket. For å fremme den intellektuelle frihet erklærte Norsk Bibliotekforening 7. september 2002 sin fulle støtte til IFLAs *The Glasgow Declaration on Libraries, Information Services and Intellectual Freedom* som spesifikt sier blant annet at det ikke må diskrimineres på bakgrunn av seksuell legning. Herunder vises et utdrag fra Glasgow-erklæringen:

**IFLA affirms that:**

- Libraries and information services provide access to information, ideas and works of imagination in any medium and regardless of frontiers. They serve as gateways to knowledge, thought and culture, offering essential support for independent decision-making, cultural development, research and lifelong learning by both individuals and groups.
- Libraries and information services contribute to the development and maintenance of intellectual freedom and help to safeguard democratic values and universal civil rights. Consequently, they are committed to offering their clients access to relevant resources and services without restriction and to opposing any form of censorship.
- Libraries and information services shall acquire, preserve and make available the widest variety of materials, reflecting the plurality and diversity of society. The selection and availability of library materials and services shall be governed by professional considerations and not by political, moral and religious views.
- Libraries and information services shall make materials, facilities and services equally accessible to all users. There shall be no discrimination for any reason including race, national or ethnic origin, gender or sexual preference, age, disability, religion, or political beliefs.
- Libraries and information services shall protect each user's right to privacy and confidentiality with respect to information sought or received and resources consulted, borrowed, acquired or transmitted.

(IFLA/FAIFE, 2002)<sup>53</sup>

Som vi ser over er det opp til biblioteket å finne frem til, tilgjengeliggjøre og ta vare på et variert utvalg av stoff som speiler samfunnets mangfold. Dette skal gjøres tilgjengelig uten å diskriminere på bakgrunn av blant annet rase, kjønn, alder, religion eller seksuell legning.

<sup>52</sup> Tilgjengelig fra URL: <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/norw.htm> [Lastet ned 16. november 2008].

<sup>53</sup> Tilgjengelig fra URL: <http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/gldeclar-e.html> [Lastet ned 15. november 2008].



## Litteraturen

“Queer fictional characters are the first gays many young people come to ”know” and they serve as important role models and as guides to new worlds.” (Linné, 2003, s. 670)

En gruppe i samfunnet som i stor grad har hatt glede av det litteraturen har å tilby er de homofile. Som alle andre har homofile trengt en oppskrift på noe, de har lånt bøker for å lære seg å mekke på bilen hjemme i garasjen, de har måttet se i like mange bøker som alle andre for å kunne skille mellom giftige og ikke giftige sopper. Men få heterofile har bevisst oppsøkt litteraturen for å finne bekreftelse på at de er heterofile. Det å være heterofil innebærer ikke nødvendigvis noen stor personlig erkjennelse i dagens heteronormative samfunn. Derutover finner langt størstedelen av befolkningen uten problemer skjønnlitterære verk med en hovedperson de kan identifisere seg med. Er en heterofil på jakt etter identifisering og tilfeldigvis får tak i en bok med en homofil hovedperson, er det bare å legge boken fra seg igjen. Det er ikke fullt så enkelt for en homofil å plukke opp en bok og umiddelbart finne identifiseringen. Grundigere søking må ofte til før man treffer på rett bok. Men finner man først boken med personen man kjenner seg selv igjen i kan det være til stor hjelp for den homofile som holder på å bygge sin egen identitet.

”Ei intervjuundersøking i Sverige konkluderer mellom anna med at for somme ungdommar går kome-ut-prosessen relativt smertefritt, medan han for andre resulterer i kriser og til og med sjølvmondsforsøk. Nokre av dei fortel i intervjuet om ein relativt enkel aksept av eigen homofili, der mellom anna litteratur om temaet hadde hjelpt dei til å forstå fenomenet og til å kjenne seg att.”  
(BFD, 2001, s. 45)

Det er mange steder å lete etter informasjon. Alt fra artikler i ukeblader om de personlige opplevelsene til kjendiser som har kommet ut av skapet, brosjyrer fra Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner, skjønnlitterære bøker enten om eller av homofile, faglitterære bøker om ungdommens seksualitet og utvikling til avisartikler om nye studier gjort innen seksualitet. Her er mye bra å hente som kan støtte den homofile på et muligvis usikkert punkt i livet, men også mye som kan øke følelsen av skam noen kanskje går med. For selv i dag finner vi med jevne mellomrom avisartikler om det å overvinne sin homofile legning ved hjelp av enten aversjonsterapi eller bønn med veiledning fra Exodus-organisasjonen, (Ergo & Omdal, 1999)<sup>54</sup> eller artikler om at Vatikanet skal innføre psykologiske tester ved prestestudiet for å luke ut homofile ettersom dette avviket hindrer dem i å utføre arbeidet skikkelig. (NTB, 2008)<sup>55</sup> Vi finner bøker som *Verd å vente på – en ressursbok om ungdom og sex* (Benestad, 2004) av Øivind Benestad (redaktør for bladene *Homofili og kristen tro* og *Kjønnsnøytral ekteskapslov? Nei takk!*) som ikke nevner homofili med et ord.

Det sees ofte i skjønnlitteraturen at den homofile har blitt fremstilt som for eksempel svakelig, morder eller klovn. I tillegg blir den homofile hovedpersonen ofte utsatt for fysiske overgrep, institusjonalisering, mord eller selvmord fra forfatterens side. Det er tenkelig det ikke er i alle

<sup>54</sup> Tilgjengelig fra URL: <http://www.dagbladet.no/nyheter/1999/01/24/155930.html> [Lesedato 21. november 2008]

<sup>55</sup> Tilgjengelig på URL: <http://www.dagbladet.no/art/utenriks/paven/3591147/> [lesedato 21. november 2008]

tilfeller det er ment som en direkte straff for hovedpersonens seksualitet, men ofte går den homofile en dyster fremtid i møte. Allikevel leses også denne mørkere litteraturen av homofile, såfremt annet ikke finnes. For mange gjelder det, at å finne refleksjonen av seg selv, av den legning man holder på å avdekke hos seg selv, er det viktigste. Selv om det blir skildret gjennom en karakter man ikke finner noen identifisering i, er det bedre enn ingen skildring i det hele tatt. (Linné, 2003)

“It’s mind-boggling that in the face of such scarcity of gay imagery then how even the most negative reflection of myself sufficed to provide a certain solace. [...] Gay characters are often portrayed as either dangerous killers or ineffectual clowns.”  
(Linné, 2003, s. 673)

Selvfølgelig er det mest ønskelig å finne bøker med hovedpersoner man identifiserer seg med som i tillegg har en lykkelig slutt. Men dette er ikke alltid en enkel oppgave. Det har blitt enklere å finne referanser til skjønnlitterære verk på Internett for deretter å gå på biblioteket og se etter bøkene. Men gjør man i november 2008 et søk i Deichmanske biblioteks katalog på emnet ”Homofili – fortellinger” innen skjønnlitteratur for voksne får man treff på totalt 64 bøker. Høyst sannsynlig er dette antallet ikke dekkende for de bøkene som homofile kunne vært interessert i å lese. Da blir man overlatt til å gjøre alternative søkinger i bibliotekskatalogen eller gå løs på hyllene og prøve å tolke titler som kanskje kan handle om det man er på jakt etter, hvis ikke man benytter seg av bibliotekaren.

“I found poets, Charlotte Mew and H. D., for example, before the gay scholars had at them. I could have taught a course in gay lit. by the time I hit college. [...] Identifying variant books was as subtle, frustrating, and exciting a process as spotting lesbians on the street. Success depended on a vigilant desperation. I *had* to find reflections of myself to be assured that I was a valuable human being and not alone in the world.”  
(Lynch, 2000, s. 6)

## Samlingsutvikling

Som tidligere nevnt sier Lov om folkebibliotek tydelig at biblioteket skal legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet. Stortingsmelding nr 22 understreker at biblioteket må speile brukerne og deres behov. Vi skal altså som bibliotekarer bygge opp en bred samling som speiler de mennesker som skal bruke den. Og ikke minst er det vår rolle å organisere samlingen så det går an for brukerne å finne frem – både med og uten hjelp fra en bibliotekar.

“Thus, when I was offered books to read about lesbians and by lesbians (I was sixteen or seventeen), I could not get enough of them. A woman I worked with loaned me many stacks of books. [...] I was extremely grateful to the loaner of the books.” (Linné, 2003, s. 684)

Bibliotekarens rolle er å sikre tilgang til det materialet brukeren ønsker. I dette ligger det en forpliktelse om å ha et variert tilbud ettersom behovene vil variere fra bruker til bruker. En

potensiell fallgrube oppstår i dette tilfellet når bibliotekaren skal vurdere materialet ut fra kvalitet. Det er ikke nødvendigvis langt fra dette til å sensurere materialet. Et eksempel på dette kan være en diskusjon som foregikk blant annet på en bibliotekfaglig e-postliste, BibliotekNorge i 2003. Diskusjonen dreide seg om hvorvidt skolebibliotek burde gjøre Blikk tilgjengelig for studentene. Argumentene mot var både at man ikke hadde plass og at stoffet bladet inneholdt ikke var bra nok, samt at bladet var for kontroversielt. Disse begrunnelsene resulterte i at mange skolebibliotekarer returnerte bladet. Saken ble tatt opp både i spørretimen på Stortinget og i NRKs P3. Etter oppmerksomheten skrev departementet et rundskriv til fylkeskommunene om at informasjonen som Blikk representerer ikke skal siles fra.<sup>56</sup>

”Selv ble jeg i sin tid bedt om å stryke setningen ”anbefales alle skolebibliotek” i en omtale til Bok og bibliotek om den informative og totalt uskyldige boken ”Ungdom og samliv”. Vi har hatt debatt om Frk. Detektivs plass i bibliotekene og om Internett var fordervende for barn. Men nå trodde jeg virkelig at verden var gått fremover!”<sup>57</sup>

”I opplæringslova § 9-2 heiter det at elevane skal ha tilgang til skolebibliotek. Biblioteka skal utstyrast i pakt med læreplanane som elevane arbeider etter. Det er derfor ein føresetnad at skolebiblioteka kjøper inn litteratur der homofili på ulikt vis blir teke opp.”  
(BFD, 2001, s. 59)

Det finnes mange små bibliotek rundt om i landet. Plassen er begrenset, budsjettet er ikke stort og det er muligvis kun én bibliotekar. Det kan være mange grunner til at man ikke har mulighet for å utvikle samlingen i så stor grad som man kunne ønske seg, men rollen vi har påtatt oss medfører at vi må sikre allsidigheten – også selv om ingen av brukerne har spurt eksplisitt etter den. Mye har forandret seg gjennom de siste årtiene og et av fremskrittene er at all litteraturen i dag står fremme – eller bør stå fremme, som loven foreskriver.

På 40- og 50-tallet ble homofile bibliotekarer effektivt utrenska fra Library of Congress (LC) i USA. Grunnen til dette var frykt for at kommunistene skulle utpresse dem på bakgrunn av deres seksualitet og dermed ville de homofile utgjøre en sikkerhetsrisiko. En bibliotekar ved LC kom i den forbindelse med uttalelsen om at ingen ”Communists or cocksuckers” skulle få lov å jobbe ved biblioteket. Denne meningen var almen akseptert i USA og ansatte måtte avlegge en ”lojalitets-ed” for å få fortsette i jobben. (Carmichael Jr., 1998)<sup>58</sup> Det var i følge også sånn at litteraturen om emnet heller ikke var enkel å få tak i frem til 1973, hvor homofili ikke lengre ble klassifisert som en mental sykdom. I mange mindre amerikanske biblioteker måtte brukerne få spesiell tillatelse fra bibliotekaren for å lese bøker som Radclyffe Halls *The Well of Loneliness* (1928) eller Gore Vidals *The City and the Pillar* (1948). (Carmichael Jr., 1998) Nå til dags står bøkene til disposisjon på hyllene for brukeren. Man trenger ikke lengre spørre bibliotekaren om tillatelse til å lese en bok eller et tidsskrift, det skal finnes på hyllen.

<sup>56</sup> Diskusjon på e-postlisten BibliotekNorge. Se trådene: Bladet ”Blikk” og skolebibliotekarer (tilgjengelig på URL: <https://www.nb.no/cgi-bin/wa?S2=BIBLIOTEKNORGE&L=BIBLIOTEKNORGE&q=&s=BLADET+%22BLIKK%22+OG+SKOLEBIBLIOTEKARER&f=&a=&b=> [lesedato 19. november 2008]) samt Bibliotek, informasjonstjenester [...] (tilgjengelig på URL: <https://www.nb.no/cgi-bin/wa?S2=BIBLIOTEKNORGE&L=BIBLIOTEKNORGE&q=&s=bibliotek+informasjonstjenester&f=&a=&b=> [lesedato 19. november 2008])

<sup>57</sup> Ibid

<sup>58</sup> Tilgjengelig fra URL: <http://www.ifla.org/IV/ifla64/002-138e.htm> [Lesedato 20. november 2008].

I tillegg byr vårt varierte samfunn på en god sjanse for at det jobber en homofil på biblioteket, som kan konsulteres når det gjelder innkjøp av litteratur med homofili som tema. Kjenner man som bibliotekar ikke til litteratur med homofili som emne eller noen man kan spørre til råds er det mange steder man kan henvende seg for å få hjelp til å utvide samlingen. Man kan henvende seg til eventuelle nettverk i samfunnet, foreninger som Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner eller søke på Internett. Mange organisasjoner og grupper har lagd bibliografier over litteratur med homofili som tema. Samlingsutviklingen med tanke på spesielle brukergrupper må være en viktig prioritering i et bibliotek. Det å være homofil er for noen stadig forbundet med skam, derfor er det viktig å finne god litteratur som kan hjelpe en på vei med den personlige utviklingen og gjøre dette tilgjengelig og gjenfinnbart på biblioteket.

## Eksempler på hvordan temaet kan trekkes inn i de enkelte fag

Ser man nærmere på Studieplan for bachelorstudium i Bibliotek- og informasjonsvitenskap, er det flere innfallsvinkler til hvordan homofili kan tas opp i undervisningen. Ikke nødvendigvis som enkeltstående emner i fagene, men som en integrert del av forløpet. Gjennom avsnittet så langt har flere tekster som kan tas med i undervisningen blitt presentert, i tillegg har flere av aspektene vi har vært innom gode egenskaper for å bli diskutert i plenum i de forskjellige fagene. I dette avsnittet skal vi se på noen måter for hvordan dette kan gjøres jevnført med studieplanen.

*”Bibliotek- og informasjonsvitenskap gir en bred innføring i organisering, gjenfinning og formidling av ulike medieformer og tekster. Brukeraspektet står sentralt.”*<sup>59</sup> (s. 3)

Innen bibliotek- og informasjonsvitenskap står brukeren sentralt. Dette bør selvfølgelig reflekteres i undervisningen. Man kan her legge vekt på aspekter som hvordan bibliotekaren møter den mulig homofile brukeren i referanseintervjuet, hvilke forventninger brukere kan ha når de kommer til biblioteket eller hvordan man kan tilby bibliotekets tjenester på en måte som gjør at brukeren finner naturlig frem til ønsket informasjon på en måte som oppleves behagelig og positiv for brukeren. Her kan også undervisningen i pedagogikk knyttes inn når det gjelder hvordan bibliotekaren kan fremstå som en trygg person for en bruker som selv er usikker.

Om emnegruppen Bibliotek og Samfunn står det blant annet i studieplanen:

*”Delemla tek opp biblioteket og bibliotekaren sine roller ut frå tre ulike perspektiv: (1) tilhøvet til brukar og samfunn. [...] Her vert det lagt vekt på å sjå på biblioteket, bibliotekarrolla og brukarar både i historisk og aktuelt perspektiv.”*<sup>60</sup> (s. 5)

*”Læring og læringsteori. Undervisningsmetoder veiledningsstrategier og veiledningsteknikker. [...] Bibliotekaren som veileder og pedagog.”*<sup>61</sup> (s. 9)

*”Ved å reflektere over bibliotekets rolle i samfunnet, skal studentene få en dypere forståelse for de utfordringer bibliotekene i dag står overfor.”*<sup>62</sup> (s. 14)

Her kan man se på hvilket forhold biblioteket og bibliotekaren har til brukeren. Bibliotekarens rolle i møtet med brukeren vil ikke forandres på tross av teknologi eller lignende. Enten er brukerne glade, triste, sjenerte, pågående, trøtte eller flørtete. Tjenester som Biblioteksvar.no gir mulighet for å sikre seg anonymitet, men ikke alle har muligheten for å bruke nettbaserte

---

<sup>59</sup> (HiO. JBI, 2008) Tilgjengelig på URL: <http://www.hio.no/content/download/88920/699449/version/1/file/Studieplan+for+bachelorstudium+i+bibliotek+og+informasjonsvitenskap+2008-2009.pdf> [lesedato 17. november 2008]

<sup>60</sup> (HiO. JBI, 2008)

<sup>61</sup> (HiO. JBI, 2008)

<sup>62</sup> (HiO. JBI, 2008)

tjenester. Kanskje det er spesielt viktig at bibliotekaren fremstår som tillitsvekkende og hjelpsom på biblioteker i mindre samfunn, hvor man ikke har de samme varierte tilbudene som de større byene tilbyr. Biblioteket blir da en desto viktigere del av det å finne identifisering og bekreftelse.

Det kan også trekkes inn hvordan bibliotekarens rolle har endret seg fra å være på biblioteket hovedsakelig for bøkenes skyld, mens det i dag bærer mer preg av å være til for brukerne. Tidligere var det opp til bibliotekaren som "bøkenes vakt" å vurdere hvem som fikk låne hva, mens dagens bibliotekar bør legge frem det aktuelle, allsidige materialet av god kvalitet som kan være av interesse for brukeren. I dag er det i mye større grad brukeren som er dommeren, ikke bibliotekaren.

I emnegruppen Bibliotek og Samfunn kan det også tas opp til drøfting hvordan man kan trekke inn forskjellige brukergrupper for å få hjelp til samlingsutviklingen. I tillegg til å få kunnskap til litteratur fra folk som har lest den, kan det være enda en måte å gjøre biblioteket til et samlingspunkt på.

Om emnegruppen Litteratur og Bruker står det blant annet i studieplanen:

*"Ein tek opp utviklinga av tekstpraksisar frå antikken til vår eiga tid, blant anna samanhengen mellom litteraturen sin funksjon og bruk i samfunnet. [...] og korleis normene for litterær kvalitet har endra seg."*<sup>63 (s. 6)</sup>

*"De skal kunne vurdere ulike typer teksters kvalitet og kunne argumentere for sin vurdering."*<sup>64 (s. 10)</sup>

*"De skal tilegne seg kunnskap om moderne litteratur i et skandinavisk perspektiv, bruke analyseredskaper og utvikle ferdigheter i litteraturformidling."*<sup>65 (s. 13)</sup>

Homofili og mer udefinerte forhold mellom personer av samme kjønn har forekommet hele veien opp gjennom tidene i litteraturhistorien og det finnes mange verk man kan dra inn i den sammenhengen. I tillegg kan man i undervisningen bevege seg inn på forholdene til forfatterne som har skrevet om homofili eller som selv var homofile. Et kjent eksempel kan være Oscar Wilde og rettssaken mot ham hvor også litteraturen hans ble brukt for å underbygge anklagene mot ham om hans homofili.

Personer går ofte til litteraturen når de lurer på noe om seg selv. Dette gjelder i stor grad også mange homofile. I denne sammenhengen kan det være relevant å trekke inn bruken av litteratur om og av homofile. Hva var mulighetene for å bruke litteraturen tidligere i forhold til i dag? Har det at homofili ikke lengre er et tabu og i mange tilfeller ikke knyttet til skam som før førte til en endring av kvaliteten på litteraturen? Det kan drøftes om kvalitetskravene blir høyere når det blir enklere å få tak i litteraturen. Hvis folk ikke får tak i annet enn bøker om homofile mordere finnes en viss grad av identifisering her, men jo mer man har å velge mellom dess høyere vil kravene bli. Da vil man ha "Happy endings", ikke tenåringsguttene som henger seg eller den lesbiske kvinnen som skjønner at kjærligheten til kvinner aldri må få se dagens lys og gifter seg med en mann. Når det gjelder å sikre tilgangen til litteratur for individets identifisering og selverkjennelse gjennom rollemodeller er det viktig å understreke bibliotekarens evne og plikt til å se forbi heteronormativitetens rammer.

Derutover kan man også ta opp bibliotekarens rolle som innkjøper av litteratur. Hvem er det som bestemmer hva som innehar god nok kvalitet til å bli stilt i bibliotekets hyller? Hvor går

---

<sup>63</sup> (HiO. JBI, 2008)

<sup>64</sup> (HiO. JBI, 2008)

<sup>65</sup> (HiO. JBI, 2008)

grensen mellom kvalitetssikring og sensur? Her kan med fordel debatten om bladet Blikk på skolebibliotek trekkes inn.

Faget Litteratur og Bruker tar også for seg utstillinger. Her kan man foreslå at noen lager utstillinger som retter seg mot spesielle brukergrupper, som for eksempel homofile.

Om emnegruppen Kunnskapsorganisering og Gjenfinning står det blant annet i studieplanen:

*”Emnegruppe Kunnskapsorganisering og attfinning: [...] Innholdet er i hovudsak knytt til desse temaområda: Brukarar og informasjonsbehova deira [...]”*<sup>66 (s. 7)</sup>

*”En del av innholdet er: Teorier og metoder for referansearbeid, kundebehandling, brukerkommunikasjon og kvalitetssikring.”*<sup>67 (s. 12)</sup>

*”Innhold: [...] Indeksering og gjenfinning av skjønnlitteratur, fotografier og multimedia.”*<sup>68 (s. 16)</sup>

Når det gjelder de mer praktiske fagene i denne emnegruppen som katalogisering og klassifisering kan en måte å dra inn homofili i undervisningen på være å katalogisere bøker om homofili eller av homofile forfattere samt å klassifisere faglitteratur om homofili. En naturlig vinkling med paralleller til eksempler fra matematikken hvor det ikke er Kari og Per, men Kristian og Per som deler tre epler.

En annen viktig del av bibliotekaryrket som gjennomgås i dette faget er kundebehandling og brukerkommunikasjon. Hvordan brukerne møtes på biblioteket betyr mye. Ikke bare for brukerens fortsatte anvendelse av biblioteket, men også tilgangen til informasjon brukeren trenger for å få den bekreftelsen vedkommende søker. Gjennom undervisningen kan det gjerne komme frem hvordan man møter folk som virker unnvikende, usikre, sjenerte og så videre. Å skape en trygg atmosfære er ikke nødvendigvis noe som er enkelt for alle studenter. Det kan ha stor effekt å ta dette opp i klassene. Både fordi studentene kan få mye ut av å høre på hverandres erfaringer, men også for å komme frem til gode måter å møte brukere på. Også i Kunnskapsorganisering og Gjenfinning kan informasjonsbehovene til de homofile brukerne bli dratt inn i undervisningen. Kildene til informasjon har for alle blitt endret i stor grad. Det kan derfor være lurt å se på de forskjellige kildene og medietypene og hva de tilbyr – alt fra magasiner til filmer, fra skjønnlitteratur til oppslagsverk.

Gjennom en utdanning i bibliotek- og informasjonsvitenskap er det mange muligheter til å trekke homofili og ikke minst de homofile brukerne og deres informasjonsbehov inn i undervisningen. Dette kan både gjøres ved å velge en tilnærming i form av emnet som et tema for eksempel innen litteraturhistorien, men også som en integrert del av undervisningen. Etter utdannelsen skal vi møte mange forskjellige folk med like forskjellige behov for informasjon. Det er vår oppgave å møte dem på en åpen og aksepterende måte samt å forsikre oss om at biblioteket fortsetter å være et sted hvor brukerne finner svar på spørsmålene de måtte ha.

## Litteratur

Her finnes referanser til materialet brukt i selve avsnittet og andre relevante tekster man kan benytte i undervisningen enten som opplysning eller som bakgrunn for diskusjoner i klassen.

- Linné, Robert (2003). Alternative textualities: media culture and the proto-queer. *Qualitative studies in education* 16(5):669-689.

---

<sup>66</sup> (HiO. JBI, 2008)

<sup>67</sup> (HiO. JBI, 2008)

<sup>68</sup> (HiO. JBI, 2008)

- Lynch, Lee (2000). Cruising the Libraries. I: Spurlin, William J. (ed.). Lesbian and Gay Studies and the Teaching of English: Positions, Pedagogies, and Cultural Politics (s. 3-13). Urbana: National Council of Teachers of English.
- Hald, O. H. (2001). Referansearbeid: Introduksjon til litteratur- og opplysningssøking (3. utg.). Oslo: Høgskolen i Oslo. Omfang 81 bl.
- Gatland, Jan Olav (2001). Homoseksualitet og norsk litteratur. I: Brantsæter, Eikvam, Kjær, Åmås (red.) Norsk homoforskning (s. 355-274). Oslo: Universitetsforlaget.
- Norge. Barne- og familiedepartementet. Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge. - (St.meld. nr 25. (2000-2001))
- Norge. Kulturdepartementet. Kjelder til kunnskap og oppleving : om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet.- (St.meld nr. 22. (1999-2000))
- IFLA. 1994. IFLA/UNESCOs manifest om folkebiblioteket. Tilgjengelig fra URL: <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/norw.htm> [Lastet ned 16. november 2008].
- IFLA/FAIFE. 2002. The Glasgow Declaration on Libraries, Information Services and Intellectual Freedom. Tilgjengelig fra URL: <http://www.ifla.org/faife/policy/iflastat/gldeclar-e.html> [Lastet ned 15. november 2008].
- Carmichael Jr., James V. (1998). Homosexuality and the United States Library. Paper presentert på 64th IFLA General Conference. Tilgjengelig fra URL: <http://www.ifla.org/IV/ifla64/002-138e.htm> [Lesedato 20. november 2008].
- Ergo, T. Og Omdal, L. J. (24. januar 1999) Lønning tror på homsekur. Dagbladet, tilgjengelig fra URL: <http://www.dagbladet.no/nyheter/1999/01/24/155930.html> [Lesedato 21. november 2008]
- NTB (30. oktober 2008). Vatikanet vil avsløre homofile med psykologiske tester. Dagbladet, tilgjengelig på URL: <http://www.dagbladet.no/art/utenriks/paven/3591147/> [lesedato 21. november 2008]
- Benestad, Ø (2004). Verd å vente på: en ressursbok om ungdom og sex. Oslo: Lunde.
- Leonicio, Maggie (2001). Going the Extra Mile: Customer Service with a Smile. The Reference Librarian. 17:51-63.
- Diskusjon på mailinglisten BibliotekNorge. Se trådene: Bladet ”Blikk” og skolebibliotekarer (tilgjengelig på URL: <https://www.nb.no/cgi-bin/wa?S2=BIBLIOTEKNORGE&L=BIBLIOTEKNORGE&q=&s=BLADET+%22BLIKK%22+OG+SKOLEBIBLIOTEKARER&f=&a=&b=> [lesedato 19. november 2008]) samt Bibliotek, informasjonstjenester [...] (tilgjengelig på URL: <https://www.nb.no/cgi-bin/wa?S2=BIBLIOTEKNORGE&L=BIBLIOTEKNORGE&q=&s=bibliotek+informasjonstjenester&f=&a=&b=> [lesedato 19. november 2008])
- [Folkebibliotekloven (1985)]. Lov om folkebibliotek. Lokalisert 20. november 2008 på Verdensveven: <http://www.lovddata.no/all/hl-19851220-108.html>
- HiO. Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag (2008). Studieplan for bachelorstudium i Bibliotek- og informasjonsvitenskap. Tilgjengelig på URL: <http://www.hio.no/content/download/88920/699449/version/1/file/Studieplan+for+bachelorstudium+i+bibliotek-+og+informasjonsvitenskap+2008-2009.pdf> [lesedato 17. november 2008]





## Del 4 Kommenterte lister over ressurser

(Her vil vi spesielt sterkt be om innspill til senere utgaver av dette heftet.)

### Liste over relevante noveller, romaner, dikt, tidsskrifter...

Noveller:

Romaner:

- Bergum, Eivor: Fløtepus ("Vi møter 18 år gamle Olav i den fasen mange homofile opplever som vanskeligst; nemlig når foreldre og verden for øvrig skal få vite hemmeligheten. Olav slites mellom den sterke forelskelsen og lykken med kjæresten Rasmus på den ene siden og frustrasjonene og grublingen på den andre." (Wegling s. 110))
- Brantenberg, Gerd: Opp alle jordens homofile
- Brantenberg, Gerd: Ved fergestedet og For alle vinder. Aschehoug 1985/9. ("Bøkene er andre og tredje bok i en serie på tre romaner, men begge kan godt leses alene. Vi følger hovedpersonen Inger, som finner ut at hun er lesbisk."<sup>69</sup>)
- Jansson, Tove: Det osynliga barnet. (Her "låter Tove Jansson lilla Ninni komma till muminfamiljen eftersom hon har blivit osynlig genom all den ironi och negativa kritikk som hon utsatts för. Den dam hon bodde hos tidigare hade överlämnat henne till Tuutikki (förebilden till den figuren är Toves livslånga sambo, Tuulikki), som vet att bästa stället för barnet att bli synligt igen är att hon får bo i Mumindalen."<sup>70</sup>)
- Laberg, Hans Petter: Biter av en historie. Cappelen 1996. ("Roman, særlig for jenter. En var og vakker og litt trist bok om å være forelsket."<sup>71</sup>)
- Lundborg, A. og Tollerup-Grkovic, M.: Malins mamma gifter sig med Lisa. "En bok som handler om hur lesbiska blir med barn och hur en sådan familj kan fungera i praktiken." (Östlund, 2006)
- Sjöström, B. og Öhrn, Å: Trollen på regnbågsbacken. "Trollen lever en bit ifrån en by och alla är rädda för dem. Men så kommer några barn dit och ser att trollen inte alls är farliga, bara annorlunda. Läderbögen som älskar att baka är bara en av de karaktärer som man lär känna i den här bilderboken." (Östlund, 2006)
- Trohaug, Ragnfrid: Okkupert kjærleik. Samlaget 2000.
- Vindland, Gudmund: Stjerneskudd
- Vindland, Gudmund: Villskudd

Dikt:

- Boye, Karin: Ja visst gör det ont
- Paul, Stephen C.: Livskilder: ord til ettertanke og vekst. Cappelen 1992.

Tidsskrifter:

- Blikk. (Se også blikk.no)

Fagbøker:

- Benum/Friis/Offerdal (red.): Vite for å forstå – 10 artikler om homoseksualitet og homofiles levekår i Norge i dag, Oslo 1997.
- Brandsæter, M. C. (red., m. fl.): Norsk homoforskning. Oslo 2001.

---

<sup>69</sup> Sitert fra Regnbuen 4/2002.

<sup>70</sup> Anders Birgander: Avvikande eller annorlunda, Tidsskrift för lärarutbildning, nr 1-2 2004 s. 49-60.

<sup>71</sup> Sitert fra Regnbuen 4/2002.

- Brantenberg, Gerd, m. fl: På sporet av den tapte lyst, 1986 (Bokas undertittel er: Kjærlighet mellom kvinner som litterært motiv. Forfatterne har gjennomgått et vell av nordisk litteratur fram til 1986 og funnet fram til utgivelser der kjærlighet mellom kvinner forekommer enten som bi- eller hovedtema. (Wegling s. 105))
- Braseth, H. G. og Urdal, A. (red.): Barfot. Oslo 2002. ("Unge homofile skriver om seg selv."<sup>72</sup>)
- Chepstow-Lusty, L.-A., B. U. Moseng, et al. (2008). GayKids - kule barn som også finnes. Oslo, Abstrakt forlag AS og Helseutvalget.
- Einarsen, O.F., Leer-Salvesen, P. og Moxnes, H: Skapt sånn: en håndsrekning til homofile og deres nærmeste. Land og folk 1982.
- Fairchild, B.: Nå som dere vet det. Oslo 1983.
- Gåsland, Anders: Alltid freidig. Gyldendal 1993. (Selvbiografi.)
- Hegna/Kristiansen/Moseng: Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn. Oslo 1999. (Nova-rapport 1/99.)
- Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge. Stortingsmelding nr. 25 (2000-2001)
- Moseng, B. U.: Lesbiskes psykiske helse. Oslo 2002. (Novarapport 4/02.)
- Myrbostad, P. B.: Når tausheten roper: en kristen homofil beretter. Oslo 2000.
- Myrbostad, Per Bjørner: Når tausheten roper: en kristen homofil beretter. Aschehoug 2000.
- Ryan, C. og Futterman, D.: Lesbian & gay youth. Care and counseling. New York 1998.
- Røthing, Å. and S. H. B. Svendsen (2009). Seksualitet i skolen - perspektiver på undervisning. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag.
- Silverstolpe, F.: Homosexualitet i tredje riket. "Om Nazitysklands övergrepp och mord på homosexuella." (Östlund, 2006)
- Solvang, Per: Annerledes.
- Voll, Jorunn: Du skal ikkje elske: lesbisk kjærleik i kristen-Noreg. Samlaget 1993. (Satt sammen av intervjuer med kvinner som er lesbiske og kristne.<sup>73</sup>)
- Wegling, M.: ...og ikke nok med det! Om å være homoseksuell og funksjonshemmet. Oslo 2001.
- Wegling, M.: Trine (hjerne) Marit – en bok om ungdom og (homo)seksualitet. Oslo 1997.

#### Artikler:

- Smestad, Bjørn: Fordomsfullt om homofili i lærebøkene. Morgenbladet 28/1-2005.

#### Sanger:

- Homophobia (Chumbawamba)
- Mannen på holdeplassen (Alf Prøysen)

Se også [skeivbok.no](http://skeivbok.no) for oversikter over relevante bøker og filmer. Og se referanselista i dette heftet for all litteratur som er vist til her.

### **Liste over relevante filmer**

#### Kortfilmer:

- Hjem til jul.

<sup>72</sup> Sitert fra Regnbuen 4/2002.

<sup>73</sup> Sitert fra Regnbuen 4/2002.

- Love never dies
  - Kysset som fikk snøen til å smelte
  - Mors lille Ole
  - Different
  - Reklame for Ungdomstelefonen, LLH. Finnes på DVD'en i Likestillingssenterets "Ungdom, film og kjønn: håndbok for lærere om likestilling"
- (Det er verdt å forsøke et søk på YouTube eller liknende tjenester for å se om disse filmene ligger der.)

#### Lange fiksjonsfilmer:

- Beautiful thing
- Brokeback Mountain. "Ennis och Jack möts en sommar vid bergen Brokeback Mountain. En kärlekshistoria som sträcker sig över 20 år mellan två män som tvingas dölja sin kärlek på grund av omgivningens intolerans." (Östlund, 2006)
- Du ska nog se att det går över. "Svensk film fra 2002. En dokumentär full av humor och svärta där tre tonorstjejer med hjälp av en videodagbok delar med sig av sin komma ut-process. Mycket sevärd, visar omgivningens reaktioner i början av 2000-talet." (Östlund, 2006)
- Fucking Åmål. "En ömsint skildring av två tonårstjejer som drömmer om ett annat liv på en annan plats och hittar kärleken i varandra." (Östlund, 2006)
- Patrik 1,5. Göran og Sven har blitt godkjente for adopsjon. Problemet er bare at ingen giverland aksepterer homofile foreldre. Men en dag åpner det seg en mulighet for å få adoptere et foreldreløst barn fra deres eget land, Patrik 1,5. Men når Patrik ankommer, viser han seg frem som noe helt annet enn de hadde trodd. Et kommategn har nemlig blitt plassert feil et sted i byråkratiet, og inn i parets hjem stiger en 15 årig homofob fyr – med en mer eller mindre kriminell fortid.
- Philadelphia
- Sebastian
- Väninnor. Dokumentärfilm som ger ett perspektiv på hur synen på homosexualitet förändrats i Sverige under de senaste årtiondena. Fem kvinnor i åldern 60-70 år berättar om sina liv som unga och lesbiska." (Östlund, 2006)

#### Dokumentarfilmer:

- BE – skitne, syndige meg.
- Jeg elsker hvem jeg vil
- Det er självklart (It's elementary) (Bestilles fra Svensk Filminstitut.) "En amerikansk film som tar upp varför det är viktigt att i skolan prata om homosexualitet med barn och ungdomar i olika åldrar. Genom att besöka olika klassrum får vi tips och idéer på hur man utifrån frågor och fördomar kan arbeta med frågor om homosexualitet. Filmen vänder sig till lärare, skolledare, elevvårdspersonal och andra vuxna med interesse för att utveckla arbetet med sex- och samlevnadsfrågor." (Östlund, 2006)
- Väninnor: berättelser från garderoben / av Cecilia Neant Falk & Nina Bergström ("Väninnor" är en svensk dokumentärfilm från 1996 om fem äldre svenska lesbiska kvinnor, som berättar om hur det var att komma ut som lesbisk för många år sedan. Det är en informativ och välgjord film, som visar en sällan filmatiserad årgång homon. Nina Bergström och Cecilia Neant-Falk har lyckats bra med att bidra med något helt annorlunda på gayfilmssidan.")<sup>74</sup>
- lesbisk i Kautokeino

<sup>74</sup> <http://www.anrell.nu/homo/film/vaninnor.html>

## **Liste over relevante fagpersoner/organisasjoner**

- Helseutvalget for bedre homohelse (<http://www.helseutvalget.no/>) er en organisasjon skal drive helsefremmende og forebyggende arbeid mot kvinner som har sex med kvinner og menn som har sex med menn. For å kunne utvikle gode strategier er det nødvendig med forskningsbasert kunnskap om homohelse. Helseutvalget er et ledende kompetansesenter i homohelse og skal arbeide aktivt for å generere forskningsbasert kunnskap om sammekjønnssekuelles livssituasjon og helse – enten på egenhånd eller i samarbeid med andre samarbeidspartnere innen forebygging og forskning. Helseutvalgets tilbud er landsdekkende.
- LLH ([www.llh.no](http://www.llh.no)) har en del informasjonsmateriell og god oversikt over hvem som har greie på hva i den norske homoverdenen. Har fylkeslag over det meste av Norge.
- Rosa kompetanse ([http://www.llh.no/Rosa\\_Kompetanse+Helse/](http://www.llh.no/Rosa_Kompetanse+Helse/)) Rosa kompetanse er et prosjekt som drives av LLH og finansieres av Helsedirektoratet. Målet med prosjektet er å hjelpe de ulike profesjonene i helsevesenet til å nærme seg temaet homofili på en måte som gjør at homofile og lesbiske kan være åpne i sitt møte med helsevesenet.
- Skeiv ungdom (<http://www.skeivungdom.no/>) er ungdomsorganisasjonen til LLH. De driver Homofiles ungdomstelefon og har også informasjonsgrupper som informerer på skoler, ungdomsklubber osv.

## **Liste over relevante lenker**

- [www.homo.se](http://www.homo.se)
- <http://skolenettet.ls.no/samliv/ressursbok/index.html>
- [www.homofili.no](http://www.homofili.no)
- [www.llh.no](http://www.llh.no)
- [home.hio.no/fhiohl/](http://home.hio.no/fhiohl/)
- [www.helseutvalget.no](http://www.helseutvalget.no)
- [www.hvaskjernå.no](http://www.hvaskjernå.no)
- [www.youchat.no](http://www.youchat.no)
- [www.gaykids.no](http://www.gaykids.no)

## Del 5 Antologi

Her gjengir vi ulike tekster som kan egne seg til bruk i undervisningen:

### ***Kjente homofile/bifile***

I ulike sammenhenger kan det være nyttig å kjenne til en del homofile eller bifile som studentene kan tenkes å kjenne eller som kan dukke opp i undervisningen. Derfor denne delen med kort informasjon om en del kjente homofile/bifile. Trenger du mer informasjon, er det stort sett lett tilgjengelig.

Bruksanvisning: Tanken er at hvis du for eksempel skal undervise om homoseksualitet og sangtekster kan det være greit å ha ei liste med homofile/bifile artister som et utgangspunkt.

Kom gjerne med innspill til framtidige utgaver av heftet.

### **Film**

Almodóvar, Pedro (1949) Spansk filmskaper  
Barrymore, Drew (1975) Amerikansk skuespiller  
Brando, Marlon (1924-2004) Amerikansk skuespiller  
Callow, Simon (1949) Engelsk skuespiller  
Carné, Marcel (1906-1996) Fransk filmskaper  
Chamberlain, Richard (1934) Amerikansk skuespiller  
Cocteau, Jean (1889-1963) Fransk forfatter, kunstner og filmskaper  
Dallesandro, Joe (1948) Amerikansk skuespiller  
Dean, James (1931-55) Amerikansk skuespiller  
Dietrich, Marlene (1901-92) Tysk skuespiller  
Eisenstein, Sergei (1898-1948) Sovjetisk filmregissør  
Elliott, Denholm (1922-92) Engelsk skuespiller  
Everett, Rupert (1959) Engelsk skuespiller  
Fassbinder, Rainer Werner (1945-1982) Tysk filmskaper  
Foster, Jodie (1962) Amerikansk skuespiller  
Garbo, Greta (1905-90) Svensk skuespiller  
Gielgud, John (1904-2000) Engelsk skuespiller  
Guinness, Alec (1914-2000) Britisk skuespiller  
Haynes, Todd (1961) Amerikansk filmskaper  
Holloman, Laurel (1971) Amerikansk skuespiller  
Ivory, James (1928) Amerikansk filmskaper  
Jarman, Derek (1942-94) Engelsk filmskaper  
Jolie, Angelina (1975) Amerikansk skuespiller  
Kaye, Gordon (1941) Engelsk skuespiller  
Laughton, Charles (1899-1962) Britisk skuespiller  
McKellen, Ian (1939) Britisk skuespiller  
Mineo, Sal (1939-76) Amerikansk skuespiller  
Murnau, F. W. (1888-1931) Tysk filmskaper  
Olivier, Laurence (1907-89) Britisk skuespiller  
Pasolini, Pier Paolo (1922-75) Italiensk forfatter og filmskaper  
Perkins, Anthony (1932-92) Amerikansk skuespiller

Ray, Nicholas (1911-79) Amerikansk filmskaper  
Sant, Gus Van (1952) Amerikansk filmskaper  
Schumacher, Joel (1939) Amerikansk filmskaper  
Tomlin, Lily (1939) Amerikansk skuespiller og komiker  
Turner, Guinevere (1968) Amerikansk skuespiller  
Visconti, Luchino (1906-76) Italiensk filmskaper  
Zeffirelli, Franco (1923) Italiensk filmskaper

## Historie

Aleksander den store (-356--323): makedonsk krigsherre og statsmann.  
Burgess, Guy (1911-63) Engelsk spion  
Caligula (12-41) Romersk keiser  
Edward II (1283-1327) Engelsk konge  
Hadrian (76-138) Romersk keiser  
Rohm, Ernst (1887-1934) Tysk offiser

## Kunst

Hockney, David (1937) Engelsk kunstner  
Kahlo, Frida (1907-54) Meksikansk kunstner  
Leibovitz, Annie (1949) Amerikansk fotograf  
Michelangelo (1475-1564) Italiensk kunstner  
Nurejev, Rudolf (1938-93) Russisk danser  
Rauschenberg, Robert (1925) Amerikansk kunstner  
Vinci, Leonardo da (1452-1519) Italiensk kunstner, vitenskapsmann, ingeniør og oppfinner  
Warhol, Andy (1928-87) Amerikansk kunstner

## Litteratur

Auden, W. H. (1907-1973) Engelsk poet  
Baldwin, James (1924-1987) Amerikansk forfatter  
Bergerac, Cyrano de (1619-1655) Fransk dramatiker  
Boye, Karin (1900-41) Svensk forfatter  
Brantenberg, Gerd (1941) Norsk forfatter  
Burroughs, William S. (1914-1997) Amerikansk forfatter  
Capote, Truman (1924-1984) Amerikansk forfatter  
Colette (1873-1954) Fransk forfatter  
Ellis, Bret Easton (1962) Amerikansk forfatter  
Forster, E. M. (1879-1970) Britisk forfatter  
Gardell, Jonas (1963) Svensk forfatter og komiker  
Ginsberg, Allen (1926-1997) Amerikansk poet  
Hofmo, Gunvor (1921-1995) Norsk poet  
Holt, Anne (1958) Norsk forfatter og politiker (Ap)  
Jansson, Tove (1914-2001) Finsk forfatter (bl. a. Mummitrollet)  
Lagerlöf, Selma (1858-1940) Svensk forfatter  
Lorca, Federico Garcia (1898-1936) Spansk poet og dramatiker  
Nin, Anaïs (1903-77) Amerikansk forfatter  
Proust, Marcel (1871-1922) Fransk forfatter  
Prøysen, Alf (1914-70) Norsk forfatter  
Rimbaud, Arthur (1854-1891) Fransk poet  
Rygg, Pernille (1963) Norsk forfatter  
Sade, Marquis de (1740-1814) Fransk forfatter

Sagan, Françoise (1935-2004) Fransk forfatter  
Sappho (-630 - -570) Gresk poet  
Seth, Vikram (1952) Indisk forfatter  
Sibeko, Guro (1975) Norsk forfatter  
Sontag, Susan (1933-2004) Amerikansk forfatter  
Stein, Gertrude (1874-1946) Amerikansk forfatter  
Toklas, Alice B. (1877-1967) Amerikansk forfatter og kokk  
Verlaine, Paul (1844-1896) Fransk poet  
Waters, Sarah (1966) Britisk forfatter  
White, Edmund (1940) Amerikansk forfatter og lærer  
Whitman, Walt (1819-1892) Amerikansk forfatter  
Wilde, Oscar (1854-1900) Irsk dramatiker, poet og forfatter  
Williams, Tennessee (1911-1983) Amerikansk dramatiker  
Woolf, Virginia (1882-1941) Britisk forfatter

## Matematikk

Hardy, G. H. (1877-1947) Engelsk matematiker  
Turing, Alan (1912-54) Engelsk matematiker

## Media

Aiken, Clay (1978) Amerikansk sanger  
Berg-Johansen, Sturla (1967) Norsk stand-up-komiker og programleder  
DeGeneres, Ellen (1958) Amerikansk komiker, skuespiller og programleder  
Engseth, Brita Møystad (1966) Norsk programleder og filmkritiker  
Fox, Samantha (1966) Engelsk modell og popmusiker  
Fry, Stephen (1957) Britisk skuespiller, komiker og forfatter  
Hawthorne, Nigel (1929-2001) Engelsk skuespiller  
Hjelmeland, Bjarte (1970) Norsk skuespiller og regissør  
Jan Thomas (Jan Thomas Mørch Husby) (1966) Norsk stylist og mediepersonlighet  
Juritzen, Arve (1960) Norsk tv-personlighet og forlegger  
Koht, Christine (1967) Norsk programleder og skribent  
Smith, Anna Nicole (1967-2007) Amerikansk modell  
Åmås, Knut Olav (1968) Norsk forfatter og redaktør  
Aasheim, Anne (1962) Norsk redaktør

## Musikk

Almond, Marc (1957) Engelsk musiker (Soft Cell)  
Baez, Joan (1941) Amerikansk musiker  
Baker, Josephine (1906-1975) Amerikansk musiker  
Bernstein, Leonard (1918-1990) Amerikansk komponist og dirigent  
Birgisson, Jón Þór (1975) Islandsk rockemusiker (Sigur Rós)  
Bowie, David (1947) Britisk musiker  
Brannan, Jay (1982) Amerikansk musiker og skuespiller  
Britten, Benjamin (1913-76) Engelsk komponist og dirigent  
Dahlgren, Eva (1960) Svensk musiker  
DiFranco, Ani (1970) Amerikansk musiker  
Etheridge, Melissa (1961) Amerikansk musiker  
Faithfull, Marianne (1946) Engelsk rockemusiker  
Gaahl (Kristian Eivind Espedal) (1975) Norsk black-metal-musiker (Gorgoroth)  
Gately, Stephen (1976-2009) Irsk popmusiker (Boyzone)

George, Boy (1961) Britisk popmusiker (Culture Club)  
Halford, Rob (1951) Engelsk sanger (Judas Priest)  
Hayes, Darren (1972) Australsk popmusiker (Savage Garden)  
Hegarty, Antony (1971) Engelsk sanger og komponist (Antony and the Johnsons)  
Hellebust, Kine (1954) Norsk skuespiller og sanger  
Jöback, Peter (1971) Svensk sanger  
John, Elton (1947) Engelsk musiker  
Joplin, Janis (1943-1970) Amerikansk musiker  
Lady Gaga (1986) Amerikansk sanger  
Lang, k. d. (1961) Kanadisk popmusiker  
Mercury, Freddie (1946-91) Britisk musiker (Queen)  
Michael, George (1963) Britisk popmusiker  
O'Connor, Sinéad (1966) Irsk musiker  
Osborne, Joan (1962) Amerikansk musiker  
Peaches (1968) Kanadisk musiker  
Pears, Peter (1910-86) Engelsk sanger (og Benjamin Brittens partner)  
Porter, Cole (1891-1964) Amerikansk komponist  
Preus, Anne Grete (1957) Norsk musiker  
Rauset, Øyvind (1971) Norsk rockemusiker  
Sommerville, Jimmy (1961) Skotsk sanger (Bronski Beat)  
Sondheim, Stephen (1930) Amerikansk musicalkomponist  
Stipe, Michael (1960) Amerikansk rockemusiker (REM)  
Tennant, Neil (1954) Engelsk popmusiker (Pet Shop Boys)  
Tsjajkovskij, Pjotr Iljitsj (1840-1893) Russisk komponist  
Wagner, Siegfried (1869-1930) Tysk komponist og dirigent, sønn av Richard Wagner  
Wainwright, Rufus (1973) Kanadisk popmusiker  
Young, Will (1979) Britisk popmusiker

## Politikk

Arnøy, Siri Hall (1978) Norsk politiker (SV)  
Dahl, André Oktay (1975) Norsk politiker (H)  
Foss, Per-Kristian (1950) Norsk politiker (H) og finansminister  
Friele, Karen-Christine (Kim) (1935) Norsk homoaktivist  
Gangås, Beate (1963) Norsk likestillings- og diskrimineringsombud  
Gåsland, Anders (1968) Norsk politiker (KrF/V) Måtte gå av som leder i KrFU da han sto fram som homofil.  
Haugli, Håkon (1969) Norsk politiker (Ap)  
Hornslien, Anders (1970) Norsk politiker (Ap) Verdens første parlamentariker som inngikk partnerskap.  
Lae, Erling (1947) Norsk politiker (H) og byrådsleder i Oslo  
Milk, Harvey (1930-78) Amerikansk politiker og homoaktivist  
Sigurðardóttir, Jóhanna (1942) Islandsk politiker og statsminister  
Trettebergstuen, Anette (1981) Norsk politiker (Ap)  
Øie, Kjell Erik (1960) Norsk politiker (Ap)  
Østvold, Per (1949) Norsk fagforeningsleder

## Sport

Andersen, Camilla (1973) Dansk håndballspiller  
Fashanu, Justin (1961-98) Britisk fotballspiller  
Grongstad, Are (1988) Norsk håndballspiller



Hammerseng, Gro (1980) Norsk håndballspiller  
Hundvin, Mia (1977) Norsk håndballspiller  
Karlsson, Peter (1966-95) Svensk ishockeyspiller  
Kaurin, Leni Larsen (1981) Norsk fotballspiller  
King, Billie Jean (1943) Amerikansk tennisspiller  
Klaveness, Lise (1981) Norsk fotballspiller  
Larsen, Tonje (1975) Norsk håndballspiller  
Louganis, Greg (1960) Amerikansk stuper  
Mauresmo, Amélie (1979) Fransk tennisspiller  
Mitcham, Matthew (1988) Australsk stuper  
Navratilova, Martina (1956) Tsjekkisk tennisspiller  
Nordby, Bente (1974) Norsk fotballspiller  
Nordby, Dordi (1964) Agathe Norsk curlingspiller  
Nyberg, Katja (1979) Norsk håndballspiller  
Skofterud, Vibeke (1980) Norsk skiløper

### **Vitenskap**

Barthes, Roland (1915-80) Fransk litteraturteoretiker  
Beauvoir, Simone de (1908-86) Fransk forfatter og filosof  
Foucault, Michel (1926-84) Fransk filosof og historiker  
Keynes, John Maynard (1883-1946) Britisk økonom  
Kinsey, Alfred (1894-1956) Amerikansk biolog og sexolog  
Lomborg, Bjørn (1965) Dansk forfatter  
Ringdal, Nils Johan (1952-2008) Norsk forfatter og historiker  
Wittgenstein, Ludwig (1889-1951) Østerriksk filosof

### **Annet**

Cammermeyer, Margarethe (1942) Amerikansk soldat og homoaktivist  
Dior, Christian (1905-1957) Fransk motedesigner  
Gaultier, Jean-Paul (1952) Fransk motedesigner  
Laurent, Yves Saint (1936-2008) Fransk motedesigner  
Versace, Gianni (1946-1997) Italiensk motedesigner

### **”Vanlige folk”**

Andersen, Bjørn Erik (1972-1992) Norsk, kristen ungdom som i 1992 forsvant fra sitt hjem.  
Sannsynligvis tok han sitt liv. Se filmen ”Be” og  
<http://www.dalchowsverden.no/be.html>  
Nordbø, Arnfinn (1983) Norsk forfatter  
Shepard, Matthew (1976-1998) Amerikansk student og drapsoffer  
Skum, Kai-Rune (1974-1994) Samisk ungdom som i 1994 begikk selvmord fordi han var redd  
for å bli avvist hvis noen fikk vite at han var homofil. (Offerdal, 1997) Se blant annet  
Dagbladet 15/9-1995 og Aftenposten 27/2-1999.

Hovedkilder til denne oversikten:

List of gay, lesbian or bisexual people (*List of gay, lesbian or bisexual people*, 2009)  
Lesbisk Onscreen (*Lesbisk Onscreen*, 2009)  
Takk også til mange for gode innspill på tidligere utkast.

## **Undervisningsopplegg om diskriminering**

Målet med undervisningsopplegget er å la elevene tenke over forekomsten av diskriminering på grunn av seksuell legning – ulike typer diskriminering, dels der man bevisst forskjellsbehandler, dels den diskriminering som skyldes uvitenhet, ubetenksomhet eller at man gjør noe som man alltid har gjort.

### **Gangen i opplegget**

- Se på eksemplene fra HomO (nedenfor).
- Del elevene inn i mindre grupper og gi dem beskrivelsene. Gruppene behøver ikke å lese samme eksempel.
- Gruppene leser, diskuterer og samles deretter. Hver gruppe presenterer (leser) sitt eksempel for klassen og gjør rede for hvordan gruppen har resonnet om det som har skjedd. Senere får de andre fylle på med kommentarer.

### **Oppgave og eksempler**

- Les gjennom eksemplet
- Diskuter i gruppa hva dere synes om det som har skjedd.
  - o Er det diskriminering?
  - o Har man bevisst diskriminert?
  - o Hva kan man gjøre for at det ikke skal bli slik?

Oppsummer gjerne for elevene hvordan HomO har resonnet om de ulike eksemplene, og diskuter hva dere synes om HomOs resonnement.

Eksempel 1: På en skole forberedes det tradisjonelle skoleballet. Men ballkomiteen har besluttet å forby par av samme kjønn å danse på ballet. Ballgeneralen viser til gamle tradisjoner og at mennesker kunne bli støtt av å se samkjønnede par danse. Ballgeneralen håper å kunne finne et slags kompromiss.

Eksempel 2: Sitat fra en rekrutteringsbrosjyre for forsvarsattacheer: ”Tjenesten som forsvarsattache krever, både av sosiale som sikkerhetsgrunner, at vedkommende er gift. Hustruens utdanning og interesser påvirker i stor grad tjenestegjøringen, og hensyn til dette skal tas ved uttaket. For at hustruen aktivt skal medvirke i kontaktskapende virksomhet, legges særskilt vekt på hennes språkkunnskaper.”

Eksempel 3: En mann anmeldte til HomO at han var blitt nektet tilgang til en såkalt Gay VIP-avdeling av en nattklubb. Mannens kamerater slapp inn uten noen krav til for eksempel å være oppskrevet på gjesteliste. Når mannen ville komme inn litt senere forklarte verten at man måtte være homofil og oppskrevet på gjestelisten.

Eksempel 4: En kvinnelig ansatt i en avis i Sør-Sverige anmeldte til HomO at avisen ikke tillot publisering av bilder fra partnerskapsseremonier. Avisen oppga at forbud mot innsetting av partnerskapsbilder aldri hadde eksistert. Derimot henviste avisen slike bilder til betalt annonseplass.

Eksempel 5: En skole starter et prosjekt som går ut på å skape et utopisamfunn. Et antall personer skal velges ut og sendes til en framtidspanet. Personene skal være de best tenkelige for planetens framtid. Elevene velger bort homoseksuelle siden de ikke kan få barn. Prosjektet presenteres på skolens nettside.

## Kort redegjørelse for HomOs resonnementer

Her følger kort HomOs kommentarer og behandling i de ulike eksemplene:

Eksempel 1: Menneskerettigheter er nettopp rettigheter og ikke forhandlingsbare oppfordringer. Derfor finnes det ikke rom for kompromisser, sier HomO. Den som forsøker å hindre at et samkjønnet par kommer til eller danser på en offentlig sammenkomst gjør seg skyldig i ulovlig diskriminering. Det er et lovbrudd som kan gi bøter eller opp til et års fengsel.

Eksempel 2: Arbeidsgiveren medga at teksten i det aktuelle dokumentet ikke var tidsmessig og at den individuelle kompetansen skal være avgjørende for plassering som forsvarsattache og ikke kjønn eller seksuell legning. Den nye teksten lyder: ”Av sosiale og sikkerhetsmessige årsaker, er det en fordel at forsvarsattacheen har faste og stabile familieforhold. For at partneren skal kunne medvirke i kontaktskapende virksomhet, legges særskilt vekt på hans/hennes språkkunnskaper og sosiale evner.” HomO og JämO var fornøyde med endringen.

Eksempel 3: HomO konstaterte i sin beslutning at det etter at diskrimineringsforbudsloven trådte i kraft ikke er mulig for såkalte gayklubber å utestenge noen på grunn av hans eller hennes seksuelle legning. HomO anså at det kan antas at mannen ble avvist av årsaker som har forbindelse med feilaktig antatt heteroseksuell legning.

Eksempel 4: HomO konstaterte i sin beslutning at ulike vilkår for annonsering – for eksempel ulike priser for ulike personer på grunnlag av seksuell legning – kan stride mot diskrimineringsforbudsloven. Avisen behandler nå ekteskaps- og partnerskapsannonser likt.

Eksempel 5: Skolen har meddelt at man dypt beklager det inntrufne som de betrakter som en alvorlig feil. Så snart det upassende innholdet på nettsiden ble påtalt, ble det fjernet. I så vel klassen som i lærerkollegiet ble det samtidig tatt en diskusjon om det som hadde inntruffet. HomO var fornøyd med dette og avsluttet saken.

(Fra Östlund (2006).)

## **Meningen som alltid allerede er der**

Av Leif Askland (Fra: Leif Askland og Nina Rossholt: "Kjønnsdiskurser i barnehagen" Fagbokforlaget 2009) Gjengitt med tillatelse.

Tekst kan forstås som mange ting. I denne sammenhengen kan vi forstå tekst som alt vi skaper i barnehagehverdagen vår. Vi har de tradisjonelle tekstene: Barne- og bildebøker som formidler mening gjennom tekst. Planen vi skriver, beskjedene vi sender til foreldrene, er også eksempler på tradisjonell tekst som formidler bestemte meningsdiskurser. Så er det tekstene vi kroppsliggjør: væremåtene våre, måtene vi omgås hverandre, forventningene vi uttrykker med og uten ord, osv. Noen av disse tekstene kan feste seg som evige sannheter og endrer seg like lite som kongesagaene (men blir gjerne forstått og tolket ulikt av ulike mennesker og til ulik tid).

Andre av de kroppsliggjorte tekstene er i stadig endring. Innredningen i barnehagen kan også sees på som tekst som uttrykker mening. Barnehagen med gardiner, blomster i vinduet, fotografier og malerier på veggene, med sofakrok og salongbord uttrykker en annen tekst enn barnehagen som er innredet med verksteder og ikke har gardiner, og der plantene er i en avdeling for undersøkende biologi. Utstyret og materialet vi innreder det pedagogiske miljøet med, uttrykker også tekster med mer eller mindre åpenbare meninger.

I all tekst, om den er språklig, sosial, kroppslig eller fysisk, finnes det et innhold som ikke er synlig, som inneholder det som majoritetskulturen anser som selvsagt og selvfølgelig. Vi har en tendens til å betrakte dette som «virkeligheten». Våre oppfatninger av kjønn er godt representert i dette «virkelighetsinnholdet». Skal vi finne ut av hva denne «virkeligheten» egentlig består av, må vi sette en strek over alt vi oppfatter som virkelighet: virkelighet. Bustos (2007)<sup>75</sup> har på grunnlag av blant andre filosofen Derrida gjort dette med ulike barnehagerelaterte tekster. Slike overstrykninger kaller Derrida for «sous rature», og Bustos sier:

”Ved å sette et begrep sous rature slik jeg gjør med virkeligheten, kritiserer jeg ideen om entydighet, og søker å åpne for mange samtidige alternativer, VirkelighetER.”  
(Ibid., s. 16)

Bustos setter sitt arbeid inn i en kontekst der heteronormativiteten blir kritisert. Heteronormativitet er et uttrykk for en virkelighetsoppfatning som noe forenklet forklart går ut på at verden defineres ut fra at konstallasjonen mor, far og barn er det normale og alle fenomeners speil. Andre sosiale og biologiske fenomener blir tolket, oftest uten ord, i forhold til denne konstallasjonen. Mor-far-barn-konstallasjonen blir dermed den meningen som allerede alltid er der. Denne forståelsen er også knyttet til at det heteronormative er en del av den hvite etnosentrismen. «Vi» er hvite, heteroseksuelle og bærere av vesteuropeisk kultur (med kristendommen som hovedideologi) og vesteuropeisk verdensforståelse. «De» er alle de andre.

I heteronormativiteten ligger det også en sentral maktdiskurs for likestillingsproblematikken. Far står over mor. Far og mor står over barnet. Far/mannen er overordnet mor/kvinnen, både når det gjelder makt, og når det gjelder prestisje/verdi. Dette ytrer seg klart og tydelig i samfunnet. For eksempel: Ingeniøren med tre års bachelorutdanning tjener mye mer på sitt arbeid enn førskolelæreren, sykepleieren eller

---

<sup>75</sup> Innholdet i denne teksten som helhet er sterkt inspirert av oppgaven til Bustos samt hennes samarbeid med oss i forbindelse med en konferanse om likestilling i barnehagen våren 2007.

ergoterapeuten med like lang utdanning. (Dette er selvsagt uttalt med store bokstaver. De komplekse forklaringene finner man andre steder.)

Tattforgitthetene som normativiteten innbyr til, kan eksemplifiseres. Når jeg forteller en som ikke kjenner meg særlig godt, at jeg skal på kino med kjæresten min, vil vanligvis den jeg forteller det til, ta det for gitt at jeg skal på kino med en kvinne siden jeg er mann. Kanskje skal jeg det – men det kan like gjerne være at kjæresten min er en mann. Når en voksen begynner som ny i en 3–6-årsgruppe i barnehagen, vil helt sikker noen av barna nysgjerrig spørre: «Har du kjæreste?» Og la oss si at det er en ny kvinnelig ansatt det her er snakk om, så svarer hun: «Ja da, det har jeg.» Svært ofte vil barnet som spør, følge opp: «Hva heter han da, kjæresten din?» Erfaringen vår er at barn allerede som 4-åringer er fanget i tattforgittheten, og tidlig er innforstått med at det dominerende og normale er at det er mann og kvinne som er kjærester. Hvordan ser vi heteronormativiteten i barnehagehverdagen? Hvilke meninger er alltid allerede der?

En barnehage forteller mye om hvordan de som arbeider der, forstår sitt mandat og virkeliggjør barnehagens innhold deretter. En barnehage som er innredet som et nesten-hjem, med bilder på veggene, gardiner i vinduene, lesestolen formet som en sofakrok med salongbord foran signaliserer sterkt at man ser på barnehagen som en forlengelse av barnets hjem. Barnehager av dette slaget ser ut som en erstatning for hjemmet, og det er stor sannsynlighet for at det barnehagens innhold bærer preg av, er vektlegging av omsorg, nære relasjoner, frihet for barn til å velge sine lekeaktiviteter selv og en dagsrytme knyttet til hjemlige ting som måltid, rydding, renhold og hygiene. Vi understreker imidlertid at slike fysiske innredningsforhold kun er indikatorer på bestemte verdigrunnlag, syn på familie, barnehage og barn.

En må selvsagt snakke med dem som arbeider på stedet, observere dem og konfrontere dem med inntrykkene før en kan si noe som har full gyldighet. Det materiellet vi gir barna, avspeiler våre forventninger til og normer for hva barna bør holde på med og kunne mestre på forskjellige alderstrinn (Nordin-Hultman, 2004, s. 75). Nordin-Hultman trekker fram hvordan materiell kan støtte opp om gutters og jenters særegne kompetanse, eller kompensere for erfaringer som gutter eller jenter vanligvis får lite av. I denne sammenhengen tenker vi oss at det er mulig å analysere materiellutvalget, det være seg leketøy, pedagogisk materiell eller innredning, med tanke på lage hypoteser om hva det er personalet tar for gitt når det gjelder barns kompetanse, forutsetninger og nødvendige erfaringer i forhold til det kjønn de har, og for så vidt også i forhold til kultur, etnisitet og klasse. En tradisjonelt utformet barnehageavdeling, som er vanlig å se fremdeles, er innredet med familie-krok (som mange steder fortsatt betegnes som dukkekrok), en kombinert klosse- og togbanekrok, en «stille-aktivitets-avdeling» (tegning og plastilin) og et «bråkerom» – eller «pute-/madrassrom». Snekring blir lagt til utelekeplassen/garderoben og lek med vann og vannfarger til badet. Hvilken mening er alltid allerede til stede i denne typen innredning? Hvordan gjenspeiler innredningen syn på barn og barndom, på jenter og gutter? Hva reproduseres av forventninger og roller i dette miljøet? Hvordan kan vi analysere og vurdere denne barnehageinnredningen i forhold til de intensjoner og mål som ligger i Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, særlig med tanke på det som handler om å oppdra barn til likestilte kvinner og menn og demokratisk innstilte samfunnsborgere?

Bustos og andre viser oss måter vi kan gå fram på for å stille oss kritiske til egne praksiser og de diskurser som ligger i disse. Når vi beskriver og betrakter vår egen praksis, ønsker vi først og fremst å få bekreftelse. En slik trang til bekreftelse er kanskje også en av de meningene som alltid allerede er der. Vi må motstå denne trangen og gi rom for og erstatte

den med en lyst til forandring og en lyst til å stimulere vår nysgjerrighet til å finne nye måter å se verden på.

Stedet hvor det kanskje er lettest å starte utforskningen, er de tradisjonelle tekstene vi omgir oss med. Ord som står i en bok, er alltid de samme. Og vi kan dokumentere endringsprosessen vedrørende meningen vi legger i disse ordene. Mange har gjerne lest en litterær tekst – en barnebok, en roman for voksne eller en biografi – for så senere å ta den opp igjen og oppdage at det også ligger andre meninger og muligheter for tolkinger enn de vi så ved første lesning. Noen ganger kan en slik oppdagelse fylle oss med skuffelse og sinne; et godt minne ble til noe annet. Andre ganger fyller slike oppdagelser oss med fascinasjon og nysgjerrighet; når jeg nå ser noe helt annet enn jeg så første gang, hvordan ser jeg det tredje gang, da? Eller hvordan ser jeg det når jeg leser teksten sammen med andre i den hensikt å finne underliggende meninger som ikke er uttalte?

Bustos analyserer både offisielle tekster, som Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver, og litterære tekster for barn for å se om hun klarer å finne underliggende meninger. Vi er blitt inspirert til å ta en annen tekst, nemlig de populære tekstene til Gunilla Bergström om Albert Åberg, gutten som bor sammen med sin pappa. Vi vet ikke, men vi tror at Albert og pappaen lever alene sammen. Mammaen er aldri til stede, pappa er den som lager mat, støvsuger og gjør rent, og som forteller godnatthistorier. Morsfraværet i Albert Åberg-bøkene er faktisk slik at det kan oppfattes som skrikende når man først ser det. Hvor er mammaen? Det blir aldri problematisert. Albert viser aldri noe savn etter mammaen sin. Sukkene til en litt depressiv pappa kan tolkes som om han sliter med noe. Er det en sorg? Er det et savn? I så fall et savn etter hva? En kvinne å dele livet med, eller en mann? Er mammaen til Albert død? Eller er Albert født ved hjelp av en surrogatmor? I lang tid leste vi Albert Åberg i en heteroseksuell diskurs: Mammaen til Albert er enten død, hun har pakket kofferten og dratt sin kos, eller de er skilt, pappaen og mammaen. Etter mange innspill fra kreative mennesker og etter mange erfaringer gjennom et langt liv gir faktisk Gunilla Bergström rom for svært mange tolkinger. Hun har ikke, som er tilfellet i mange barnebøker, lagt meningen som allerede alltid er der, åpenbar for oss. Bøkene om Albert Åberg gir oss faktisk mulighet til å legge mange meninger inn i teksten som ikke er skrevet. Det gir oss muligheter til samtaler med barna som sprenger rammene for vedtatte sannheter, som aldeles ikke er sannheter egentlig.

Det er nyttig å foreta slike analyser av alle de bøkene vi tilbyr barna. Hvilke rom gir fortellingene for meningsskaping ut fra ulike perspektiver, ståsteder og verdidiskurser? Kvalitetskriteriet er åpenhet og stimulering av nysgjerrighet omkring hva som er mulig, og hva som ikke er umulig (!). Det er ikke alltid meningen å skulle oppdage meningen som alltid allerede er der, for å ødelegge eller ugyldiggjøre denne meningen. Intensjonen med disse analysene er først og fremst å bli klar over og i stand til å reflektere over det som faktisk ligger i våre praksiser, og bli i stand til å si hva vår diskursive praksis egentlig er sammensatt av. Og så tar en et reflektert standpunkt: Det er dette vi står for!

### ***Fra en homofil lege***

”I knew I was gay in middle school and realized I had better keep it a secret from everyone, including my mom, dad and two sisters. I was on the baseball team and heard all the rotten talk and the jokes about gays in the locker room, so I wasn’t taking any chances. I hid who I really was from everyone. It was pretty easy to do, because I didn’t fit the so-called gay stereotype; I was tall, strong, a good athlete and popular with the girls. When I got to high school, I was miserable and felt I didn’t belong. I stopped studying and was satisfied with mediocre grades. I had a terrific science teacher in my sophomore year who included me in a weekend science field trip. She and her husband were kind, loving people. On that trip she asked me why I wasn’t doing better in school. I felt I could trust her and told her what was bothering me. She didn’t seem shocked and we had a long talk. She told me she had a gay stepson in engineering school who also had a difficult time in high school from hiding who he really was. We talked about how she and her husband felt when their son admitted he was gay and how much closer the family has been since he included them in his life. Anyway, to make a long story short, she mentored me through the rest of high school, guided me through ‘coming out’ to my family and, even though my grades were average in my freshman year and part of my sophomore year, I recovered and graduated with honors, received a scholarship to a university and now I’m in the last year of my pediatric residency. I love that teacher and always will for helping me through one of the most difficult times of my life. I hate to think what could have happened to me without her; I believe she saved my life.”

(sitert i Besner og Spungin (1995))

## **Homofil med etnisk minoritetsbakgrunn**

Det tar tid å forstå at man er homofil, og det tar tid å akseptere det. Lesbiske, homofile og bifile med etnisk minoritetsbakgrunn møter ofte større utfordringer enn det mange andre lesbiske, homofile og bifile gjør. I mange av de kulturene som er blitt brakt til Norge de siste årene, er det sterke fordommer mot måten de fleste lesbiske, homofile og bifile lever på i Norge. Det å bli trygg på seg selv og sin seksuelle orientering blir derfor ofte enda vanskeligere for homofile med etnisk minoritetsbakgrunn.

Det er særlig det at homofile velger å leve uavhengig av tradisjonelle heteroseksuelle samlivsformer, som ses på som provoserende. Likekjønnet seksualitet er ikke mindre utbredt i landene i Asia, Afrika og Latin-Amerika enn det er i Norge, men at lesbiske, homofile og bifile lever sammen med sine likekjønnede partnere er mer sjeldent. Lesbiske, homofile og bifile med etnisk minoritetsbakgrunn i Norge møter derfor ofte sterk motstand i sine egne familier.

Når man har akseptert at man er lesbisk, homofil eller bifil, velger mange den vanskelige oppgaven det er å fortelle det til familie og venner. Mange med etnisk minoritetsbakgrunn opplever dette som ekstra vanskelig, og kanskje til og med umulig, fordi de vet at kulturen foreldrene er oppvokst med ser på homofili som noe negativt.

I en slik ”komme ut-prosess” kan venner spille en viktig rolle. Venner har ofte lettere for å akseptere at en er homofil, og bryr seg ikke om hva slags kjønn en forelsker seg i. Det er viktig å ha venner som støttespillere hvis familien ikke stiller opp, og kanskje kan det være lurt å fortelle det til noen venner først og vite at de støtter en, før en forteller det til familien.

Alle de lokale LLH-lagene er selvfølgelig åpne for alle, uavhengig av etnisk identitet. Og i LLH Oslo finnes en egen undergruppe – Skeiv Verden – for lesbiske, homofile og bifile med etnisk minoritetsbakgrunn. For mer informasjon om lagene og Skeiv Verden – ta kontakt med LLH Sentralt.

(Fra *Forelsket*, en brosjyre fra LLH.)



## **Kartet som ikke stemte**

Helt siden jeg ble født antok alle at jeg var heterofil, det tok faktisk 17 år før noen for første gang spurte meg om kanskje dette ikke var tilfelle. Det var ved middagsbordet og jeg hadde nettopp holdt et flammende innlegg om mitt positive syn på homofili og min mor spurte: «er du lesbisk?» Jeg ble stiv som en pinne, flammende rød i ansiktet og det første som falt ut av meg var «Nei, herregud skjerp deg!» Resten av dagen gikk jeg rundt og var sint meg på selv som hadde misbrukt denne utrolige muligheten jeg hadde til å være ærlig – mot meg selv og resten av familie.

Jeg var 12 første gang jeg begynte å forstå at jeg ikke var som de andre jentene, jeg var aldri noen typisk guttejente – spilte like mye fotball og lekte like lite med dukkene mine som de andre, det var ikke det, det handlet om. Jeg var bare annerledes. De andre jentene ble både fnisete og, etter min mening, tåpelige når guttene dukket opp. Vi skifta badeplass om sommeren, og i stedet for vår hemmelige klubb begynte vi å gå på den lokale kafeen. Jeg følte plutselig at hele livet vårt ble styrt av det motsatte kjønn. Jeg ble både irritert og sjalu av å sitte en hel ettermiddag og høre venninnene mine legge ut om de forskjellige guttene. De andre forsto ikke hvorfor jeg var så rar og sær, og snart begynte jeg å miste vennene mine. Nesten ett år gikk, jeg satt for det meste på rommet mitt alene – følte meg misforstått og ut av stand til å forklare hverken til meg selv eller andre hva som var i veien.

Da jeg begynte i 8. klasse, året etter, begynte «Siv» i klassen min. Jeg syntes hun var dødspen, hun hadde mørkt halv langt hår, brune øyne og et nydelig smil. Det tok ikke mange ukene før vi var bestevenner. Vi reiste på sykkelturner, var i svømmehallen, snakka og koste med hverandre – alt var så naturlig og ingenting flaut. For første gang på lenge følte jeg at ting var bra – jeg følte meg tvers gjennom lykkelig. En ettermiddag tok foreldrene hennes oss på fersken, tett sammen i dusjen. De ville ikke forstå, alt ble rart og vanskelig. Jeg var knust, hadde mista den eneste vennen jeg følte jeg hadde, og som betydde alt for meg.

Jeg begynte å gruble mer og mer over det kaoset jeg følte inni meg og fikk sjokk da jeg forsto det var forelskelse, kriblingen i magen hver gang jeg skulle møte «Siv», lysten etter å være nær henne hele tiden, ta på henne, trøste henne hvis hun var lei seg og ikke minst den bunnløse sorgen over å miste henne. Jeg bestemte meg for å skrive til Bjørgs hjørne i Det Nye, fortelle hvordan jeg hadde det, tenk om jeg var homo? Svaret jeg fikk var at det var jeg nok ikke. Det var helt naturlig å eksperimentere litt, og om noen år kom også jeg til å bli forelska i gutter på lik linje med de andre. Jeg ble ikke glad over svaret, bare såra og skuffa, jeg følte jeg ikke ble tatt på alvor, jeg ville ikke være annerledes og jeg ville i alle fall ikke vente. Jeg ville være som de andre NÅ!

Begynte å fortelle alle at jeg var forelska i alle de uoppnåelige guttene på skolen, de som var reservert de peneste jentene. Dem kom jeg ikke til å få likevel, og dermed var problemet overfor de andre løst. Jeg slapp billig unna både gamle tanter og de andre jentenes nysgjerrighet om hvorfor jeg ikke hadde noen kjæreste og i tillegg fikk jeg tilbake vennene mine. Jeg venta og venta – håpa stadig vekk at jeg på neste fest skulle møte drømmepriksen, men han kom ikke. Prøvde å glemme hva jeg hadde følt for Siv, håpa at Bjørg i Det Nye skulle få rett – at jeg en dag skulle møte en gutt...

Som en venninne av meg sa like etter at jeg hadde fortalt henne at jeg var lesbisk og fortalt henne hele historien «kanskje du skulle sende ett brev til Det Nye og si at det nå, i en alder av 20 år, fortsatt ikke er gått over og høre hvilke tips de gir deg nå? For det gikk ikke over,

hverken da jeg var 14, 15, 16, 17, 18 eller 19 år. Og på alle disse årene fikk jeg kun et spørsmål om jeg kanskje var noe annet enn hetero.

Aldri møtte jeg noen som ikke fra første stund antok at jeg, Marianne, forelska meg i gutter. Læreren min fortalte at det fantes menn som hadde sex med andre menn og at disse ble kalt for homoseksuelle og bodde i Oslo, de var feminine og gikk på hemmelige klubber hvor man måtte ha passord for å komme inn, foreldrene mine snakka om den homofile mannen i bygda som i en alder av 40 sa opp jobben sin og flytta – til Oslo. I skolegården fniste man over at noen menn faktisk likte å ha en annen manns pikk inni seg – og at det fantes noen som var lesbiske – jenter som skulle ønske de var menn og hadde sex med andre jenter. Jeg klarte ikke å identifisere meg med hva som ble sagt, kjente meg ikke igjen. Jeg kunne i alle fall ikke tenke meg å være mann, jeg hadde bare lyst å oppleve den samme følelsen jeg hadde hatt inni meg da jeg møtte Siv. Bøkene på biblioteket var fra før jeg ble født – de fortalte hvor forferdelig trist man hadde det som homofil, hvis homofile var nevnt på TV – var det enten snakk om en homofil mann som hadde mistet foreldre og venner når han fortalte om «sin mannlige venn» i byen, menn i kvinneklær, eller barske damer i dongeri og skinn som definitivt var mer maskulin enn min egen far. Ingen i nærmiljøet sa eller gjorde noe for å endre min og andre sin oppfatning- kanskje de også trodde det var sånn? Så hvordan kunne jeg vite at det var feil?

Kartet mitt stemte ikke, mens de andre i klassen susa oppover motorveien, måtte jeg ta en kronglete grusvei frem til målet. Senere har jeg forstått at de hadde sine problemer de også, det er ikke lett å finne frem til sin egen identitet, hverken som heterofil eller homofil, og mange av problemene er de samme. Liker hun meg? Skal jeg tore å kyse ham, lurert på om hun har hatt sex med noen? Det er mye en skal finne ut av, både om seg selv og andre. Heldigvis kommer de fleste i mål til slutt. Det gjorde jeg også. Etter hvert ble ting lettere å godta, jeg flytta til en by, ble mer selvstendig, ikke så redd for hva andre måtte mene og det var til slutt en lettelse å fortelle noen om alle de tankene og følelsene jeg før trodde jeg alltid måtte holde for meg selv. Og det beste av alt er at ingen av de jeg har fortalt at jeg er lesbisk til har reagert negativt.

(Fra *Forelsket*, en brosjyre fra LLH.)

## **Noen sitater**

”Hun og Sally ble hengende litt etter. Så kom det vidunderligste øyeblikk i hele livet da de kom forbi en stenurne med blomster i. Sally stanset; tok en blomst; kysset henne på munnen. Det var som om hele verden var snudd på hodet! De andre forsvant; der var hun alene med Sally. Og hun følte at hun hadde fått en gave, pakket inn, med beskjed om å ta vare på den – en diamant, noe uendelig dyrebart, pakket inn, som hun så, mens de gikk der (frem og tilbake, frem og tilbake), pakket opp, eller stråleglansen brant igjennom, åpenbaringen, den hellige følelsen!” (fra Virginia Woolf: Mrs Dalloway (sitert i Wegling s. 55))

Kom, la oss elske kvarandre,  
og drive all redsle ut.  
Den som er utan kjærleik  
kan aldri bli kjend med Gud.  
Kjærleikens himmelgåte  
femner den vide jord:  
Mennesket kan ikkje elske Gud  
før mennesket elsker sin bror.  
(Edvard Hoem)

## Utvikling av seksuell identitet hos unge menneske

### 4.2 Utvikling av seksuell identitet hos unge menneske

Frå barnet blir født og kjønnet er fastslått, blir jentebarn og guttebarn møtt med ulike forventningar, og ulike kulturbestemte tilnæringsmåtar frå omgjevnadene. Barn blir sosialiserte inn i kjønnsrollene gjennom samspelet med foreldra og andre vaksne. Dei vaksne reagerer og set namn på dei ulike handlingane barn tek seg til med. Foreldre vil reagere ulikt på det barnet gjer avhengig av om det er ein gut eller ei jente. Mykje tyder på at denne prosessen handlar om læring, og at kjønnsrollene ikkje er «naturgjevne» i biologisk forstand.<sup>3</sup>

Kor vidt den seksuelle identiteten - det vil seie identitet som lesbisk/homofil, bifil eller heterofil - er biologisk eller sosialt fastlagd, er det inga eintydig oppfatning om.<sup>4</sup> Forventningane frå omgjevnadene når det gjeld kjærleik og seksualitet, følgjer likevel det biologiske kjønnet - ein ventar at jenter blir tiltrekte av gutar og omvendt. Problema med å oppdage og stå fram som lesbisk eller homofil kan ein forstå i lys av dei sterke føringane som samfunnet og dei nære omgjevnadene gjev individet når det gjeld kjønnsidentitet og seksuell identitet. Unge lesbiske og homofile kjenner seg annleis når dei bryt med dei vanlege forventningane til emosjonell og seksuell orientering. Dess sterkare forventningane frå omgjevnadene er, dess sterkare vil kjensla av å vere annleis vere.

Dei kroppslege endringane som melder seg tidleg i ungdomsperioden, oppfattar gutar og jenter som symbol på at dei blir vaksne, og det fører til endra identitetsoppfatning. Dette opplever dei både som statusgjevande og trugande. Kroppsendringane og puberteten fører med seg at den unge blir godkjend som eit seksuelt vesen av samfunnet, og den unge kjenner seg stolt over å oppleve seg sjølv som ny mann eller kvinne. Men alderen for når kjønnsmodninga melder seg, kan variere med fire-fem år mellom individ av same kjønn. Dei fysiske endringane kan i tillegg melde seg i ein nokså tilfeldig orden hos den enkelte. Dei ulike delane av kroppen følgjer ikkje alltid kvarandre. I tillegg til å tilpasse seg den nye kroppen skal den unge også takle nye psykologiske og sosiale krav til autonomi og intimitet.<sup>5</sup> Å oppleve problem knytte til kroppsendringar og kjønnsmodning er altså eit allment fenomen. Mykje tyder på at åtferd og haldningar hos unge er temmeleg konvensjonelle når det gjeld seksualitet.<sup>6</sup>

Samfunnet er i dag mykje meir fleksibelt og mangfaldig enn tidlegare. Ungdom i det moderne samfunnet står i prinsippet nokså fritt til å velje alternative samværs- og åtferdsformer, også på det seksuelle området. Raske samfunnsendringar, endringar i familie- og samlivsmønster og individualisering tilseier at dagens ungdom ikkje treng å kjenne seg så bundne av normer og verdiar som foreldra deira var. Men det å etablere ein kjønnsidentitet er ofte problematisk for ungdom generelt. Både psykologiske og fysiologiske endringar hos den enkelte skaper tilpassingsproblem i puberteten. Ungdom som oppdagar at dei er forelska i personar av same kjønn, har eit tilleggsproblem som for nokre blir svært vanskeleg å takle. For å redusere dette problemet må skole og samfunnsliv alminneleggjere det faktum at somme menneske blir tiltrekte av sitt eige kjønn. Det er grunn til å synleggjere at homofil kjærleik og samlivsform er ei av fleire moglege samlivsformer, og formidle ein bodskap til unge menneske om at dette er akseptert.

### 4.3 Utvikling av homofil identitet

Ungdomsperioden er ein fase som har mykje å seie for identitetsutviklinga. Identitet handlar om korleis individet opplever seg sjølv og omgjevnadene, det vil seie opplevinga av kven eg er og ønskjer å vere, og kven eg ikkje ønskjer å vere. Enkeltmennesket er mellom anna eit produkt av sine relasjonar til andre menneske, og identitet kan ein sjå på som bindeleddet mellom individet og fellesskapet det tilhøyrer. Men vi har plassen vår innanfor mange typar fellesskap samstundes: kjønn, aldersgruppe, nasjonalitet, religion, utdanningskategori, seksuell orientering og så vidare. Eit menneske har fleire identitetar knytte til mange av desse fellesskapa. Men dei ulike identitetane kan ha meir eller mindre å seie i ulike fasar av livet, og dei blir aktiviserte i ulike situasjonar.<sup>7</sup> Kjønnsideitet og seksuell identitet er viktig i puberteten. Homofil identitet er i tråd med dette berre ein av fleire identitetar hos ein person, og han er kanskje viktigare i ungdomsfasen enn seinare i livet.

Å få til ein kvalitativt god kontakt med andre homofile og lesbiske blir sett som svært viktig når dei skal utvikle eigen identitet. Ein god kontaktperson eller -personar kan gje verdifull informasjon om homofili, vere nokon å diskutere eigne idear om homofili med, og gjere det mogleg å samanlikne eigne erfaringar med andre sine. Det er ofte gjennom slike kontaktpersonar at omgrepet homofil/lesbisk begynner å få eit meir positivt innhald.

Eit identitetsfellesskap kan også oppstå som følgje av negative erfaringar. Opplevinga av å bli diskriminert og mangelen på positive tilbakemeldingar fører til identifisering med menneske som har opplevd det same. Identitet som homofil kan vere med på å redusere problema for den enkelte. Dersom diskrimineringa tek slutt, vil homofile og lesbiske kanskje i større grad vektleggje heilt andre identitetsfellesskap: at dei er ungdom, studentar, akademikarar og så vidare.

#### 4.3.1 Seksuelle opplevingar i barndommen

For barn og ungdom er det ikkje uvanleg å ha seksuelle opplevingar med eige kjønn, utan at vedkomande dermed kjem til å utvikle ein homofil identitet seinare i livet. Dette dreier seg om ei form for vennskap, erotisk leik eller utforskning. Hos somme held denne erotiske leiken med personar av eige kjønn fram også utover ungdomstida og inn i vaksen alder, utan at dette influerer på den heterofile preferansen deira.<sup>8</sup>

Tidlegare forskning, mellom anna Kinsey<sup>9</sup> presenterte ein homoseksualitetsskala (frå 0-6), og meinte at det var glidande overgangar frå dei som oppgjev at dei er berre heteroseksuelle (0) via biseksuelle (3) til dei som opplyser at dei er berre homoseksuelle (6). Etter det Kinsey fann ut om den amerikanske befolkninga, hadde 37 prosent av mennene og 15 prosent av kvinnene hatt homoseksuelle forhold som vaksne. Likevel viste undersøkinga at berre 4 prosent av mennene og 2-3 prosent av kvinnene oppgav at dei var eksklusivt homoseksuelle. 13 prosent av mennene og 15 prosent av kvinnene hadde homoseksuelle kjensler utan at dei hadde hatt homoseksuelle opplevingar. Biletet er med andre ord svært samansett.

Etter representative tal frå Statens Institutt for folkehelse har mellom tre og fire prosent av alle nordmenn hatt samleie med ein eller fleire personar av same kjønn. Blant 18-19-åringar i 1987 oppgav 4,9 prosent av mennene og 5,2 prosent av kvinnene at dei hadde hatt seksuell omgang med ein av same kjønn. I eldre aldersgrupper var det noko færre.<sup>10</sup> Det blir peikt på at med eit overslag på ca. 5 prosent av befolkninga, snakkar vi i Noreg om godt over 200.000 barn og vaksne som anten kjenner, eller kjem til å kjenne seg seksuelt tiltrekte berre av personar av same kjønn.<sup>11</sup>

Det er ikkje sikkert det er rett å karakterisere ein person som anten heteroseksuell, biseksuell eller homoseksuell.<sup>12</sup> Det vil vere rettare å presisere innhaldet, til dømes at ein person blir mest forelska i det same/motsette kjønn, eller at ein person for det meste eller berre blir seksuelt opphissa av det same/motsette kjønn. Det er mogleg å ha homoseksuelle kjensler utan å ha homoseksuelle opplevingar. Det er mogleg å vere forelska i ein person av motsett kjønn samstundes som ein blir seksuelt opphissa av personar av same kjønn. Det er rimeleg å rekne med at graden av hetero- og homoseksualitet hos den enkelte kan variere uavhengig av kvarandre over tid, og at sosiale samanhengar kan vere avgjerande. Omgrepet *situasjonell homoseksualitet* er nytta om tilfelle der til dømes innsette i fengsel praktiserer homoseksuell aktivitet utan at dei av den grunn reknar seg som homofile.<sup>13</sup>

I ein omtale av menn som har sex med menn i Gøteborg i tida rundt andre verdskrigen, blir det operert det med to kategoriar menn: «såna» og «riktiga karlar».<sup>14</sup> Førstnemnde kategori er homoseksuelle og gjerne litt feminine menn, medan den siste kategorien er unge, heteroseksuelle menn frå arbeidarklassen, og dessutan gastar og matrosar. Ei forklaring på at heteroseksuelle menn oppsøker homoseksuelle, er at kvinner er lite tilgjengelege, og fenomenet kan derfor ha samanheng med seksualmoralen på den tid. Same fenomenet er omtalt i ei undersøking av homoseksuelle menn og partnarane deira i våre dagars Mexico by.<sup>15</sup>

Det er altså vanleg å skilje mellom homoseksuelle handlingar, som kan vere situasjonsbestemte og knytte til livsfase på den eine sida, og det å vere homofil på den andre sida. Det som karakteriserer ein homofil, er at vedkomande både forelskar seg i og blir seksuelt tiltrekt av personar av eige kjønn. I somme studiar fortel lesbiske og homofile at dei har visst om kjenslene sine heilt sidan dei var barn - ned til 6-7 års alderen. Den homofile identiteten meiner ein dermed ikkje blir til i puberteten, men lenge før.<sup>16</sup> Amerikansk forskning stadfestar tanken om at tiltrekking til eige kjønn blir oppdaga tidleg, men alderen set dei snarare til 10-12 års alderen.<sup>17</sup>

Også i NOVA-undersøkinga fortel dei som er intervjua, om forelskingar og tiltrekking til eige kjønn ned til 10-12 års alderen. Fleire fortel at dei blei tiltrekte av eige kjønn eit par år før dei hadde noka oppfatning av seg sjølv som lesbiske eller homofile. Dette blir omtalt som «lengselen etter ein bestevenn», «forelsking i andre jenter», «sverma for ei lærarinne» osv. Når kvinner fortel om dei første lesbiske erfaringane sine, legg dei større vekt på forelsking enn seksuell tiltrekking. Mennene fortel derimot om seksuelle erfaringar med andre gutar frå barneskolen og oppover. Det dreidde seg om seksuelle leikar som ein integrert del av kameratskapen. Dette har i liten grad vore bunde saman med skam- eller skyldkjensle.

Mellom dei som er intervjua i NOVA-undersøkinga, fortel 15 av 21 homofile og lesbiske om ei ikkje-konform kjønnsrolleåtfærd i barndommen. Kvinner fortel at dei likte best å leike med gutar, spele fotball og nekta å gå kledde i kjole. Fleire av mennene fortel at dei leikte mest med jenter, at dei hata fotball, likte dokker og glansbilete, og heldt seg langt unna slåstkampar med andre gutar. Nokre fekk problem fordi dei braut med dei forventningane som omgjevnadene retta mot dei, utan at dei dermed hadde tankar om at dei var homofile. Dei fleste fortel likevel om ein barndom som ikkje skil seg frå det ungar flest opplevde. Etter NOVA-undersøkinga er det først i overgangen til puberteten at dei intervjua har kjent seg klart annleis enn andre ungdommar. At dei var annleis, viste seg først og fremst i at dei forelska seg i personar av same kjønn.

Dei som er intervjuja i NOVA-undersøkinga, var alle vaksne, og livsforteljingane deira er baserte på det den enkelte hugsar om eigen barndom og eige ungdomsliv. Dette reiser eit metodisk problem som blir drøfta i rapporten: Gjev forteljingane til den vaksne personen eit rett bilete av korleis han/ho som barn faktisk opplevde denne perioden? Forteljingane representerer forsøk på å finne ankerfeste for noverande identitet i eins eiga fortid. Livshistoriene kan ein sjå på som filtrerte forteljingar: Av ei rekkje moglege minne er det primært dei som har relevans for individet sin konstruksjon av personleg identitet og relasjonar til andre i notida, som faktisk blir hugsa.

Ein del amerikanske undersøkingar fortel også om at menneske som seinare definerer seg som homofile eller lesbiske, kjende seg marginale og annleis i eigen barndom.<sup>18</sup> Dette kan til dømes gje seg uttrykk i ei sterkare interesse for kunst og intellektuelle syslar enn jamaldrande, og mindre interesse for typiske gute- eller jenteleikar. Kjensla av å vere annleis er som regel knytt til heilt andre forhold enn seksualitet. Berre eit mindretal har eit bilete av seg sjølv som *seksuelt* annleis eller som homoseksuelle før 12-årsalderen. Sjølv om barn deltek i seksuelle leikar med sitt eige eller det andre kjønnet, ser dei ikkje ut til å definere slik seksuell eksperimentering i termar av homo- eller heteroseksualitet.

Opplevinga av å vere annleis som barn gjeld ikkje alle som seinare definerer seg som lesbiske eller homofile, går det fram av den amerikanske forskinga. Den viser vidare at ein del heterofile også rapporterer om ei kjensle av å vere annleis. Forskinga gjev med andre ord ikkje noko eintydig bilete av lesbiske og homofile som ei annleis eller marginal gruppe. Desse forskingsresultata blir utdjupa seinare.

#### 4.3.2 Biseksualitet

Somme menneske definerer seg verken som homofile/lesbiske eller heterofile; dei opplever derimot at dei blir tiltrekte av begge kjønn. Biseksualitet er vanskeleg å definere og avgrense. Somme biseksuelle forelskar seg i og har seksuell omgang med begge kjønn, medan andre har sex med begge kjønn, men forelskar seg berre i det motsette kjønnet. Nokre biseksuelle har sex med både menn og kvinner parallelt, medan andre vekslar med ulike kjønn over tid. Biseksualitet definerer vi kanskje best ved å slå fast kva det *ikkje* er, nemleg berre homo- eller heteroseksualitet.

Ei mogleg tilnærming til biseksualitet er å sjå han som ein fase i det å kome ut som homoseksuell. Det å stå fram som biseksuell i ein periode av livet kan opplevast mindre trugande enn å erklære seg som homoseksuell. Det blir då venta at personen etter ei viss tid vil ta steget fullt ut. Ei anna tilnærming går ut på å sjå biseksualitet som ein eigen kategori, eller ein tredje storleik. Ein slik tredje kategori kan likevel også lett bli for statisk til å fange opp dei mange uttrykksformene som biseksualiteten har.

Det er tidlegare omtalt korleis ein kan sjå på seksualitet som plassering på ein skala frå dei som er berre heteroseksuelle, via biseksuelle, til dei som er berre homoseksuelle.<sup>19</sup> Gjennom ei slik forståing stiller ein spørsmålsteikn ved om menneska er anten heteroseksuelle eller homoseksuelle. I staden oppløyser ein kategoriane, og seksualitet blir gjort til ein sjølvstendig storleik. Det er tidlegare peikt på at graden av hetero- og homoseksualitet kan variere uavhengig av kvarandre over tid, og at sosiale samanhengar vil kunne vere avgjerande.<sup>20</sup> Det er mogleg å sjå på kjærleik, seksualitet og identitet som opne og foranderlege kategoriar som kan påverkast av situasjonsavhengige forhold. Biseksualitet er i så fall uttrykk for eit mangfald som inneber at eit menneske ønskjer å ha alle valalternativ opne.

I og med at bifile kan forelske seg og knyte relasjonar til personar av begge kjønn, vil dei i varierende grad ta del i eit homofilt/lesbisk og heterofilt miljø. Dette kan ha både positive og negative konsekvensar. Det positive ligg i at ein open bifil kanskje i større grad enn både heterofile og homofile/lesbiske kan inngå i eit meir mangfaldig sosialt og kulturelt fellesskap.<sup>21</sup> Dei kan dermed på ein meir fullstendig måte vere integrerte i sosiale miljø med ulike livserfaringar og -syn. Det negative kan likevel kome til uttrykk ved at bifile kan ha eit meir problematisk forhold til eigen identitet. Som bifil kan ein oppleve å stå både innanfor og utanfor eit lesbisk/homofilt så vel som eit heterofilt fellesskap, og det er denne ambivalensen som då kan gjere identitetsdanninga vanskeleg.

### 4.3.3 Kome-ut-prosessen

Det å gradvis definere seg som homofil eller lesbisk blir i litteraturen kalla for kome-ut-prosessen. I ein amerikansk studie er utviklingsgangen av lesbisk/homofil identitet i ungdomsåra omtalt i fire stadium.<sup>22</sup> Utviklinga startar med ein nøytral kjennskap til homoseksualitet som forskjellig frå heteroseksualitet, ei viss erkjenning av at ein sjølv er annleis og ein gryande mistanke om at ein sjølv er lesbisk/homofil. Deretter startar ein periode med ei viss testing og utprøving - ein begynner å ta kontakt med andre lesbiske og homofile ungdommar eller miljø, og med dette følgjer bortforklaringar og stor uro. Etter kvart skjer ei akseptering av eigen identitet som homofil/lesbisk, og til slutt ei integrering av denne identiteten i andre delar av identiteten hos personen - den unge ser det som heilt ok å vere lesbisk eller homofil.

Aldersspennet som utviklingsgangen går over, er ofte frå 11-12 års alderen til tidleg i 20-åra. Dei individuelle variasjonane er likevel store. Tidsspennet for jenter er, etter somme forfattarar, gjerne lengre enn for gutar, og utviklinga skjer meir langsamt og flytande enn det dei stadia som er nemnde ovanfor, indikerer. For gutar ser det ut til at erkjenninga kjem meir brått.<sup>23</sup>

Nedanfor følgjer ein noko meir utførleg presentasjon av ein modell for utvikling av homofil identitet basert på ein amerikansk studie.<sup>24</sup> Tanken der er at det å nå fram til ein homofil identitet inneber ei oppsamling av ein serie viktige hendingar som involverer seksualitet. Hendingane byggjer opp til ei seinare identifisering som homofil. Modellen er bygd opp av fire stadium, og er basert på innlegg frå mange forfattarar. Det blir presisert at stadia i modellen ikkje heilt speglar av røyndommen; det er snakk om ein idealtipe-modell der det ikkje er sikkert at nokon passar nøyaktig inn. Men modellen er ein måte å organisere konkrete observasjonar på til analytiske og komparative formål.

*Første stadium: Sensitivisering (sensitization).* Stadiet kjem inn før puberteten og er kjenneteikna av ei generell kjensle og oppleving av å vere annleis enn jamaldrande gutar og jenter (omtalt ovanfor). Både lesbiske og homofile rapporterer at denne kjensla hadde samanheng med at interessene og åtferda deira som barn var atypisk for jamaldrande av eige kjønn. Desse barndomsopplevingane tener etter kvart som basis for den gryande sjølvoppfatninga som lesbisk eller homofil. Men dei sosiale kategoriane homoseksuell, heteroseksuell og biseksuell har lite eller ingenting å seie for barn på dette stadiet.

*Andre stadium: Identitetsforvirring (identity confusion).* Gjennom puberteten begynner lesbiske og homofile å reflektere over at deira eigne kjensler og deira åtferd kan tenkjast å tyde på at dei er homoseksuelle. Dette kan føre til identitetsforvirring, indre uro og usikre oppfatningar rundt eigen seksualitet. Homofile og lesbiske møter identitetsforvirringa med



ulike strategiar som: å fornekte, ta avstand frå, prøve å rette opp/endre gjennom til dømes å oppsøkje profesjonell hjelp, og å unngå/omgå eller redefinere. Den siste strategien som blir nemnd, er akseptering. Det skjer ei akseptering når unge menn og kvinner erkjenner at handlingane, kjenslene og fantasiane deira kan vere homoseksuelle, og når dei begynner å søkje etter informasjon. Kategorien homoseksualitet hjelper den enkelte til å setje ord på kjenslene sine. Når denne strategien blir teken i bruk, er ho/han på veg over i neste stadium.

*Tredje stadium: Godteken lesbisk/homofil identitet (identity assumption).* Når den enkelte definerer seg som lesbisk eller homofil og går inn i denne identiteten, varierer. Når det gjeld alder, reknar ein med at mellom 19 og 21 år er vanleg for menn og mellom 21 og 23 år for kvinner. Somme undersøkingar går i retning av ein lågare alder blant menn. Møtet med andre homofile/lesbiske har avgjerande innverknad. Dersom denne kontakten er negativ, kan den enkelte unngå vidare kontakt. Men er han positiv, går den vidare homofile/lesbiske identitetsutforminga lettare. I dette stadiet må den enkelte på ein eller annan måte takle stigmatiseringa som er knytt til homofili. Ulike strategiar blir skildra: den enkelte kan kapitulere, det vil seie unngå homoseksuelle aktivitetar eller kontaktar fordi den internaliserte stigmatiseringa og sjølvforakta blir for stor, ho eller han kan skjule seg og passere som heteroseksuell, eller (gjeld ofte nyomvende) heilt slutte seg til gruppa ved å unngå kontakt med heterofile, ta avstand frå heteroseksuell praksis og idealisere eigne handlingar.

*Fjerde stadium: Forplikting (commitment).* Mange oppnår etter kvart sjølvaksept og er tilfredse med den homofile identiteten og rolla. Det er lettare, meir tiltalande, mindre kostnadskrevjande å leve som homofil enn å prøve å fungere som heterofil. I det siste stadiet utviklar personen ein integrert identitet som lesbisk/homofil, og den enkelte kjenner no ei plikt til å leve eit liv i samsvar med denne identiteten. Det å gå inn i eit kjærleiksforhold med ein av same kjønn er ofte starten på ei slik forplikting. Ho kjem til uttrykk i integrerte kjensler og seksuell orientering mot eige kjønn, ei identifisering med den homofile livstilstanden (state of being) og «livsstil», snarare enn berre ei seksuell orientering. «Dette er normalt, naturleg og rett for meg». Undersøkingar viser at svært få homofile klagar over dette, eller vil endre statusen sin til heteroseksuell sjølv om dette var mogleg.

Den amerikanske studien konkluderer med ein påstand om at den homofile identiteten er ein kontinuerleg prosess for å «bli til». Dette gjeld gjennom heile livet. Ansvarsbindinga som er omtalt ovanfor, er aldri gjeven eller oppnådd ein gong for alle. Ho er ein prosess der ein prøver, men aldri heilt kjem fram. Tid og stad, personlege, sosiale og profesjonelle forhold avgjer graden av engasjement og forplikting.

I spørjeundersøkinga referert i NOVA-undersøkinga blei respondentane spurde om tidspunkt for når dei snakka med nokon om si seksuelle orientering. Svara viser at «kome-ut-alderen» har gått kraftig ned dei seinare åra. Blant dei unge vaksne (25-34 år) var alderen 20,5 år både for menn og kvinner, medan dei eldre (60 år og over) var nærmare 30 år før dei snakka med nokon om si seksuelle orientering. Det går også fram av undersøkinga at menn ofte har ei homoseksuell erfaring først, for sidan å fortelje til andre at dei er homofile. For kvinner er biletet meir samansett; seksuell debut skjer anten samstundes med eller etter at ein har fortalt om den seksuelle orienteringa si til andre. Dette er i tråd med funn i amerikanske studiar, der det blir peikt på at sjølv-defineringa for kvinner gjerne skjer i samband med ein meningsfylt emosjonell kontakt med ei anna kvinne, medan menn gjerne oppnår sjølv-defineringa i ein meir direkte seksuell kontekst.<sup>25</sup>

NOVA-undersøkinga viser vidare at homofile ofte vel ein utanfor familien når dei for første gong skal fortelje nokon om den seksuelle orienteringa si. Kvinner trur seg først og fremst til ei god venninne, medan menn vel breiare: ein venn, ei venninne eller andre, til dømes lærar, prest, lege, kollega og så vidare. Både mor, far og sysken blir sjeldnare nytta enn venner og venninner, men mor noko oftare enn far og sysken.

Ei intervjuundersøking i Sverige<sup>26</sup> konkluderer mellom anna med at for somme ungdommar går kome-ut-prosessen relativt smertefritt, medan han for andre resulterer i kriser og til og med sjølvmondsforsøk. Nokre av dei fortel i intervjuet om ein relativt enkel aksept av eigen homofili, der mellom anna litteratur om temaet hadde hjulpet dei til å forstå fenomenet og til å kjenne seg att. Forfattarane dreg fram at somme av ungdommane hadde klart å arbeide med kjenslene sine på eiga hand og viste stor styrke, trass i mangel på førebilete, mangel på støtte og positiv tilbakemelding frå omgjevnadene. Forfattarane peiker også på dei mange problema som unge møter i denne prosessen: freistnadene på å halde kjenslene løynde, demonstrere «heteroseksualitet» på feil grunnlag, einsemdkjensla, den negative sjølvopfatninga, påkjenninga ved å teie homofilien i hel, mangelen på positive førebilete, og plaga med dei negative, stereotype bileta av homoseksualitet.

#### 4.3.4 Kva rollemodellar har å seie

For ungdom generelt er utviklinga av eigen identitet viktig. Identiteten blir gjerne skapt i opposisjon til noko anna, som til dømes vaksensamfunnet, eller det heterofile samfunnet. I jakta på eigen identitet blir det viktig å finne rollemodellar - nokon å etterlikne, nokon å identifisere seg med. Det å kjenne seg annleis er noko som svært mange unge slit med - ikkje berre homofile og lesbiske. Å finne ein person som er akkurat slik som den unge sjølv ønskjer å vere, kan lette problema.

I den svenske undersøkinga som er nemnd ovanfor, er dei intervjuet ungdommane eintydig overtydde om at gode førebilete eller rollemodellar ville ha gjort svært mykje til å lette deira eiga homofile og lesbiske identitetsutvikling. Ei av jentene fortel om eit sterkt minne frå 14-15 års alderen, då ho såg to jenter som var saman. «Dei var heilt opne, dei var heilt vanlege jenter, og ein skulle ikkje tru at dei var lesbiske, dei var så fine mot kvarandre,» seier ho. Slike bilete meiner forfattarane har stor verdi, «dei etsar seg fast og fungerer som sinnsbilete for noko som kan bli verkeleg i framtida».

Henriksson og Luddal peiker også på den store interessa innanfor den homoseksuelle kulturen for informasjon om den eventuelle homoseksualiteten hos «kjende» personar.

Møtet med andre lesbiske og homofile blir i NOVA-undersøkinga skildra som svært positive minne. Somme søkjer opp miljø og foreiningar for homofile og lesbiske, tek telefonkontakt, finn fram til utestader, eller treffer meir eller mindre tilfeldig menneske som sjølve er homofile/lesbiske. Det kjem klart fram kor viktig det er å ha tilgang til positive rollemodellar i avklaringsfasen. Det blir også poengtert at møtet med eit miljø gav den enkelte eit mykje meir nyansert syn på kva det vil seie å vere lesbisk/homofil. Det gav forståing for at lesbiske kvinner og homofile menn er like forskjellige seg imellom som dei heterofile er, og at stereotype oppfatningar ofte er feil.

#### 4.3.5 Tilbakemelding frå skole og samfunn

Tidlegare undersøkingar har peikt på at mange kjenner seg i eit sosialt tomrom når dei skal tre inn i sitt homofile eller lesbiske liv. Dei får inga stadfesting på eigen gryande seksualitet på same måten som heterofile ungdommar. NOVA-undersøkinga gjer greie for korleis mange lesbiske og homofile i tenåra las alt dei kunne kome over av bøker og oppslagsverk om temaet, alt frå vekebladartiklar til helseopplysningsbøker. Informasjonen dei fekk, var av og til avskrekkande, men som oftast nøytral. Litteraturen hjelpte til ein viss grad dei unge til å finne omgrep som dei kunne kople til eigne opplevingar. Men inntrykket er at den tilgjengelege informasjonen var mangelfull og ikkje eigna til å gje dei svara som dei unge trong.

Dette understrekar kor viktig det er at skolen og samfunnet sørgjer for lett tilgjengeleg informasjon om homofili i den viktige fasen då ungdom tek til å få eit bevisst forhold til sin eigen seksualitet. Dette bør skje innanfor seksualundervisninga i skolen, men like viktig er det at homofili blir omtalt som ein naturleg variant av kjærleik og familieliv innanfor heile spekteret av samfunnsorienterte fag. Det er viktig at skolen formidlar denne informasjonen på ein måte som gjer at ein også snakkar til eventuelle homofile eller lesbiske elevar i klassen. Målsetjinga for undervisninga må ikkje berre vere å redusere fordommar blant heterofile elevar, ein må gje homofile og lesbiske elevar ei positiv tilbakemelding.<sup>27</sup> Det er peikt på at utviklinga av Internett som kommunikasjonskanal dei siste åra gjev dei unge ein sjanse til både å hente informasjon og treffe andre homofile via diskusjonsgrupper og «chatting».

Også samfunnslivet generelt bør i større grad synleggjere homofili som ei akseptert samlivsform, via media og kulturliv. Gevinsten av auka informasjon og aksept i samfunnet vil vere stor for dei ungdommane som er i ferd med å avklare den homofile orienteringa si. Desse ungdommane vil få styrkt den positive identitetsbygginga. Også overfor ungdom som er heterofile, vil auka informasjon og open innstilling hjelpe til å redusere fordommar og styrkje evna deira til å akseptere mangfald. Dette vil indirekte også kome lesbiske og homofile til gode.

(Fra Stortingsmelding nr. 25 (2000-2001): Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge)

## **På gynekologisk poliklinikk**

Jeg var hos gynekolog på gynekologiske poliklinikk i Bærum etter en spontan abort. Jeg ønsker i den sammenheng å fortelle litt om hvordan min partner og jeg ble møtt av helsepersonellet ved avdelingen.

Min kone og jeg ventet barn, gravid i 6. uke og opplevde en spontanabort natten før vi reiste inn på sykehuset. Min allmenntilstand var dårlig og min kone ringte sykehuset i håp om å få komme ned. Etter å ha bli sendt frem og tilbake mellom alle avdelingene på kvinneklinikken fikk hun snakke med en hyggelig og imøtekommende kvinnelig sykepleier på gyn. pol. som ordnet time for oss. Min kone omtalte meg under samtalen med henne som sin partner. Noe som tydelig gjorde sykepleieren usikker og hun responderte med å omtale meg som ”samboer”. Vi gikk likevel ut i fra at hun forsto vår livssituasjon.

Da vi så ankom sykehuset møtte vi gynekologen og den samme sykepleieren. Gynekologen håndhilste på meg. Kikket rart bort på min kone og spurte om hun også skulle være med. Hun sa at vi var et par. Legen hilste da motvillig på henne. Inne hos legen satt vi oss begge ned, og holdt hverandre i hendene. Legen henvendte seg til tross for dette til meg gjennom hele samtalen og behandlet min kone som om hun ikke eksisterte. Min kone som på det tidspunkt var ganske lei seg, følte seg ikke særlig godt ivaretatt. Når det kom til den gynekologiske undersøkelsen og min kone ville stå ved siden av meg, fikk hun et rart blick av sykepleieren. Hun måtte da på nytt presisere at vi var gift og at vi så på det aborterte fosteret som vårt barn. Da først skjønnte sykepleieren det og var behjelpelig. Derimot legen som hørte samtalen fortsatte som før. Etter å ha konstantere at det hadde foregått en spontanabort henvendte han seg til meg, og ikke en gang da min kone som gråt.

Samtalen etter undersøkelsen fortsatte likedan. Vi hadde noen spørsmål om årsaker til spontanabort og hvor lenge vi burde vente til neste gang vi prøvde osv. Legen brukte hele tiden ord som ”barnefaren” og ”samleie”, på tross av at jeg satt der sammen med min kone.

Dagen man virkelig kunne ønske man slapp og utrede ut om sin livssituasjon i detalj for å bli møtt med respekt og forståelse var på en dag som denne.

(Hentet fra Foreningen for partnerskapsbarns hjemmeside:  
<http://www.partnerbarn.no/Hverdagskluss.htm>)

## **Sjekkliste for skoler<sup>76</sup>**

- Skolen ivaretar homofile og bekrefter deres identitet – og informerer aktivt at en policy på området eksisterer.
- Undervisning om homofili inngår som en naturlig del i undervisningen i de ulike fagene.
- Litteratur/materiell om homofili er synlig og tilgjengelig for samtlige elever og personale.
- Personalet tar med homofilisporsmål som en naturlig del av skolens ansvar når det gjelder å belyse sosial rettferdighet.
- Skolehelsetjenesten og annet rådgivende personell samarbeider med organisasjoner utenfor skolevesenet for å nå fram til homofile, personale så vel som elever, for å kunne tilby støtte og utdanning.
- Homofiendtlige uttalelser/handlinger er uvanlige, og når de forekommer griper skolens personale inn raskt og resolutt. Undervisningen sikter mot fordomsfrihet. Språkbruken i klasserom og oppholdsrom er respektfull og inkluderende.
- Homofile tør å være åpne, synlige og fullt integrerte blant både elever og personale. Vi møtes av og møter hverandre med en følelse av å bli akseptert.

---

<sup>76</sup> Inspirert av Anders Birgander: Tysta eller nedtystade.

## **Retningslinjer for å svare elever som avslører sin seksualitet**

I ”Gay and lesbian students” (Besner & Spungin, 1995) gis følgende ti råd for hvordan du bør oppføre deg hvis en elev kommer og forteller at han/hun er homofil/bifil:

1. Ikke vær overrasket når noen kommer til deg. Personen har testet deg med en serie av ”prøveballonger” over tid og har bestemt seg for at du er til å stole på. Vær ansvaret bevisst.
2. Ta deg av følelsene først. Mange homofile tenåringer føler seg alene og redde. Du kan hjelpe ved å lytte, og la dem få utløp for ukomfortable tanker og følelser.
3. Vær støttende. La homofile tenåringer vite at de er ok. Forklar at mange mennesker har strevd med temaet homoseksualitet. Fortell at det å håndtere sin egen seksualitet kan være vanskelig. Hold døra åpen for videre samtaler og hjelp.
4. Prøv å finne ut hva eleven forstår med homoseksualitet. Erstatt feilinformasjon med kunnskap. Ikke anta at homofile tenåringer vet mye om menneskelig seksualitet. Vi har alle blitt utsatt for de samme mytene og stereotypiene, så det er gunstig å bidra med klargjøringer.
5. Bruk ikke-dømmende, inkluderende språk. Vær oppmerksom på verbale og non-verbale tegn fra elevene. Sett ikke merkelapper eller kategoriser.
6. Respekt konfidensialitet. Homofile tenåringer som forteller deg om dette har gitt deg en tillitt som må respekteres.
7. Forvent forvirring. Mange homofile tenåringer er sikre på sin seksuelle orientering når de begynner på ungdomsskolen. Andre er forvirrede og usikre.
8. Undersøk dine egne fordommer. Du må være en nøytral kilde for informasjon og støtte.
9. Vær informert. De fleste av oss er produkter av et heteroseksistisk/homofobisk samfunn som har blitt paralyisert av desinformasjon og frykt. Du kan ikke komme fri fra det bare ved å bestemme deg for det, du må lese troverdig litteratur og snakke med kvalifiserte mennesker.
10. Vit når og hvor man kan søke hjelp. Kjenn til rådgivere i ditt område. Hjelpetelefoner kan gi tilgang til profesjonelle hjelpere.

## Referanser

Artikkelen om sosialarbeiderutdanningene har egen referanseliste på s. 73–.

- Andersen, A. J. (2003). *Menn skaper rom for foreldreskap og familie: farskapets betingelser i en heteronormativ kultur*. Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Fakultet for samfunnsvitenskap, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, NTNU, Trondheim.
- Anderssen, N., & Slåtten, H. (2008). *Holdninger til lesbiske kvinner, homofile menn, bifile kvinner og menn og transpersoner (LHBT-personer): en landsomfattende representativ spørreundersøkelse, 2008*. Bergen: Universitetet i Bergen, Avdeling for samfunnspsykologi.
- Angeltvedt, R. M. (2007). Ignorering av seksuell orientering i helsevesenets møte med selvmordsnære pasienter. *Suicidologi*, 12(1), 14-17.
- Bailey, N. W., & Zuk, M. (2009). Same-sex sexual behavior and evolution. *Trends in Ecology & Evolution*, 24(8), 439-446.
- Barne- og, f. (2001). *Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Noreg*. Oslo: Departementet.
- Benestad, Ø. (2004). *Verd å vente på: en ressursbok om ungdom og sex*. Oslo: Lunde.
- Bernat, J. A., Calhoun, K. S., Adams, H. E., & Zeichner, A. (2001). Homophobia and Physical Aggression Toward Homosexual and Heterosexual Individuals. *Journal of Abnormal Psychology*, 110(1), 179-187.
- Besner, H. F., & Spungin, C. I. (1995). *Gay and lesbian students: understanding their needs*. Washington, DC: Taylor & Francis.
- BFD. (2001). *Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Noreg*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Birgander, A. (2004). Avvikande eller annorlunda. *Tidskrift för lärarutbildning*, 1-2, 49-60.
- BLD. (2008). *Regjeringens handlingsplan: bedre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner: 2009-2012*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Braseth, H. G., Urdal, A., & Knarvik, O. (2002). *Barfot*. [Oslo]: Gyldendal Tiden.
- Bråten, B. (2005). Seksualisert trakassering på timeplanen [Elektroniske versjon]. *Kilden*. Lastet ned 10/8/2009, fra <http://kilden.forskningsradet.no/c17251/artikkel/vis.html?tid=36737>.
- Bustos, M. M. F. (2007). *Virkeligheten VirkelighetER. Heteronormalisering som kritisk tema i barnehagefaglige teorier og praksiser*. Høgskolen i Oslo, Oslo.
- Carmichael Jr., J. V. (1998). *Homosexuality and the United States Library*. Paper presentert på 64th IFLA General Conference.
- Chepstow-Lusty, L.-A., Moseng, B. U., & Angeltvedt, R. M. (2008). *GayKids - kule barn som også finnes*. Oslo: Abstrakt forlag AS og Helseutvalget.
- Edemo, G., & Rindå, J. (2004). *Någonstans går gränsen. En lärarhandledning om kön, sexualitet och normer i unga människors liv*. Stockholm: RFSL Stockholm.
- Ekeland, T.-J., Iversen, O., Nordhelle, G., & Ohnstad, A. (2004). *Psykologi for sosial- og helsefag*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Endsjø, D. Ø. (2001). I kjønnets grenseland. Vestens relative menneskerettighetsbegrep. *Nordic Journal of Human Rights*(4).
- Endsjø, D. Ø. (2009). *Sex og religion: fra jomfruball til hellig homosex*. Oslo: Universitetsforl.
- Eng, H. (Writer) (2006). "We are Moving Up like a Hard-On!": Doing Sex/uality in Sport [Article], *NORA: Nordic Journal of Women's Studies*: Routledge.

- Ergo, T., & Omdal, L. J. (1999, 24. januar 1999). Lønning tror på homsekur. *Dagbladet*. Lastet ned 21. november 2008, fra <http://www.dagbladet.no/nyheter/1999/01/24/155930.html>
- Flatval, M. (2006). Førebyggjande og helsefremjande arbeid retta mot lesbisk, homofil og bifil ungdom. I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 115-121). Oslo: Samlaget.
- Lov om folkebibliotek, (1985).
- Friele, K.-C. (1997). Hva vi er, er resultatet av hva vi tenker. Fragmenter av homohistorien i Norge. I: E. Friis, A. Offerdal & V. Benum (red.), *Vite for å forstå: 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag* (s. 12-31). [Trondheim]: [Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring].
- Gatland, J. O. (2001). Homoseksualitet og norsk litteratur. I: M. C. Brantsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K. O. Åmås (red.), *Norsk homoforskning* (s. 355-274). Oslo: Universitetsforl.
- Grønningsæter, A. B., & Nuland, B. R. (2008). *Diskriminering av lesbiske, homofile og bifile og av hivpositive - En litteraturgjennomgang*. Oslo: Fafo.
- Grønningsæter, A. B., & Nuland, B. R. (2009). *Lesbiske og homofile i Sápmi: en narrativ levekårsundersøkelse*. Oslo: Fafo. fra <http://www.fafo.no/pub/rapp/20116/20116.pdf>.
- Hanner, H. (2002). *Psykisk hälsa och ohälsa hos ungdomar 16-24 år som attraheras av personer av sitt eget kön, en enkätundersökning*. Unpublished Psykologexamensarbete, Stockholms universitet.
- Heggen, K., & Øia, T. (2005). *Ungdom i endring: mestring og marginalisering*. Oslo: Abstrakt forl.
- Hegna, K. (2007). *Homo?: betydningen av seksuell erfaring, tiltrekning og identitet for selvmordsforsøk og rusmiddelbruk blant ungdom : en sosiologisk studie*. Oslo: Nova.
- Hegna, K., Kristiansen, H. W., & Moseng, B. U. (1999). *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn*. Oslo: Nova.
- Hekma, G., Crul, C., Stokvis, R., & Verboeket, J. (1994). *'Als ze maar niet provoceren'. Discriminatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in de georganiseerde sport*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Hellesund, T. (2006). Lengten etter normalitet - om unge homofile og sjølvordsforsøk. I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 71-83). Oslo: Samlaget.
- Helseutvalget. (2005). *Bedre lesbisk helse: for kvinner som har sex med kvinner*. Oslo: Helseutvalget. fra [http://www.helseutvalget.no/img/publish/2005/09/Bedre\\_lesbisk\\_helse.pdf](http://www.helseutvalget.no/img/publish/2005/09/Bedre_lesbisk_helse.pdf).
- Helseutvalget. (2006). *Sex mellom menn*. Oslo: Helseutvalget. fra [http://www.helseutvalget.no/img/publish/2006/01/smm\\_brosjyre\\_web.pdf](http://www.helseutvalget.no/img/publish/2006/01/smm_brosjyre_web.pdf).
- Henley, R. (red.). (2006). *Liv i lærarummet*. RFSL.
- HiO. JBI. (2008). Studieplan for bachelorstudium i Bibliotek- og informasjonsvitenskap.
- Huitfeldt, A., & Linn, K. O. (red.). (2009). *Skapsprengere*. Oslo: Aschehoug.
- IFLA. (1994). IFLA/UNESCOs manifest om folkebiblioteket.
- IFLA/FAIFE. (2002). The Glasgow Declaration on Libraries, Information Services and Intellectual Freedom.
- Iglebæk, V. (2004). *Ungdom, film og kjønn: håndbok for lærere om likestilling*. Oslo: Likestillingssenteret.
- Iversen, B. (2006). Seksuelt overførbare infeksjoner hos menn som har sex med menn. I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 134-147). Oslo: Samlaget.



- Janssens, J., Elling, A., & Kalmthout, J. v. (2003). *'Het gaat om de sport.' Een onderzoek naar de sportdeelname van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen.* 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Keuzenkamp, S., Bos, D., Adolfson, A., Duyvendak, J. W., & Hekma, G. (2007). *Out in the Netherlands. Acceptance of homosexuality in the Netherlands.* The Hague: The Netherlands Institute for Social Research/SCP.
- Kristiansen, H. W. (2004). *Kjærlighetskarusellen: eldre homoseksuelle menns livsfortellinger og livsløp i Norge.* Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo, [Oslo].
- Kristiansen, H. W. (2006). Eldre homofile menn - diskresjon og verdighet. I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 99-112). Oslo: Samlaget.
- Kulturdepartementet. (1999). *Kjelder til kunnskap og oppleving: om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet.* [Oslo]: Departementet.
- Langfeldt, T. (1997). Homoseksualitet. Biseksualitet. Legning eller konstruksjon. I: E. Friis, A. Offerdal & V. Benum (red.), *Vite for å forstå: 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag* (s. 34-44). [Trondheim]: [Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring].
- Leonicio, M. (2001). Going the Extra Mile: Customer Service with a Smile. *The Reference Librarian*(17), 51-63.
- Lesbisk Onscreen.* (2009). Lastet, fra <http://lesbiskonscreen.com/>.
- Linné, R. (2003). Alternative textualities: media culture and the proto-queer. *Qualitative studies in education*, 16(5), 669-689.
- List of gay, lesbian or bisexual people.* (2009). Lastet, fra [http://en.wikipedia.org/wiki/List\\_of\\_gay,\\_lesbian\\_or\\_bisexual\\_people](http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_gay,_lesbian_or_bisexual_people).
- Lynch, L. (2000). Cruising the Libraries. I: W. J. Spurlin (red.), *Lesbian and Gay Studies and the Teaching of English: Positions, Pedagogies, and Cultural Politics* (s. 3-13). Urbana: National Council of Teachers of English.
- Malterud, K. (2006). Lesbisk hos legen. I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 122-133). Oslo: Samlaget.
- Middelthon, A.-L. (2006). Om å være uten gode tegn. I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 27-40). Oslo: Samlaget.
- Moseng, B. U. (2002). *Lesbisk psykisk[e] helse.* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Moseng, B. U. (2003). *Lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn: en pilotundersøkelse.* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Moseng, B. U. (2005). *Skeive dager 2003: en rusundersøkelse.* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Moseng, B. U. (2007a). Selvmordsatferd blant sammekjønnsseksuelle kvinner og menn: funn fra nyere representative studier. *Suicidologi*, 12(1), 3-8.
- Moseng, B. U. (2007b). *Vold mot lesbiske og homofile tenåringer: en representativ undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse : Ung i Oslo 2006.* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Møllerop, C. A. (2006). *Sluttrapport for prosjektet "Gammel, grå og homo"*. Oslo: LLH Oslo og Akershus.
- Nissen, A. (2001). *Homo/hetero.* [Oslo]: Gyldendal.
- Nordin-Hultman, E. (2004). *Pedagogiska miljöer och barns subjektskapande.* Stockholm: Liber.

- NTB. (2008, 30. oktober 2008). Vatikanet vil avsløre homofile med psykologiske tester. *Dagbladet*. Lastet ned 21. november 2008, fra <http://www.dagbladet.no/art/utenriks/paven/3591147/>
- Offerdal, A. (1997). Behovet for å utvikle strategier for selvmordsforebyggende arbeid blant unge homofile og lesbiske: Empirisk og teoretisk rasjonale. I: E. Friis, A. Offerdal & V. Benum (red.), *Vite for å forstå: 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag* (s. 106-121). [Trondheim]: [Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring].
- Ohnstad, A. (1992). Den rosa panteren eller en i den grå masse - forståelse for lesbiske i terapi. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*(Vol. 29, nr 4), S. [313]-321.
- Ohnstad, A. (1997). Homofil identitetsutvikling - faser og dilemmaer. I: E. Friis, A. Offerdal & V. Benum (red.), *Vite for å forstå: 10 artikler om homoseksualitet og lesbiske og homofiles livsvilkår i Norge i dag* (s. 91-103). [Trondheim]: [Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring].
- Ohnstad, A. (2005). Speaking vulnerable issues into existence: consequences for psychotherapy. *Impuls*, 59(3), 29-33.
- Ohnstad, A. (2006). Å navigere i kjent og ukjent terreng. I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 61-70). Oslo: Samlaget.
- Olsson, H., & Tillberg, J. S. (1996). Praktisk taget queer. *Lambda Nordica*, 3-4.
- Riksaasen, G. (2001). To mammaer, går det an? En annerledes familieplanlegging (s. s. 99-118).
- Riksaasen, G. (2002). *"Det var ikke en mann vi ville ha, men barn": lesbiske familier med barn i Norge*. G. Riksaasen, Oslo.
- Roland, E., & Auestad, G. (2009). *Seksuell orientering og mobbing*. Stavanger: Senter for atferdsforskning, Universitetet i Stavanger.
- Roth, N., Boström, G., & Nykvist, K. (2006). *Hälsa på lika villkor?: hälsa och livsvillkor bland HBT-personer*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Ryan, C., Huebner, D., Diaz, R. M., & Sanchez, J. (2009). Family Rejection as a Predictor of Negative Health Outcomes in White and Latino Lesbian, Gay, and Bisexual Young Adults. *Pediatrics*, 123, 346-352.
- Røhnbæk, A., Foseide, A. O., Sunnby, H. R., Nærum, S. R., & Tellum, S. (2005). *Hore eller homo?: en rapport om seksualisert trakassering blant ungdom*. A. Røhnbæk, Oslo.
- Röndahl, G. (2005). *Heteronormativity in a Nursing Context: attitudes toward homosexuality and experiences of lesbians and gay men*. Uppsala Universitet, Uppsala.
- Rørlien, R. (2003). *Innvandrar og homofil*. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Røthing, Å. (2007). Homonegativisme og homofobi i klasserommet. Marginaliserte maskuliniteter, disiplinerende jenter og rådvile lærere. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 7(1), 27-51.
- Røthing, Å., & Svendsen, S. H. B. (2008). *Undervisning om seksualitet ved ungdomsskolene i Trondheim kommune*.
- Røthing, Å., & Svendsen, S. H. B. (2009). *Seksualitet i skolen - perspektiver på undervisning*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Schmidt, G. (1996). *Hvad skete der med seksualiteten*. København: Hans Reitzels forlag.
- Seehuus, J. R. (2009). *Rødt, hvitt og skrått*. [Oslo]: NRK.
- Selle, M. S. (2007). Homo eller hetero - spiller det noen rolle hva pasienten er? *Suicidologi*, 12(1), 18-20.
- Skivik, H. M., Eide, M. A., & Nikolaisen, K. D. (2003). *Homofil ungdom med innvandrerbakgrunn - en forstudie til dokumentarfilm*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

- Slåtten, H., Anderssen, N., & Fosse, E. (2007). *Førebyggjning og handtering av homofobisk ering i ungdomsskolen: oversikt og forslag til tiltak*. Bergen: Avdeling for samfunnspsykologi, Universitetet i Bergen.
- Smestad, B. (2005, 28/1). Fordomsfullt om homofili i lærebøkene. *Morgenbladet*, s. 22.
- Smestad, B. (2009). *Ressurser om homofili for barneskolen? Bjørn på norsk*. Lastet ned 5/1/2010, fra <http://bjornnorsk.blogspot.com/2009/12/ressurser-om-homofili-for-barneskolen.html>.
- Statistisk sentralbyrå. (1997). Vi har blitt mer liberale. *Ukens statistikk*(33).
- Stiklestad, S. S. (2004). *Ungdommer med lesbiske mødre: hvordan tar de det?* Oslo: Høgskolen i Oslo, Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag.
- Stiklestad, S. S. (2006). Homofamilien - hva er det? I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 84-98). Oslo: Samlaget.
- Tranøy, T. (2005, 24/6/2005). Bill. mrk. homo. *Dagens Næringsliv*. fra <http://www.dn.no/forsiden/kommentarer/article541339.ece>.
- Ussher, J. M. (2006). Å vere lesbisk - kropp, kultur eller begge delar? I: A. Ohnstad & K. Malterud (red.), *Lesbiske og homofile i møte med helse- og sosialtenesta* (s. 11-26). Oslo: Samlaget.
- Utdanningsdirektoratet. (2006). *Læreplanverket for Kunnskapsløftet*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- Utdanningsdirektoratet. (2009). *Ressurshäfte om seksualitet og samliv*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- Wegling, M. (1997). *Trine Marit: en bok om ungdom og (homo)seksualitet*. Oslo: Sosialistisk opplysningsforbund i samarbeid med Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring.
- Øia, T. (1994). *Norske ungdomskulturer*. [Vallset]: Oplandske bokforl.
- Östlund, T. (red.). (2006). *Tyst i klassen? Om lærarens arbete kring sexuell lægning*. Stockholm: RFSL.
- Åmås, K. O. (2001). Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn: En liten sosiologisk kunnskapsbank. I: M. C. Brantsæter, T. Eikvam, R. Kjær & K. O. Åmås (red.), *Norsk homoforskning* (s. 167-190). Oslo: Universitetsforl.